

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНнікаў БССР

Пятніца, 27 красавіка 1990 г. № 17 (3531) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЯШЧЭ ЁСЦЬ ШАНЦ...

26 красавіка рэспубліка адзначыла
Дзень чарнобыльскай трагедыі

Чарнобыль закрывае мільёны людзей. Тысячы гектараў урадлівай зямлі выйшлі з ужытку. Заражоныя радыяцыяй прадукты распаўзаюцца падобна ракавай пухліне.

Усё гэта вядома. За чатыры гады пасля катастрофы мы да ўсяго гэтага, так бы мовіць, прывычаліся. Прывычаліся жыць у надзвычайных умовах. З упэўненасцю дылетантаў мяркуем пра радыенукліды, «гарачыя часцінкі», бэры і кюры, генетычныя змены ў арганізме. Але ці ўсвядомілі мы да канца ўсю глыбіню і маштабы чарнобыльскай трагедыі? Ці ведаем, што ўсё ж такі адбылося тады, у красавіку 86-га? Прамысловая аварыя, тэхналагічная катастрофа, або ядзерны выбух заповоленнага дзеяння — злачыства супраць народаў, супраць чалавецтва? Хто нясе за яго адказнасць? Дырэктар ЧАЭС Бруханав? Акадэмікі Аляксандраў і Петрасьянц? Міністэрства? А хто адкажа за неадэкватныя меры па ліквідацыі вынікаў аварыі, за ўтойванне праўдзівай інфармацыі — Дзяржгідрамет, Міністэрства аховы здароўя, Савет Міністраў, Палітбюро, камбіндна-адміністрацыйная сістэма? На гэтыя пытанні адказаць, безумоўна, важна. Але ў пошуку адказу на пытанне: «хто вінаваты?» — нельга забывацца пра самае галоўнае — «што рабіць?».

Пасля сапраўды гераічных намаганняў ліквідатараў, збудавання саркафага і частковай эвакуацыі некалькіх дзесяткаў вёсак з зоны многім на нейкі час падалося, што ўсё ўжо зроблена. Але гэта быў чарговы міф — міф аб утайманні чалавекам ядзернага джына. (А да гэтага быў міф пра «мірны атам», пра самыя бяспечныя АЭС у свеце). Колькі ж было створана розных міфаў намаганнямі ведамстваў і ведамасных акадэмікаў! Уззяць хоць бы сумнавядому канцэпцыю 35 бэр, за якую на-ранейшаму ўпарта чапляюцца адказныя асобы, абы толькі не неслі ніякай адказнасці за лёс людзей. Дарэчы, на навуковай канферэнцыі, якая нядаўна адбылася ў Гомелі, была адвергнута як непрыемная 35-бэрная канцэпцыя бяспечнага пражывання насельніцтва на забруджанай тэрыторыі, бо яна супярэчыць міжнародным нормам, і падкрэслена неабходнасць прыняцця неадкладных заканадаўчых мер па спыненню расшырэння зоны радыяактыўнага забруджвання ў выніку бескантрольнай гаспадарчай дзейнасці.

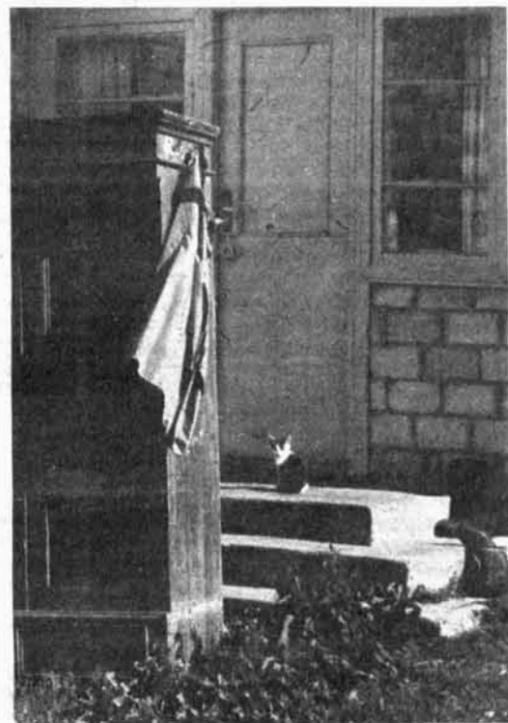
Спатрэбіліся пісьмы і звароты тысяч жыхароў пацярпелых раёнаў, публікацыі сумленных пісьменнікаў і журналістаў аб сапраўднай сітуацыі на Гомельшчыне і Могілёўшчыне, бескампрамісныя дзеянні групы беларускіх вучоных, моцны грамадскі рух (успомнім «Чарнобыльскі шлях», пікеты, забастоўкі) і стварэнне грамадскіх арганізацый — такіх, як «Дзеці Чарнобыля», іх кантакты з замежжам, выступленні дэпутатаў ад Беларусі на з'ездах і ў Вярхоўным Саўеце, каб камандна-адміністрацыйная сістэма пачала — з рыпеннем і грукатам — паварочвацца.

Праз тры з паловай гады была нарэшце прынята ўрадавая праграма ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі на Беларусі. Але пакуль што гэта — пухлы том з параграфамі мерапрыемстваў, якія не падмацаваны матэрыяльна і фінансаво. Днямі гэтая праграма зацверджана ў Вярхоўным Саўеце СССР. Яна стала часткай агульнай праграмы Саўецкага ўрада. Зразумела, радыкальныя рашэнні, асабліва пры сённяшнім эканамічным становішчы ў краіне, даюцца нялёгка. Многія, у тым ліку народныя дэпутаты СССР з рэгіёнаў, якія непасрэдна не закрываюць Чарнобыль, не вельмі дакладна ўяўляюць сітуацыю, у якой апынуліся цэлыя народы — заложнікі атамнага монстра. Значыць, патрэбна перш-наперш праўда — уся праўда, якой бы страшнай яна ні была. І калі мы гаворым пра гуманнасць сістэмы, якую імкнёмся стварыць зараз, то правярць гэта можна толькі адным шляхам — канкрэтнымі справамі. Самая надзеяная, самая неадкладная з іх сёння — дапамагчы людзям, якія сталі або могуць стаць ахвярамі Чарнобыля. Можа быць, у нас яшчэ ёсць шанц...

Віталій ТАРАС.

Тэме Чарнобыля ў гэтым нумары прысвечаны ўрываак з дакументальнай апавесці В. Гігевіча і А. Чарнова «Сталі воды горкія», паэма А. Хатэнкі «Здзічэлае рэха вясны», артыкул В. Голуба «Чарнобыль: чатыры гады і ўсё жыццё».

Фотаздымкі, якія адкрываюць наш нумар і ілюструюць яго, зрабіў Юрый Іванов. 26 красавіка выстаўка работ фотамайстра «Беларусь. Чарнобыль» адкрылася ў мінскім Палацы мастацтваў.

Х з'езд Саюза пісьменнікаў Беларусі

Абнаўленне пісьменніцкага саюза, адрадыненне беларускай мовы і нацыянальнай культуры, выратаванне роднай зямлі ад вынікаў чарнобыльскай катастрофы — вось асноўныя праблемы, якія сталі прадметам абмеркавання на Х з'ездзе СП БССР. Ён пачаў сваю працу 25 красавіка ў Палацы культуры БССР.

Уступным словам з'езд адкрыў старшыня праўлення творчага саюза М. Танн. З дакладам «Саюз пісьменнікаў: пытанні жыцця і творчасці» выступіў першы сакратар праўлення В. Зубанік. Справаздачу рэвізійнай камісіі СП зрабіў В. Рагойша. З дакладам «Аб праеце статыста Саюза пісьменнікаў БССР» выступіў В. Хомчанка.

У з'ездаўскай дыскусіі прынялі ўдзел Б. Сачанна, В. Іпатава, С. Грахоўскі, Г. Бураўкін, В. Тарас, В. Быкаў, А. Наўроцкі, А. Петрашківіч, В. Сулпрунчук, А. Сулянаў, В. Грышановіч,

Л. Баршчэўскі, Т. Бондар, У. Дамашэвіч, Н. Тарасаў, Г. Наржанеўская, П. Пруднікаў.

На з'ездзе прысутнічала дэлегацыя Саюза пісьменнікаў СССР. У яго рабоце прынялі ўдзел другі сакратар ЦК КПБ А. С. Камай, сакратар ЦК КПБ В. А. Плячыннікаў, інструктар ЦК КПСС А. С. Філін, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. М. Мазай.

26 красавіка з'езд працягнуў сваю работу. Выступілі А. Мальдзіс, А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, В. Анолава, У. Янутаў, дырэктар Беллітфонду В. Вільтоўскі, Я. Леціка, А. Лойка, Э. Снобелеў, А. Слесарэнка, сакратар праўлення СП БССР Ю. Сураўцаў, С. Сокалаў-Воюш, Н. Загорская, Ю. Канэ, У. Федасеенка, загадчык ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. Русецкі, У. Казбярук, А. Бембель, К. Шарман, Ю. Пацюпа.

Адбыліся выбары кіруючых органаў СП БССР. Справаздача са з'езда будзе змешчана ў бліжэйшых нумарах «Ліма».

Савецкія людзі! Аб'яднаем намаганні для стварэння

гуманнага, дэмакратычнага сацыялізму!

(3 Заклікаў ЦК КПСС да 1 Мая 1990 года).

— Лявон, ты білаг, супрацоўнік АН БССР, кандыдат навук. Табе трыццаць шэсць гадоў, у цябе сям'я і, між іншым, кватэрная праблема. Але замест таго, каб працаваць над донатарскай дысертацыяй і пачаць рабіць навуковую кар'еру, ты займаешся тым, што ў нас досыць неакрэслена завецца «грамадскай дзейнасцю» і аплачваецца адно ўласнымі нервамі...

— Ведаеш, штосьці падобнае я ўжо чуў — гады тры назад. Неяк на працы мне казалі: «Станавіся Сахаравым, і тады кажы, што хочаш». Але я падумаў: занадта доўга давацца чакаць. І служыць, бо ў акадэміі найперш трэба менавіта служыць...

Колькі сябе памятаю, мне заўсёды хацелася нешта ў гэтым жыцці перайначыць. Быў, мабыць, нейкі зарад. І тое, што я мог, я заўсёды рабіў. Іншая справа, што можна было зрабіць, скажам, у 83-м...

Змяніўся час... З'явіліся новыя магчымасці для самарэалізацыі. Сапраўды, я быў актывістам і БНФ, і ТБМ... Цяпер вось — БЭС.

Дакладна памятаю той штуршок — галоўны! — які рэзка перайначыў усё ўва мне. Было гэта 13 сакавіка 1988 года, калі цэнтральнага ўніверсама. Стаялі хлопцы, Г. Лойка і Я. Івашкевіч, з самаробным плакатам: «Тых, каго цікавіць лёс Бацькаўшчыны, запрашаем на пасяджэнні «Талакі»...» Гэтага аказалася дастаткова, каб да іх прычапіліся міліцыянеры, збілі, плакат паламалі...

І вось калі я гэта на ўласныя вочы пабачыў, то падумаў — ну хто, як не мы? Як не я, у прыватнасці? Трэці год перабудовы, і такое можна тварыць?! За што?!

Пачаў пісаць у газеты. Сам, і разам з акцёрам Віктарам Манасевым. Сёе-тое з наіснага ўдалося надрукаваць — у «Чырвовай змене», у «Знаменцы», у «Ліме»...

— Як лічыш, твая «эпісталаграфічная» дзейнасць мела плён? — Мяркую, на пэўным этапе дапамагала і гэта — лісты ў рэдакцыі, артыкулы. Ты ж памятаеш, што то быў за час... Ведаю, як чакалі хоць бы больш-менш памяркоўнага слова пра сябе ў друку актывісты «Талакі», як прад'яўлялі тыя артыкулы свайму начальству — вось, маўляў, не толькі думак, што ў «Вячорцы», ёсць і іншыя...

Што тычыцца экалогіі, то, разумееш, для чалавека з біялагічнай ці геаграфічнай адукацыяй цікаўнасць да праблем захавання навакольнага асяроддзя зусім натуральная. Не быў да іх абякавы і я. Мяне, напрыклад, трыгожыць становішча ў нашай аграпрамысловасці. Яно проста жахлівае — жывёлагадоўчыя комплексы-

гіганты, пестыцыды, нітраты... Альбо — горадабудаўнічыя праблемы. Як правіла, у нас плошча, занятая дрэвамі, у дзесяць разоў ніжэйшая за санітарныя нормы.

Такім чынам, у майёй увазе да экалагічных праблем няма нічога незвычайнага. Не чакаў я хіба таго, што буду выбра-

галоўным чынам у школах, дзіцячых садках. Гэтая кампанія, мы называем яе «Зялёная хваля», будзе пастаянна працягвацца. Восенню закладзем свае першыя гадавальнікі, плануем пасадзіць каля 5—7 тысяч дрэў.

Заканчваецца праца па стварэнні кантрольнай лабараторыі

Выбарчы клуб «ЛіМа»

Лявон ТАРАСЕНКА:

«НЕМАГЧЫМА НЕ БЫЦЬ ПАЛІТЫКАМ»

...Чаму мне хочацца, каб Тарасенка стаў народным дэпутатам БССР, і я ў меру сваіх магчымасцей імкнуся адпаведным чынам паўплываць на выбаршычыку Мінскай Чкалаўскай акругі № 19, якім толькі і рашаць — быць яму ў парламенце ці не?

Для мяне, як для даверанай асобы кандыдата, адказ на гэтае пытанне відавочны. Але як растлумачыць яго людзям? Асабліва тым, хто рызыкуе стаць ужо ледзь не «вечнымі выбаршычыкамі», атрымліваючы запрашэнні на выбары рэгулярна, як талоны на цукар і мыла? У сітуацыі, калі галапіруючая інфляцыя пагражае прамоўленаму слову гэтаксама, як і рублю, — казаць, што «мой» кандыдат «самы лепшы»?

Зрэшты, мяркуючы па перадвыбарчых су-

стрэчах, ён і так робіць на людзей неаблагодэ ўражанне. Абалыны, кантакты, разумныя лады чалавек з усё яшчэ нязвыклдай для нашага вуха пасадай-тытулам — віцэ-прэзідэнт Беларускага экалагічнага саюза...

Я ж, галоўным чынам, вось пра што. Адной з найбольш выразных прыкмет абнаўлення, нават, калі хочацца, выздараўлення нашага грамадства лічу пачатак вызвалення яго ад наменклатурнага ледзаставу. З'яўляюцца новыя лідэры, «новыя людзі». Іх грамадзянская актывнасць, інтэлект, арганізатарскія здольнасці ўжо шмат у чым улываюць на наша жыццё, — з імі ўжо нельга не лічыцца. І гэта надае аптымізму.

Лявон Тарасенка — адзін з «новых людзей».

ны віцэ-прэзідэнтам Беларускага экалагічнага саюза.

— Што такое БЭС сёння, праз паўтара года пасля стварэння?

— На гэтае пытанне я звычайна адказваю паўжартам: БЭС — гэта тры-чатыры чалавекі, якія не лічацца з ўласным часам, і сто чалавек, якія час ад часу нешта могуць зрабіць.

Калі сур'ёзна, то сёе-тое ў нашым актыве ўжо ёсць (бо мала хто ведае ўсе цяжкасці, звязаныя з арганізацыйным станаўленнем новай грамадскай арганізацыі). Напрыклад, імя распрацаваны тры законы-напраекты, якія маюць дачыненне да экалогіі. У прыватнасці, закон аб праве грамадзян на поўную і даставярную інфармацыю пра стан навакольнага асяроддзя і якасць прадуктаў харчавання. Зараз, як ты разумееш, становішча ў гэтай галіне вельмі простае: «хачу — раскажу, а захачу — засакрэчу».

Прымалі нашы актывісты ўдзел у ачыстцы тэрыторыі Лошышкага парку. Агульнымі намаганнямі ўдалося пасадзіць у горадзе больш за 2500 дрэў,

(нітраты і радыенукліды) на базе хімфака БДУ. Мы даўно ўжо адчынілі 6 некалькі такіх лабараторый, каб мелі дастатковую колькасць грошай. Намаганнямі прэзідэнта БЭСА, народнага дэпутата БССР Б. Савіцкага такая лабараторыя створана і днямі пачала працаваць у Гомелі. Віцэ-прэзідэнт БЭС, прафесар Я. Пятраеў узначальвае конкурсную камісію па прапановах на самыя лепшыя метадыкі па выяўленні нітрату, соляў цяжкіх металаў, пестыцыдаў... Упэўнены, што ўжо сёлета ў Мінску будзе лабараторыя па комплексным аналізе якасці харчовых прадуктаў.

Вядзецца падрыхтоўка акцыі «Свіслач-90». Мы плануем летам правесці раку ў межах Мінска, што дазволіць нам высветліць усё «крыніцы» забруджвання, а там, як «кажуць, можама сяго-таго і па судах зацягаць».

Нядаўна ў Гомелі была праведзена навукова-практычная канферэнцыя «Чарнобыль — сацыяльна-эканамічны і маральныя аспекты». Многа сіл аддаў яе арганізацыі былы старшыня камітэта БЭСА

«Чарнобыль» пісьменнік В. Якавенка. Цесна БЭС супрацоўнічае з камітэтам «Дзеці Чарнобыля», які ўзначальвае ўрач Т. Белавакоя.

Зараз у БЭСе каля 15 рэгіянальных аддзяленняў. Асабліва вялікія надзеі я ўскладаю на Мінскую гарадскую арганізацыю, там сабраўся добры актыв, а адзін са старшыняў, М. Фрыдланд, стаў дэпутатам гарсавета.

З іншага боку мяне вельмі засмучае тое, што на мінулых выбарах у Вярохуны Савет рэспублікі з 13 кандыдатаў, якіх падтрымліваў БЭС, у Мінску прайшоў толькі адзін! Значыць, у нашым парламенце не

крэтай сітуацыі, — з ідэалам. «Мастацтва магчымага» — сказана слушна і вычарпальна. Я хачу зрабіць шмат добрых спраў, у мяне мноства ідэй. Але ўвасобіць іх сёння, усё і адразу, немагчыма. Мая задача — пастаянна пашыраць рамкі магчымага. А дзеля гэтага зрабіць так, каб у пэўны момант у мяне было як мага больш аднадумцаў, саюзнікаў.

На жаль, гэта не просты шлях, як часам упікаюць мяне некаторыя завельмі гарачыя галовы. Гэта шлях пастаянных кампрамісаў.

— А ты не задумваўся над тым, што дзеля пашырэння тых самых «рамак магчымага», патрэбны людзі, якія пастаянна патрабуюць немагчымага, не прызнаюць аніякіх кампрамісаў?

— Безумоўна. Таму — я прыхільнік поўнага плюралізму ў грамадстве. Патрэбен поўны спектр прыхільнасці да тых ці іншай экалагічнай праблемы варты правесці і эфектны грамадзянскую акцыю. Але для яе вырашэння трэба выпрацаваць канструктыўную лінію. І тут трэба забяцьца на словы накіштальт «закрыць», «забараніць», «спыніць», «адмяніць»... Патрэбен усебаковы аналіз праблемы, выпрацоўка канкрэтных шляхоў яе вырашэння, дакладнае прапановаў як да «вяхроў», так і да «нізоў». А ўжо на фоне агульнага ўсведамлення неабходна разгарнуць дзейнасць, а то і барацьбу за рэалізацыю таго ці іншага праекта. Выкарыстоўваючы пры гэтым усё сродкі.

Іншая справа, што як правы радыкалізм, так і левы рана ці позна выдуюць на ўзбочыну гісторыі. Дынамічнае грамадства заўсёды рушыцца трымацца цэнтра.

Дынамічны цэнтрызм, радыкальны цэнтрызм — вось мая пазіцыя. Разумееш, для таго, каб прыцягнуць увагу да той ці іншай экалагічнай праблемы варты правесці і эфектны грамадзянскую акцыю. Але для яе вырашэння трэба выпрацаваць канструктыўную лінію. І тут трэба забяцьца на словы накіштальт «закрыць», «забараніць», «спыніць», «адмяніць»... Патрэбен усебаковы аналіз праблемы, выпрацоўка канкрэтных шляхоў яе вырашэння, дакладнае прапановаў як да «вяхроў», так і да «нізоў». А ўжо на фоне агульнага ўсведамлення неабходна разгарнуць дзейнасць, а то і барацьбу за рэалізацыю таго ці іншага праекта. Выкарыстоўваючы пры гэтым усё сродкі.

Але ўсё пачынаецца з прыцягнення да працы як мага больш шырокага кола кампетэнтных спецыялістаў. А яны ж на сваіх палітычных поглядах могуць розніцца дзясяткі разоў. Як тут быць? Лягчы за ўсё перасварыцца — і разбегчыся. Толькі хто ад гэтага выйграе?

Усё гэта я кажу ў дачыненні да экалагічнага руху, які сёння прадстаўляю. Яго мэта — збіранне і згуртаванне сілаў. Але рана ці позна ў нас паўстане — і паўстае ўжо — пытанне аб стварэнні партыі «Зялёных». Гэта будзе новая якасць, новая ідэалогія і тактыка.

— Якой бачыцца табе партыя «Зялёных»?

— Тут не трэба вынаходзіць веласпед. Есць вопыт. Праграмы ўсіх «Зялёных» партый Еўропы амаль ідэнтычныя. Існуюць, вядома, нюансы, але ідэалогія — «Зялёная» ідэалогія — распрацаваная. Яна істотна розніцца ад усіх вядо-

Дайсці да кожнага чалавека

Кандыдатам у народныя дэпутаты Беларускай ССР па Баранавіцкай Цэнтральнай выбарчай акрузе № 109 Баляслаў Іосіфавіч Сушкевіч вылучаны Таварыствам Чырвонага Крыжа г. Баранавічы. Адрознівае ж заўважым, днямі на сустрэчы кандыдатаў у народныя дэпутаты з грамадскасцю гэтага горада прагучала даволі далікатнае пытанне: чаму менавіта Чырвоны Крыж выказаў Сушкевічу свой давер? Ды тут жа знайсці адказ: дрэнная слава ідзе далёка, пра добрую ж пацулі толькі ў Баранавічах. Вядома, гэта жарт. Але калі гаварыць шчыра, Баляслаў Іосіфавіч — не толькі шматгадовы донар. Ён на сёння, да таго ж, член прэзідыума праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна, старшыня рэс-

публіканскага Савета былых выхаванцаў дзіцячых дамоў і школ-інтэрнатаў.

Б. Сушкевіч нарадзіўся 8 ліпеня 1946 года ў вёсцы Гарбузы Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці ў шматдзетнай сям'і. Рана страціў бацькоў і да свайго паўналецця быў выхаванцам дзіцячага дома. Потым працаваў слесарам на заводзе. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна. Працаваў у рэдакцыях газет і на радыё. Абараніў дысертацыю кандыдата філасофскіх навук. З 1988 года — намеснік старшыні Дзяржэле радыё БССР. Член КПСС.

18 красавіка ў Баранавіцкім гарадскім ДOME культуры адбыўся вечар-сустрэча з вядомым беларускім паэтам Нілам Гілевічам. Былі да яго пытанні і як да народна-

га дэпутата БССР. Такое, у прыватнасці: што вы можаце сказаць пра Б. Сушкевіча, якога, пэўна ж, ведаеце як аднаго з кіраўнікоў Дзяржэле радыё БССР? Н. Гілевіч адказаў, што чалавек, які з дзяцінства спазнаў гора і нястачу, рана асірацеў, не можа быць пустапарожнім і бяздумным. Яму многае баліць. Сённяшні клопат Сушкевіча пра дзяцей-сірот, дзяцей-інвалідаў — бяспспрэчнае пацвярджэнне гэтаму.

Маленькая дэталі. Неяк, забіраўшыся да выбаршычыку, Баляслаў Іосіфавіч зазірнуў па дарозе ў сваю родную вёску. Прыехаў з сынам, дагледзеў разам з ім магількі сваіх бацькоў і блізкіх. Доўга глядзеў на хістка масці, якія перакінуліся метраў на трыста праз рачулку Ператуць міма завадзю

У радзімэстудыі. Другі злева — Б. Сушкевіч.

з лотацыю ажно да гулкае шашы ў бок Узды. Жыве рачулка. А магло ж яе ўжо і не быць. У свой час журналіст Б. Сушкевіч разам з прадстаўнікам Дзяржынскага раёна камітэта аховы прыроды ўратаваў ад асушэння гэты малюнічы куточак.

Задзірысты баявіты характар праявіў Баляслаў Іосіфавіч,

узначалішы калектыў Беларускага радыё. Год назад, да гадавіны чарнобыльскай трагедыі, журналісты падрыхтавалі выбуховы матэрыял аб так званых гарацых часцінках. Яны смяртэльна небяспечныя для жыцця людзей, а тыя ўсё яшчэ пражываюць у заражанай радыяцыйнай зоне, адтуль многіх з іх ніяк не адселяць. Высо-

мых, левых і правых, ідэалогій і яе сэнс — дэідэалагізацыя. Дакладней, развітанне са звыклымі поглядамі на чалавека, яго месца ў грамадстве і прыродзе. Коротка гэта можна сфармуляваць так — жыць у гармоніі з прыродай.

— Што ж, многія, напэўна, гатовы ўспрыняць такую ідэалогію. Нават былі б рады, ды дзе ж тая гармонія? Асабліва на фоне Чарнобыля, які, па ўсім відаць, ужо не трагедыя, а дыягназ. Які можна жыць у суладдзі з тым, да чаго адчуваеш недавер, што раптам узбунтавалася, выйшла з-пад кантролю і рэальна пагражае? Я, вядома, не стаўлю пад сумненне «зялёную» ідэалогію, але тваіх выбаршчынаў найперш хвалюе пытанне аб тым, як ГЭТА магло здарыцца і ШТО рабіць ім сёння.

— Што рабіць? Я не скажу бы, што сітуацыя зусім безвыходная. Ёсць вельмі канкрэтныя рэкамендацыі вучоных АН БССР, Заходняга аддзялення УАСГНІЛ. Іх трэба выконваць — спыніць сельскагаспадарчую дзейнасць там, дзе немагчыма атрымаць чыстую прадукцыю, тэрмінова выслаць людзей, лячых іх. Выкарыстоўваць любую магчымасць, каб стварыць медыцынскую базу, бо сёння ў нас няма самага элементарнага. Далей. Трэба патрабаваць ад улады ўсіх узроўняў гарантыі таго, што ежа, якую мы спажываем, чыстая. Карацей, займаць актыўную пазіцыю. Калі мы будзем чакаць, што прыйдзе бог, цар ці герой, нічога не будзе. Ніхто нас не ўратае, акрамя нас саміх. Іншага выйсця няма, бо сядзець і спаць у шапку — не выйсе.

— Можна, і жорстка так казаць, але ўсе мы разам заслужылі шлях на гэтую нашу Галгофу, і разам павінны яго праціць.

Пытанне пра адказнасць за чарнобыльскую трагедыю таксама вельмі важнае. Як кажучы, у кожнай віны ёсць бацька і маці. Вось чаму лічыў бы неабходным паставіць у Вярхоўным Савеце рэспублікі пытанне аб стварэнні парламенцкай камісіі па расследаванні ўсіх падзей, пачынаючы з 26 красавіка 1986 года.

З іншага боку, я магу зраўнець паводзіны нашага кіраўніцтва ў тых красавіцкіх дні і пазней. Людзі маладасведчаныя, яны не ўсведзялі памераў трагедыі і яе магчымых вынікі. Фантастыка: дазвешы сакрэціліся, адпраўліліся ў Маскву, а ўжо адтуль інфармацыя ішла кіраўніцтву рэспублікі.

Але, думаю я, ці магло б такое здарыцца, калі б нашы лідэры былі сапраўднымі прадстаўнікамі беларускага народа, калі б іх выбіраў народ і яны неслі б адказнасць перад народам? Пытанне рытарычнае...

Вось чаму, перакананы, вырашэнне ўсіх праблем, якія паўстаюць перад грамадствам, знаходзіцца ў рэчышчы аднаўлення годнасці кожнага чалавека, менталітэту нацыі, рэальнай дзяржаўнасці.

— Дзякуй за гутарку. Жадаю поспеху на выбарах.

Андрэй ГАНЧАРОВ.

кае начальства ўгледзела ў гэтым учынку Сушкевіча факт неслуханства і прапанавала напісаць заяву на звольненне, зыстаўляючы такі довад: не можаш кіраваць людзьмі, не здольны ім падказваць, а калі трэба — і ўказваць. Выратавала публікацыя аб злашчасных гаворках часцінкіх у газеце «Ізвестыя» — яна з'явілася на трэці дзень пасля радыёперадачы.

Б. Сушкевіч дамагаецца самастойнасці і разнааболенасці работы Дзяржтэлерадыё БССР, каб яно падпарадкоўвалася б толькі Вярхоўнаму Савету рэспублікі, насіла шырокі дэмакратычны характар, каб кожны чалавек, незалежна ад яго палітычных перакананняў, сацыяльнага становішча і вераванняў, меў магчымасць праз тэлебачанне і радыё выказаць свае думкі пра набалелае.

А найгалоўны яго клопат — абарона маці і дзіцяці, усіх, хто мае патрэбу ў гуманных адносінах да сябе.

У. ДЗЮБА.

...Прывядзем магнітафонны запіс гутарак (у скарачэнні) з прафесарам БДУ імя У. І. Леніна Я. П. ПЯТРАЕВЫМ.

27 красавіка 1989 года. Мінск.

— З радыеактыўнасцю я працую сорок гадоў, — пачаў Яўген Пятровіч. — У свой час закончыў спецфак Ленінградскага дзяржуніверсітэта. Нас рыхтавалі для атамнай прамысловасці... Так што мне як прафесіянала многае вядома з

дзення абставін... Ды як жа можна паступова, пастапама, калі тыя абставіны нам былі вядомы ўжо восенню 1986 года?

— Тады была ўжо дакладная карта забруджанасці тэрыторыі рэспублікі?

— Абсалютна! Усё было вядома. І навошта адкладваць адсяленне людзей да 89-га? Навошта адкладваць да 91-га? Альбо вы скажыце тады на роду праўду...

— Хіба што праводзіцца эксперымент?

таго — выводзіцца. Аналізы даюць пра тое ўяўленне. Вызначыць дозу паглынутай радыяцыі можна з дапамогай апарата ЛІЧ — лічылніка імпульсаў чалавека. Замяраецца ўтрыманне цэзію.

— Але ж гэта толькі па цэзію, а па іншых радыенуклідах?

— Па іншых — ніякай яснасці няма. Напрыклад, той жа стронцій — не кантралюемы. Аналізы даюць нейкае ўяўленне, але дакладнасць разлікаў

Васіль ПІГЕВІЧ, Алег ЧАРНОУ

СТАЛІ ВОДЫ ГОРКІЯ

Вось ужо больш года, як мы збіраем матэрыял пра чарнобыльскую катастрофу. Лісты людзей, запісы гутарак, маналогі пацярпелых, спрэчкі вучоных, «круглыя сталы», дыскусіі —

усё гэта ўвайшло ў дакументальную аповесць з аднайменнай назваю. Разумею, што мы яшчэ толькі-толькі пачынаем асэнсоўваць народную бяду, наперадзе яшчэ шмат работы.

першакрыніц. Скажам, пра тую ж аварыю ў Чэлябінску многія даведаліся толькі цяпер, а я працаваў там...

— Там фактычна рвануў могільнік, так? — цікавімся мы.

— Там... было вадкае сховішча ядзерных адыходаў... пайшоў радыеліз² вады. Атрымалася грымучая сумесь... Чарнобыль, канешне, ні ў якое параўнанне не ідзе... Хаця даведася пра гэту аварыю, скажу адкрыта, толькі 29 красавіка.

— Гэта — у панядзелак?

— Так. Мы якраз сустрэліся з віцэ-прэзідэнтам АН БССР Белым. Я воль Уладзімір Аляксеевіч у мяне пытаецца, што рабіць, якія будуць рэкамендацыі. Я кажу: у мяне адна рэкамендацыя — у Гомельскай вобласці пабудова завод калючага дроту... Я тады гаварыў тое, да чаго мы сёння прыходзім. А ў Бараўлянах — пачаць закладку новых карпусоў бальніцы па лічэнню анкалагічных захворванняў... Можна, гэта выглядае і песімістычна, але, паверце, адпавядае той рэальнасці, у якой мы апынуліся. Усе размовы аб тым, што можна дэзактываваць забруджаныя радыенуклідамі тэрыторыі, што там можна неяк атрымаць чыстыя прадукты — малака, мяса, гародніну, — усё гэта марныя турботы. Адзіны варыянт разумнага выйсця з гэтага становішча і, дарэчы, пацверджаны эксперыменталь-

— Гэта не эксперымент, а дурасць самая звычайная, недавер да людзей... Паўтараю, трэба было сказаць адкрыта, сумленна, што не па сілах сёння ўзяць і адразу ўсіх адсяліць ударным парадкам. Але, паўтараю, пачынаць адсяленне трэба было ў першы пасля аварыі год. Акадэмік Ільін сюды прыехаў і спяваў нам песні, што воль у гэтай зоне можна жыць семдзесят гадоў і атрымаць толькі 35 бэр, што зусім, маўляў, бяспечна... Але хто гэта і дзе правярэў? Як можна раіць людзям жыць там, дзе немагчыма атрымаць чыстую сельскагаспадарчую прадукцыю, нельга спажываць тое, што расце ў лесе, полі?

— Прабачце, а што тады такое, гэтыя суцэсальныя 35 бэр?

— Вось менавіта — суцэсальныя. 35 бэр — гэта зусім умоўная велічыня знешняга і ўнутранага абпраменьвання чалавека. Ніколі і нікім не правяраная. Ёсць меркаванне, што гэта завышаная доза, моцна завышаная. Пры гэтым, паўтараю, яна не мае ніякіх навуковых абгрунтаванняў.

— А па лініі МАГАТЭ ёсць адпаведныя нормы?

— Ёсць 41-я рэкамендацыя Міжнароднай камісіі па радыяцыйнай ахове, дзе гаворыцца, што першы год пасля аварыі можна атрымаць шэсць бэр. Затое ўсе наступныя гады — не больш адной дзесятай. У суме за 70 гадоў гэта павінна скла-

невысокая... А трэба ж улічваць яшчэ і знешняе абпраменьванне...

Між іншым, ёсць яшчэ адзін падыход да праблемы. Прадугледжваецца пэўная залежнасць колькасці храмасомных аберацый¹ ад паглынутай радыяцыі. Па эфекту абпраменьвання можна вызначыць, колькі чалавек набраў...

— Але ўсё гэта, мабыць, пакуль што навуковая праблема?

— Навуковая, канешне, але ў прыняце меры такім спосабам можна весці, іншае пытанне — з якой дакладнасцю.

— Значыць, так званая 35-бэрная нанцэпцыя і з гэтага пункту гледжання, калі можна так сказаць, слаба забяспечана. Як наогул яна тады ўзнікла?

— Тут робіцца проста... Узьць тую ж Магілёўскую вобласць. Акрамя цэзію, там іншай забруджанасці няма. Няхай так. Значыць, вы некалькі дзесяткаў тысяч чалавек заганяеце на ЛІЧы, атрымаеце нейкія велічыні па ўтрыманню цэзію. Затым вы іх прыводзіце да сярэднеарыфметычнага значэння і кажыце: у вас у сярэднім людзі атрымалі столькі і столькі... Потым разлічваеце знаешнае абпраменьванне, бо мы ведаем, якая была інтэнсіўнасць яго на тэрыторыі рэспублікі і ў кожным канкрэтным месцы. Перамнаем на гады жыцця... Атрымаеце нейкія сярэднія велічыні. Пра дакладнасць яе мы ўжо казалі...

— Значыць, няма апрабаванай метадыкі, няма належных, надзейных прыбораў, асабліва тых, якія дазваляюць наладзіць дзейсны і даступны кантроль за якасцю прадуктаў харчавання...

— Скажу проста: да верасня, нават да кастрычніка 1986 года ў нас практычна не было аніводнага дазіметрычнага прыбора, які б, як кажучы, на ўсё сто адпавядаў патрэбнасцям. Не кажучы ўжо пра такія, якімі можна было б кантраляваць вытворчасць малака, мяса, іншых прадуктаў... І ў Мінску, і ва ўсёй Беларусі ніхто не кантраляваў... А ўсе тыя прыборы, што меліся ў ГА, практычна не працавалі. Так званы прыбор УДП-5, які меўся на ўзбраенні, фактычна неадчувальны да цэзіевага абпраменьвання. Таму карысці ад яго ніякай.

Але гэтым я не хачу сказаць, што ў Беларусі нічога не рабілася, каб напавіць становішча. Тут трэба аддаць належнае вучоным і спецыялістам Акадэміі навук БССР, Міністэрства вышэйшай адукацыі рэспублікі. У кароткі час было зроблена каля шасцідзесяці простых спектраметраў на

структурныя змены храмасом, суправаджаюцца разрывам храмасом, за імі звычайна ідуць адлучэнні разарваных канцоў у новых спалучэннях. Пры храмасомных аберацыях назіраюцца пераараміраванне альбо страта клеткаю часткі геннага матэрыялу (СЭС).

«Аберацыі» храмасомных, структурныя змены храмасом, суправаджаюцца разрывам храмасом, за імі звычайна ідуць адлучэнні разарваных канцоў у новых спалучэннях. Пры храмасомных аберацыях назіраюцца пераараміраванне альбо страта клеткаю часткі геннага матэрыялу (СЭС).

цэзію, якімі кантралявалі прадукцыю. Але факт ёсць факт: у 86-ым годзе і лічы да сярэдзіны 87-га года надзейныя прыборы ў нас не было. Вось і ў нашай універсітэцкай лабараторыі апаратуры практычна не было ніякай... У мяне такое ўражанне: усе грошы, усе сродкі ішлі ў той час на Украіну. Дарэчы, і ўсе дазіметрычныя прыборы, якія выпускаліся на той час у краіне, былі сцягнуты туды. Магчыма, гэта і зразумела: «грэх» адбыўся на ўкраінскай тэрыторыі, псіхалагічна аварыю на Чарнобыльскай АЭС хацелася ўспрымаць як лакальную. Амаль уся ўвага была скіравана на трыццацікіламетровую зону... Хаця, паўтараю, пэўныя захады ўжо ў самыя першыя дні рабіліся і ў нас... Была створана Урадавая камісія, а пры Акадэміі навук — навукова-тэхнічны савет. Тагачасны прэзідэнт Барысевіч сам прымаў удзел у гэтых пасяджэннях. Была створана лабараторыя па аналізу радыеактыўнасці, праведзены шэраг экседыцый. Людзі працавалі напружана, адказна. Да кастрычніка мы мелі і цэзіевую і стронціевую карту, вельмі дакладную. І фактычна ўсе ўдакладненні, якія рабіліся пазней, прычынова карыіну не мянялі. Мы ведалі тады, колькі плутонію выкінула ў Гомельскай вобласці, колькі стронцію, цэзію... Аднак усё нашы даныя перадаваліся ў Дзяржкамгідрамет, дзе адбылася іх «усредненне». Пры гэтым «усредненні» несумярныя велічыні. Так, напрыклад, у гарадскім пасёлку Палескі (УССР) Дзяржкамгідрамет дае сярэдняю велічыню 24,7 кюры на квадратны кіламетр. А на самай справе раскід 15—112 кюры на квадратны кіламетр, прычым ёсць «плямы», дзе шчыльнасць забруджання вышэй 300 кюры на квадратны кіламетр. Уся метадыка складання карт і правядзення ізаляцыйных метадычна заганяна.

— Вы асабіста прымалі ўдзел у ліквідацыі вынікаў аварыі. Раскажыце, калі ласка, пра гэта.

— Паўтара года па запрашэнні ўрадавай камісіі я працаваў непасрэдна ў Чарнобылі. Мы прагназіравалі развіццё падзей на першы пасляаварыйны год. Асабліва трывожылі абставіны, якія маглі ўзнікнуць у час вяснянай паводкі 1987 года. Сітуацыя была вельмі складаная. Паслядзёні ўрадавай камісіі звычайна пераносіліся на дванаццаць гадзіну ночы. Адным словам, работа вялася круглыя суткі...

— А як доўга рэантар даваў выкіды?

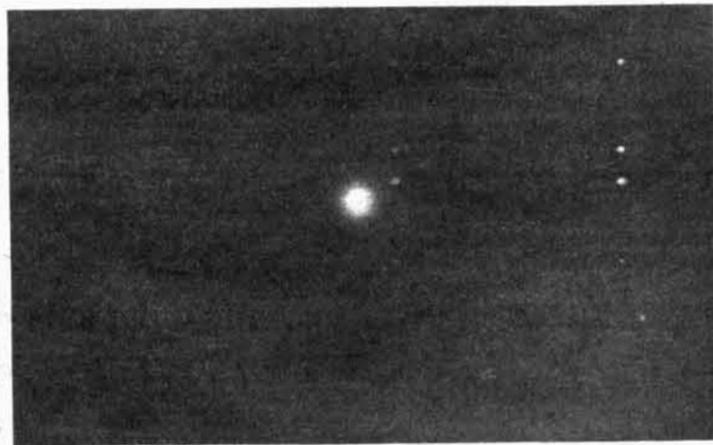
— Гэта адбывалася на працягу месяца. У першы тыдзень выкідалася штодзённа дзесяць у сёмай ступені кюры, а затым — недзе трыццаць-чатырыста мая — выкіды зменшыліся да аднаго мільёна кюры ў суткі. На гэтым узроўні колькі трымалася, потым раптоўна ўсё падскочыла да першапачатковай велічыні, як выбух. Яно і зразумела: рэактар быў закіданы рознымі рэчывамі, але рэакцыя працягвалася. Усё там збіралася, збіралася, а потым выбухнула, як вулкан...

— Ходзяць чуткі, што выкіды адбываюцца рэгулярна, праз вяснапаццяцкі сутак.

— Лічу, што гэта легенды. І вось чаму. Да той пары, пакуль саркафаг не быў пабудаваны, не быў закрыты, гэта, канешне, была крыніца радыеактыўнасці. Высокія тэмпературы, паветравыямен... Вы ўявіце сабе комін — у ім цяга, як у помпы... Але, з другога боку, рэактар, калі працуе, заўсёды з'яўляецца крыніцаю радыеактыўнасці. Ды, на колькі я ведаю, пасля таго, як пабудавалі саркафаг, ніякіх ЧП не адбывалася. Ну, а чуткі, вядома ж, ходзяць... Аднойчы вяртаюся з Чарнобыля, а жонка і кажа: слухай, дзімі, кажучы, зноў зарыва над станцыяй было... А я ж там быў — ніякага зарыва...

— У памяці ў людзей застаўся жахі той красавіцкай ночы...

(Працяг на стар. 4).

След «гарачай» часцінкі, знойдзенай у паветры. 4-разовае павелічэнне.

нымі данымі — гэта выселіць усё насельніцтва з тых тэрыторый, дзе забруджанасць складае болей пятнаццаці кюры на квадратны кіламетр. З зоны так званай жорсткага кантролю. Рабіць гэта трэба неадкладна! Тая зямля павінна быць агароджана калючым дротам, на ёй — пасаджаны лес...

— Апошнім часам сёбе-тое робіцца...

— Ага, як кажучы: паступова, пастапама, па меры ўдакла-

1 Цалкам аповесць друкуецца ў 4—6 нумарах «Маладосці» за гэты год.

2 Радыеліз — наведзеная радыяцыйная вада.

ці недзе трынаццаць-пятнаццаць бэр. А рэкамендацыя Ільіна «дазваляе» атрымаць паўбэра ў год, альбо 35 бэр за 70 год жыцця. Больш таго, прадстаўнікі атамнага лоббі лічаць, што можна далусціць і сто бэр.

— А ці ёсць такая метадыка, згодна якой мы можам дакладна падлічыць, колькі на сённяшні дзень чалавек атрымаў бэр?

— Падлічыць можна толькі прыблізна. Наколькі гэта будзе дакладна — невядома. Ёсць некалькі спосабаў. Адзін з іх заснаваны на тым, што нам вядома, колькі ўсяго тых ці іншых нуклідаў можа «прыняць» арганізм чалавека. Што звыш

(Пачатак на стар. 3).

— Канешне, той выбух і пажар на АЭС нарабіў спраў... Графіт загарэўся, плавільнік канструкцыі і г. д.

— А яшчэ больш страшнае магло здарыцца?

— Я павінен вам сказаць, што выказвалася такая думка, што гэта быў мікраядзерны выбух. Цяжка сказаць... Каб сказаць адназначна, трэба мець дакладны пералік выкідаемых рэчываў. Я гэтым не

самай жа справе іх парадзі і клопаты таксама даходзілі на Палессе цераз цэнтр. Нашы аграрыяўцы спачатку рабілі справаздачу Мурахоўскаму. А потым ужо Мурахоўскі перадаваў, што рабіць у Беларусі. Вынікі? Памятаеце, як мы ў маі, калі на нашы паўднёвыя палёткі сыпаўся радыяцыйны попел, паказвалі ударную працу на пасяўной? Ды гэта ж злачыства самае сапраўднае! Дарэчы, мы не маглі нават карыстацца ў сябе тымі даны-

там, дзе вядуцца інтэнсіўныя сельскагаспадарчыя работы. Вось у Магілёўскай вобласці ёсць вёска Чудзяны. Там вельмі вялікая забруджанасць. А зусім побач — новы пасёлак Майскі, куды перасялілі людзей. Вы мне прабаце, але ж гэта... ну, як назваць?

— Вы ўдзельнічалі ў рабоце навуковай канферэнцыі ў Кіеве. Яні, на вашу думку, самыя важныя вывады там быў зроблены?

— Самы важны, бадай, быў вывад аб тым, што трэба спы-

ўтрыманні «гарачых» часцінак. Падыходы павінны быць рознымі: на тых тэрыторыях, дзе няма «гарачых» часцінак — адны, а там, дзе яны ёсць, — іншыя...

Другая гутарка з Яўгенам Пятровічам адбылася 19 чэрвеня 1989 года.

— Матэрыялу па «гарачых» часцінках дабавілася, — сказаў вучоны. — Праведзены новыя даследаванні, атрыманы фатаграфіі, на якіх зафіксаваны «гарачыя» часцінкі ў лёгкіх, страўніках людзей, а таксама — у глебе, паветры. Супрацоўнікі майёй лабараторыі яшчэ ў 1987 годзе ў заборах проб паветра пад Мінскам заўважылі «гарачыя» часцінкі. Гэта значыць, што яны пераносіцца рухам паветра. Вятрамі, пыльнымі бурамі яны могуць падымца і пераносіцца на вялікія адлегласці. Канцэнтрацыя нібыта і невялікая — 600 часцінак на мільён кубоў паветра. Небяспечкі няма... Пакуль... А ў раёнах, блізкіх да Чарнобыля? Па нашых папярэдніх даных, у Гомельскай вобласці, — дзе вялікая частка даследаванняў, вельмі высокі працэнт людзей, у лёгкіх якіх знаходзіцца гэтыя часцінкі... Гэта вельмі насяржовае! І справа ў тым, што звычайныя прыборы, якія прымяняюцца ў медыцыне, выявіць прысутнасць у арганізме «гарачых» часцінак немагчыма.

— Адным словам, нашы трывогі ванок Чарнобыля далёка не знішчаны, асабліва, калі чух аб размяшчэнні новых АЭС, пошуках пляцовак для захавання радыяцыйных адходаў...

— У Беларусі мы, напэўна, не павернем грамадскаму думку ў бок станаўчыга ўспрымання «мірнага» атама. І на Украіне, бадай, таксама. Хаця яна ўжо і без таго напичкана атамнымі станцыямі.

— Але ж і наша рэспубліка ў акружэнні знаходзіцца: на поўдні — Чарнобыльская, на ўсходзе — Смаленская, на поўначы — Ігналінская АЭС, лічы, на тэрыторыі Беларусі. А яшчэ хацелі пад Мінскам пабудаваць АТЭЦ і пад Віцебскам — АЭС. Як вы ацэньваеце такую сітуацыю?

— Як спецыяліст, я павінен зазначыць, што рэактар, які быў прапанаваны для Мінскай АТЭЦ — дасканалы. Па тыпу Новаваронежскай АЭС. Карпусны. Нармальнае канструкцыя... Іншая справа — пелла-сеткі саракакіламетровыя. Колькі з гэтым праблема? Ну і голас грамадскі... Так было і з Віцебскай АЭС. Грамадскасць паднялася.

— Але ж не без падстаў? Людзей абурала тое, што атамныя станцыі, як сведчыць наш вопыт, часта размяшчаюць там, дзе іх нельга размяшчаць па гідралагічных, сейсмічных і іншых умовах.

— Менавіта да такой высновы прыходзілі спецыялісты-атамшчыкі пад час аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Яе як быццам спецыяльна паставілі там, дзе зусім нельга было, — у дурэччы. А ўніз на цяжкім Дняпры — трыццаць мільянаў чалавек...

— А як ставіцца да будаўніцтва атамных станцый на тэрыторыі нашай рэспублікі вучоныя АН БССР?

— Негатыўна. Рэзка негатыўна. Вучоныя даказваюць непажаданасць размяшчэння АЭС на тэрыторыі рэспублікі. Яшчэ да Ігналінскай у нас павінны былі пабудаваць аналагічную. Адбіліся. Тады кіраўніком партыйнай арганізацыі рэспублікі быў Матэраў, ён падтрымаў вучоных... А ўсё ішло да таго — вялікія пошуканыя работы, падбіраліся пляцоўкі... Канешне, такая вялікая будоўля нямала абяцае і для рэспублікі...

— І зараз такія адносіны да будаўніцтва АЭС застаюцца?

— Нядаўна абмяркоўвалі палажэнне, якое стварылася ў Полацку. Там рэзка не хапае энергіі. Была задумана пабудаваць там рэактар. Такі, каб ён забіспечыў і цяплом і энергіяй. Прышла папера за вельмі высокім подпісам у Дзяржплан і было абмеркавана. АН БССР — катэгорычна супраць: у нас адна чыстая вобласць, а вы туды хочаце паставіць рэактар? Не дапусцім!

КВЕТКІ НАШАЙ ПАМЯЦІ

Раніца, 24 красавіка. Яражае веснавое сонца высветліла незвычайную буйную раннюю маладую зелень ляснога масіву Курапаты. Сюды, да мемарыяльнага каменя, на месцы якога па рашэнні Савета Міністраў Беларусі будзе ўстаноўлены помнік ахвярам масавых рэпрэсій 1937 — 1941 гадоў, леглі сёння жывыя кветкі. Гэта — сімвал вернутай памяці народа аб 30 тысячах бязвінных душ, якія сталі болей нашай гісторыі.

Па ўсёй Беларусі адзначаецца сёння Дзень памяці, і не толькі як старадаўня народная традыцыя, але і як агульнапрызнаная дата.

Усходнія могілкі Мінска. Тут пахаваны многія выдатныя дзеячы Беларусі, былыя кіраўнікі рэспублікі. Жалобныя гірлянды ўскладзены да магіл П. М. Машарава, Ф. А. Сурганова, Ц. Я. Кісялёва. Кошкі чырвоных гваздзікоў паставлены да абеліска воінам і партызанам, якія вызвалілі Мінск ад фашысцкіх захопнікаў.

Мнагалюдна было і на Чырвоўскіх могілках. На алей, дзе пахаваны воіны-інтэрнацыяналісты, якія загінулі ў Афганістане, — іх аднапалчане. Алег Гунко і Валеры Мухач — абодва члены савета Мінскай асацыяцыі ветэранаў вайны ў Афганістане — спыніліся ля надмагільнага помніка з фатаграфіяй усмешлівага юнака. «Эх, Сашка, нават не паспеў сфатаграфавана ў вайсковай форме!» — сумна пашкадавалі сябры. Да кожнай такой магілы леглі чырвоныя гваздзікі ў знак вечнай людскай памяці.

...Ряды сціпых салдацкіх надмагільных помнікаў на старых вайсковых могілках, што па вуліцы Казлова. Няхай мірным будзе вечны сон гэтых воінаў, якія абаранілі нас ад страшнага ліха. Ім, як і пахаваным тут вялікім беларускім песнярам Якубу Коласу і Янку Купалу, шэпча тэрыторыя цвітуха чаромха, якая схілілася да магіл, уздымаючы пушыстыя вербы. І помняць зямлякі, якія прынеслі сюды гваздзікі.

Паўночныя могілкі таксама сталі апошнім прыстанішчам хлопцам, якім выпала доля ваяваць у Афганістане. Не забыты іх магілы, ля якіх гараць сёння букеты кветак і сталі на калені саслужыўцы, родныя і блізкія.

Ададаць даніну светлай памяці ўсім беларускім хлопцам, якія не вярнуліся дамоў з афганскай вайны, можа кожны, калі прыйдзе да мемарыяльнага знака воінам-інтэрнацыяналістам, што ў Траецкім прадмесці. Хутка на гэтым месцы будзе пабудаваны помнік. А пакуль на зямлі, акружанай веснавымі водамі Свіслачы, жалобныя кветкі...

У цырымоніі ўскладання кветак у Курапатах, на могілках, да мемарыяльнага знака воінам-інтэрнацыяналістам удзельнічалі першы сакратар ЦК КПБ Я. Я. Скалоў, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР М. І. Дземішчэў, Старшыня Савета Міністраў БССР В. Ф. Кебіч, іншыя кіраўнікі рэспублікі і Кампартыі Беларусі.

БЕЛТА.

СТАЛІ ВОДЫ ГОРКІЯ

займаўся... Туды ж і бор кідалі, як замаруджвальнік. І выказвалася такая думка: гэта ўзнаўляльнае асяроддзе... Гарачы графіт мог узняць паліва да металу — урану і плутонію. І калі б адбылося рассленне, адзяленне плутонію ад урану і дайшло да крытычнай масы, тады... Але і без гэтага маштабы аварыі ашаламляюць. Гэта ж увячце сабе, у адно імгненне, перад выбухам магутнасць рэактара ўзрасла не дзе ў сто разоў вышэй наміналу. А намінал — гэта тры тысячы мегават, гэта магутнасць усіх станцый, якія маюцца ў краіне! Дык вось, з пункту гледжання радыеактыўнай забруджанасці гэта куды болей, фактычна, у сотні разоў вышэй радыеактыўнасці, якая была выкінута на Хірасіму.

Вядома, звесткі аб маштабах аварыі разыходзіліся, людзі пачыналі разумець, што Беларусь у гэтым пажары пацярпела, бадай, як ніхто. Таму некаторая заспакоенасць ці рэстарможанасць, з якой у кіруючых колах рэспублікі ставіліся ў першыя месяцы да гэтай небывалай трагедыі, была недаравальна неабачлівай. Асабліва гэта было кантрастна на фоне той жорсткай, напружанай работы, што вялася ў зоне, на Украіне.

Не вытрымаў, напісаў дакладную запіску першаму сакратару ЦК КПБ — ужо Скалоў: дарэмна, маўляў, супакойліся, дарэмна... Праўда, у хуткім часе і была створана навукова-тэхнічная камісія пры Акадэміі навук БССР і секцыя каардынацыйнага савета, якая, як я ўжо казаў, кіруе ўсімі работамі. Гэта добра... Але заўважце, такая важная ў гэтай справе галіна, як медыцына, ідзе сама па сабе. З медыкамі ў нас ніякіх кантактаў. Яны поўнасю падпарадкоўваюцца свайму ведаству, робяць справаздачу толькі перад Міністэрствам аховы здароўя СССР. А гэта значыць, што даныя аб спецыяльных даследаваннях медыкаў, статыстыку захворванняў і гэтак далей рэспубліка атрымлівае з Масквы, пасля пэўнай карэкціроўкі. З чым гэта звязана — у мяне ёсць свае меркаванні. Я асабіста думаю, што за гэтым стайць сяброўская карупцыя, кругавая парука... Улічыце, галоўным санітарным урачом краіны назначана кандраўсёў, які да гэтага працаваў у Мінску, гэта пры ім панавала тая заспакоенасць і рэстарможанасць, чыноўнікі ад медыцыны хлусілі нам, як хацелі. І атрымлівалі павышэнне па службе... Як і той жа Бур'як, як тыя, хто аказаўся затым у Маскве... А цяпер паспрабуй таму, хто застаўся тут, у Мінску, сказаць: хіба ж так можна было рабіць — хлусіць, марнатравіць?

— Цяжка не пагадзіцца з вамі...

— А з аграрыямі рэспубліканскім тая ж прыкладна сітуацыя. Здавалася б, ён павінен у першую чаргу клапаціцца аб Беларусі, быць як мага бліжэй да тых, хто вымушаны жыць і працаваць на атручаных радыяцыйнай зямлях... На

мі па забруджанасці тэрыторыі, якія самі ж збіралі, дакладна ведалі, а ўрад рэспублікі, калі казаць папраўдзе, не мог прымаць своечасовых, адпаведных рашэнняў... Усё гэта перасылалася ў Дзяржкамгідрамет СССР, дзе служба Ізраэля канчаткова вызначала ступень забруджанасці. Ні адзін паказчык на карце без подпісу Ізраэля не лічыўся дакладным. Нам даводзілася сядзець і чакаць, калі вернецца да нас тая карта...

— ...якую вы самі і рабілі?

— Якую мы і рабілі!.. Вось чаму, я лічу, наша кіраўніцтва часам фактычна не мела апэратыўнага прастору, вымушана было чакаць, пакуль яму перададуць з Масквы, у якім стане мы знаходзімся... Вось на Украіне сітуацыя была іншая... У нас жа — што і дзе сеяць — гэта цераз саюзныя органы вырашаецца, калі і каго высяляць — таксама... Разумеець, што крыўдна: вы ведаеце, што тут жыць нельга, але прыняць рашэнне не можаце да той пары, пакуль яго не прымуць там. Вось ідзе чацвёрты год, а мы яшчэ не рашылі самага галоўнага пытання — гэта высялення з забруджаных месц. Чым больш мы цягнем, тым у больш горшае становішча трапляем.

— Асабліва, калі ўлічыць, што трэба харчавання толькі чыстымі прадуктамі, а як атрымліваць іх у забруджанай зоне?

— Гаварыў і паўтару яшчэ раз сваё меркаванне: чыстую прадукцыю на забруджанай тэрыторыі атрымаць нельга! Я маю на ўвазе не толькі зону жорсткага кантролю, дзе пятаццаць і болей кюры на квадратны кіламетр. Гледзячы што мы разумеем пад чыстай прадукцыяй... Дапусцім, вы пасеялі збожжавыя — у зерне пяройдзе адносна мала. Але калі гаворка заходзіць пра малако, то ў Магілёўскай вобласці, напрыклад, можна атрымаць брудны прадукт нават там, дзе забруджанасць усюго два-тры кюры на квадратны кіламетр. І там малако будзе бруднае. Гэта залежыць ад многіх фактараў: фізіка-хімічнага стану тых радыеактыўных рэчываў, якія там выпалі, ад хімічнага складу глебы, якія расліны на ёй растуць... Гэта цэлы комплекс пытанняў. Адным словам, забруджаныя радыенуклідамі тэрыторыі — гэта палігон для навукі, адрац экспедыцый вучоных, спецыялістаў. А жыць у бруднай зоне і харчавана тым, што прывязуць аднекуль... Ды пры нашым дастатку і дысцыплінаванасці!.. Каго вы можаце пераканаць, што ўсё гэта нармальна? А як растлумачыць той бабульцы, што вось расце цыбуля ў агародзе, але яе нельга есці, у лесе ягады, але іх не трэба збіраць?.. Ды гэта ж смех горкі!

— Вядомы факты, калі з адных брудных месц перасялялі ў іншыя, а там радыяцыя аказалася не меншай... Чым гэта растлумачыць?

— Па-першае, паспешліваасцю, няўзгодненасцю з вучонымі... Па-другое, маглі быць пераносы радыеактыўнага пылу з месца на месца, асабліва

ніць усякія навукова-тэхнічныя работы, звязаныя з дэзаактывацыяй у забруджанай зоне, бо яны не даюць ніякага выніку... Асабіста мае перакананні ў тым падмацаваны фактамі, здарыліся ў нашай універсітэцкай лабараторыі. Трэба ўлічваць тое, што радыеактыўны выкід пасля выбуху на ЧАЭС меў такую асаблівасць: у паветра ўзняліся і аселі на зямлю не толькі тыя нуклідны, якія ўтвараюцца ў працэсе нармальнай работы рэактара, але і само уранавае паліва, яго часцінкі. Гэта так званыя «гарачыя» часцінкі... Вось паглядзіце... (Пятраў паказвае фотаздымак часцінкі). Павелічэнне тут у шэсцьсот разоў. Бачыце, яна аплаўлена. У рэактары высокія тэмпературы, часцінкі паліва аплавіліся...

— Яны ўтрымліваюць уран?

— Там уран і плутоній... Але ёсць і іншыя элементы. На сёння найбольш небяспечныя цэзіій, стронцій і плутоній. Але пакуль яны знаходзіцца ў гэтых часцінках, то не самі элементы шкодныя, а іх выпраменьванне.

— Якое ідзе выпраменьванне?

— І альфа, і бэта, і гама... Калі адна такая часцінка трапіць у лёгкія чалавека, японцы, напрыклад, лічыць, што гэта стопрацэнтная гарантыя, што будзе рак... Ну, можна спрачацца: адна часцінка, дзве, дзесяць... Але калі ў вас у лёгкіх гэтыя часцінкі, то вам не трэба атрымліваць 35 бэр, вам не трэба атрымліваць сто бэр. Справа ў тым, што такая часцінка ў лёгкіх — вось так усенская, мікронная — яна выдзяляе не 35 бэр, а ўсё дзесяць тысяч бэр у мікравобласці лёгкіх, разумееце? Вас можна правярць на лічыльніках выпраменьвання чалавека — усё будзе спакойна, знешне вы будзеце абсалютна здаровы. А па сутнасці...

— Дзе знаходзіцца «гарачыя» часцінкі?

— Найперш у глебе. Вось паглядзіце яшчэ на гэтыя здымкі — радыяграфіі з бэльмі плямачкамі пасярэдзіне... Гэта глеба, якая нанесена на падлогу. На яе накладваецца рэнтгенаўская плёнка. Вытрымка хвілін пяць, затым — праўленне, павелічэнне... Вось гэтыя бэльмы плямкі-зорачкі і ёсць так званыя «гарачыя» часцінкі...

— Вы бралі звычайную глебу?

— Гэта глеба паўднёвых раёнаў. Як вы думаеце, колькі іх на глебе?.. Дзесяць штук на квадратны сантыметр...

— Гэта — дзе?

— Гэта так званы заходні след. Ён пачынаецца ад Чарнобыля і цягнецца на Брэсцкай вобласці. Тое ж самае і ў Гродзенскай вобласці, толькі ў меншай колькасці. На ўсёй гэтай тэрыторыі вядуцца сельскагаспадарчыя работы...

— Грамадскасць, людзі, якія там жывуць, ведаюць пра гэта небяспечна? Мы можам паведаваць аб гэтым у друку?

— Я лічу, што трэба.

— Але неабавязна і такі вывад: трэба поўнасю пераглядзець і ўдкладальніц карты забруджанасці Беларусі, і не толькі Беларусі...

— Так, нам патрэбна карта

Кансалідацыя ўсіх здаровых перабудовачных сіл — гарантыя неабарачальнасці дэмакратычных працэсаў!

(З Заключэння ЦК КПСС да 1 Мая 1990 года).

РАСЦЕ ПОЛЕ натуральнага сацыяльнага пратэсту працоўных мас — асноўная сіла адмаўлення сталінскай таталітарна-аўтарытарна-бюракратычнай сістэмы, асноўная пазітыўная сіла рэвалюцыйнай перабудовы знізу, камандна-адміністрацыйнай машыны цалкам. Напружанасць у грамадстве нарастае. У якасці яе каталізатараў выступаюць тры галоўныя разнастайнасці экстрэмізму: камандна-адміністрацыйны, правы і левы.

Асноўная прычына павышэння грамадскай тэмпературы — тармажэнне перабудовы, небяспека яе зваротнага руху на фоне звыклых парожніх дэкларацый і лозунгаў, ідэйна-палітычнай дэмагогіі афіцыйных ідэалагічных служб. Усё гэта народ звязвае ў першую чаргу з камандна-адміністрацыйным кансерватызмам, які, нягледзячы на парактычны новыя мыслення, бадай што паранейшаму пануе ў эшалонах КПСС, у выніку чаго партпарат не жадае вяртаць народу ўзурпаваную ў сталінскія гады ўладу.

Мо таму гэтак жа, як XIX партыйная канферэнцыя, як пленум па праблемах нацыянальнай палітыкі, і лютаўскі пленум, прысвечаны радыкальнай перабудове партыі, чакаўся як нейкая панацея ад задоўжанай хваробы. Прынамсі, ён абяшчаўся сродкамі партыйнай інфармацыі такою панацеяй.

А, між тым, узнікаюць сумненні: ці не будзе лёс яго падобны на папярэднія? Абяшчаецца чарговай панацеяй, а неўзабаве аказваецца вясклавай мыльнай бурбалкай, што лопецца ў патоках сацыяльных віхур рэчаіснасці, не паспеўшы дакрануцца да промняў сонца?..

«КПСС явілася ініцыятарам перестройкі, генератарам яе канцэнтрацыі і палітыкі» (з даклада М. С. Гарбачова на Пленуме Цэнтральнага Камітэта КПСС 5 лютага 1990 года).

Знешне гэтая бадзёрая канстатацыя не выклікае ніякіх прэрачанняў. Але калі добра прыгледзецца, параўнаць яе з аб'ектыўнай рэальнасцю, дык адразу высвечіцца старое і да болю знаёмае — догма, хоць і новаўтвораная. Гаворку тут можна весці не пра КПСС у цэлым, а толькі аб яе перадавой, прагрэсіўнай частцы, пры гэтым пераважна ў вышэйшым эшалоне партыйнай улады. Нездарма ж перабудова ахрышчана як «рэвалюцыя зверху». КПСС сама па сабе не з'яўляецца ні ініцыятарам перабудовы, ні генератарам яе ідэй. Значная частка партыі яшчэ не разбуджана перабудоваю, знаходзіцца ў нямым здранцвенні, баючыся таго, што і гэтая чарговая, вярхушачная «рэвалюцыя» захлынецца ў балоце камандна-адміністрацыйнага кансерватызму. Больш таго, значная частка партыі, найперш яе кіруючая эліта, працівіцца перабудове і ўсім яе, згенерываным камандай Гарбачова, ідэям. Не з неба звалілася гэтая пагрозна з'ява: партыя, што абвясціла перабудову, стала, па сутнасці, яе галоўным тармазам...

Невыпадкова ж, што ідуць перабудовачныя рэформы з гэтакім рыпам і стогнам. Асабліва — так званая радыкальная палітычная.

Як вынік, рэакцыя старой радавой партыйнай гвардыі на рэвалюцыйныя захады перабудовачнага авангарда — вышэйшай партыйнай эліты — выхад з партыі. Як вынік, рэакцыя па-

раўноўча маладога папаўнення партыі на палітычны кансерватызм у вышэйшай эліце — выхад з партыі. Як вынік, даволі шматлюднае ўступленне ў другія грамадска-палітычныя структуры. Як вынік — рэальная тэндэнцыя дэзінтэграцыі самой КПСС.

А ідэалагічныя службы ЦК КПСС працягваюць распаўсюджаць старую дагматычную гукаў: КПСС — авангард, КПСС — га-

рубляж XIX партыйнай канферэнцыі, але і на больш аддаленых.

«Кореннай вопрос обновления партии — необходимость очистить ее от всего, что ее связывало с авторитарно-бюрократической системой...».

Пэўны зрух у стратэгічнай канцэптуальнай тэрміналогіі. Накшталт пераходу ад паняц-

Крокі наперад і таптанне на месцы

Лютаўскі Пленум ЦК КПСС: нататкі на палях даклада

Леанід ЯУМЕНАУ,
доктар філасофскіх навук,
прафесар, член СП СССР

лоўны інтэгратар і кансалідуючая сіла, КПСС — ініцыятар і генератар ідэй перабудовы. Калі гаварыць сур'ёзна і адказна аб галоўным ініцыятары перабудовы, то трэба сказаць, што ім з'яўляецца сам савецкі народ. Менавіта ён пакутліва спараджаў ідэй новай сацыяльна-рэвалюцыйнай у умовах маральна-палітычнага прававога і псіхіятрычнага тэрору брэжнеўшчыны 70-х гадоў супраць іншадумства, якое ўжо ў тых часах самаахварна нарчвала цаліну застою. Прагрэсіўным сілам у вышэйшым эшалоне партыі належыць: асэнсаванне неабходнасці перабудовы, фармулёўка яе асноўных канцэптуальных блокаў, аб'яўленне новай, перабудовачнай палітыкі, мабілізацыя грамадства на перабудову, пошук дзейных шляхоў яе ажыццяўлення.

Галоўны ж ініцыятар і генератар ідэй перабудовы — савецкі народ. Менавіта ён і сёння працягвае быць галоўным рухавіком, галоўнай сілаю перабудовы, падтрымваючы яе партыйны штаб усё новымі і канцэптуальнымі ініцыятывамі. Без гэтага не было б сёння на парадку дня ні ідэй радыкальнага абнаўлення самой КПСС, ні ідэй неабходнасці перадачы дзяржаўнай улады Саветам і іх органам, ні ідэй супрацоўніцтва з іншымі дэмакратычнымі сіламі, ні ідэй скасавання 6-га артыкула Канстытуцыі СССР і яе рэспубліканскіх аналагаў, ні адмаўлення ад прававой кваліфікацыі авангарднай ролі КПСС, ні шмат чаго іншага. Усё гэта — дэталі канцэптуальнай светапогляднай «рэвалюцыі знізу».

Усё гэта тое, што катэгарычна адкідвалася і ганьбалася партыйнымі функцыянерамі шматлікіх рангаў як сур'ёзныя «анты» яшчэ год — два назад. Помню, як, здаецца, 22 кастрычніка 1988 года на сходзе клуба «Сучаснік» у ДOME палітычнай асветы ў Мінску абласны і гарадскія партыйныя кіраўнікі са світаю вузаўскіх апалагетаў апантана накідваліся на само паняцце «дэмакратычны сацыялізм», на ідэй правоў чалавека, на грамадскае гаварыства «Мартыралог», на непазаслухманую частку беларускай творчай інтэлігенцыі і г. д.

Есць у мяне перакананне: калі б не рэвалюцыйны напор вялізнага поля натуральнага сацыяльнага пратэсту народных мас, вярхушка КПСС даўно магла б спыніцца не толькі на

ця «перадкрысінага становішча» да паняцця поўнага абсалютнага крызісу. Сапраўды: усё сталінскае і усё брэжнеўскае яшчэ зусім нядаўна загнялася ў адну камандна-адміністрацыйную абойму. Зараз з'яўляецца катэгорыя асабліва — аўтарытарна-бюракратычная сістэма: маецца, відаць, на ўвазе тое, што пакінуў пасля сябе Брэжнеў. Тое ж, што стварыў Сталін, павінна мець сваё, адметнае ад усяго папярэдняга і наступнага, найменне — таталітарна-аўтарытарная сістэма: дыктатура партыйнай дзяржавы, дыктатура прававай эліты ўсіх узроўняў, манаспальная абсалютная ўлада першай асобы гэтага пачварнага грамадскага (хутчэй — антыграмадскага) утварэння — плюс усе сродкі крывавага рэпрэсій.

Камандна-адміністрацыйная сістэма — гэта своеасаблівы хрыбет абодвух адгалінаванняў. Яна пачыналася пры Леніне, яна існуе і зараз і, мабыць, будзе існаваць у грамадстве ў тым ці іншым абліччы і надалей, ствараючы пастаянную магчымасць узнікнення сваіх экстрэмальных варыяцый ад таталітарнай да аўтарытарнай з рознымі пераходамі ды пералівамі. Значыць, вырашэнне карэннага пытання аднаўлення партыі трэба пачынаць сёння з барацьбы супраць двух відаў камандна-адміністрацыйнага кансерватызму. Пачынаць з ідэйна-палітычнай барацьбы супраць камандна-адміністрацыйнага кансерватызму як ідэйна-палітычнай з'явы, а не як нечага бяскрыўдна-іншадумнага ў рамках палітычнага плюралізму.

Ідэйна-палітычны кансерватызм у яго аўтарытарна-бюракратычнай разнастайнасці — гэта сёння настальгія па сталіншчыне. Таму ён ніколі не лепшы за правабуржуазны кансерватызм з яго нацыяналізмам, шавінізмам, антысацыялістычнай і антыкамуністычнай ідэалогіяй і палітыкай. Абедзве гэтыя галіны кансерватызму аднолькава шкодныя, а часам і варажыя рэвалюцыйнай сацыялістычнай перабудове — аднолькава непрымальныя для перабудовачнага сацыялістычнага плюралізму.

Положение КПСС «не должно навязываться посредством конституционного узаконения» (проблема магчымасці і неабходнасці перагляду артыкула 6-га Канстытуцыі СССР. — Л. Я.).

«Этот процесс (нарастание палітычнага плюралізму. — Л. Я.) может привести к созданию на каком-то этапе и партий. КПСС готова... сотрудничать и вести диалог со всеми организациями, стоящими на почве Конституции СССР и закрепленного в ней общественного строя» (падкрэслім: 5 лютага 1990 г. — Л. Я.).

28 снежня 1989 года ў «Советской Белоруссии» першы са-

дзейнічаць унутраныя законы самарэгулявання самой нова створанай сістэмы.

Работы тут шмат. Але дагэтуль, свядома ці падсвядома, партыя на сваіх сярэдніх і нізавых узроўнях не займалася і не займаецца гэтым. Таму менавіта яна, у першую чаргу, вінавата сёння ў вельмі небяспечным стане безуладдзя, які апанавану ўсю краіну ў той час, калі дзяржаўныя ўладныя званні ўсіх рангаў павінны былі б працаваць як часавы механізм. Дарэчы, чаму б партыйнай арганізацыі Беларусі не чакаючы каманд і праграм зверху, не стаць ініцыятарам такой патрэбнай перабудове работы?..

Другая ўмова — катэгарычна адмежаванца ад палітычнага

кратар ЦК КП Беларусі Я. Я. Сакалоў пісаў: «На нынешнем сложном этапе перестройки интересы консолидации общества диктуют целесообразность сохранения именно однопартыйной системы».

2 студзеня 1990 года ў «Правде» Я. Я. Сакалоў адзначыў: «Лица и группы, которые настаивают на ее (6-го артыкула Канстытуцыі СССР. — Л. Я.) отмене, волно или невольно желают отворить двери многопартийности, что опять же при нынешних условиях только усугубило бы разрушительные тенденции и в социальном, и в национальном, и в других планах...».

«...Вопрос о 6-ой статье... поднимается в основном недоброжелателями партии, сторонниками капитализации нашего общества, политиканствующими кругами».

Ці патрэбныя тут якія-небудзь наментарныя наконт новага, перабудовачнага мыслення? «...В настоящее переломное время КПСС в состоянии выполнить консолидирующую, интегрирующую роль, обеспечить прогресс перестройки...».

Не, у тым стане, у якім яна знаходзіцца, не здольная. Каб набыць ёй такую здольнасць, неабходна рэалізаваць некалькі умоў.

Першая ўмова — шчыра і назаўсёды адмовіцца ад функцыі непасрэднай дзяржаўнай улады ў грамадстве, асвоіць функцыі нармальнай палітычнай партыі. У такім якасным стане яна праз сваіх прадстаўнікоў мае магчымасць удзельнічаць у ажыццяўленні дзяржаўных паўнамоцтваў, якія будзе дзяліць з іншымі партыямі. У большай для сябе прапорцыі — калі зможа стаць авангардам грамадства, у меншай — калі ёй не будзе собіць гэтка перспектыва.

Але ёй трэба не проста адмовіцца ад функцыі ажыццяўлення непасрэднай дзяржаўнай улады. Маючы велізарнейшы вопыт, зрабіць апэратыўна і дзейна ўсё магчымае для будаўніцтва новай дзяржаўнай і палітычнай сістэмы. Маецца на ўвазе распрацоўка структуры новых Саветаў, новых выканаўчых органаў, падрыхтоўка спецыяльных кадраў, мадэліраванне этапаў рэальнай перадачы ўлады, стварэнне нармальна цывілізаваных дэмакратычных умоў для жыццядзейнасці ўсіх іншых грамадскіх фарміраванняў і самае галоўнае — наладка практычнай работы ўсяго гэтага велізарнага механізма пакуль не пачнуць

кансерватызму, адназначна ставіцца да яго як да з'явы, варажы перабудове. З усімі неабходнымі ў гэтым выпадку арганізацыйнымі, як кажучы, у партыйных кабінетах, высокамі. Зразумела, гаворка не ідзе аб рэпрэсіях — гаворка аб перавучанні і перавучанні, аб неабходнасці прыстойнага, гуманнага, годнага чалавека і чалавечнасці, вываду з кіруючых (асабліва партыйных) колаў няздатных сёння мысліць і працаваць па-новаму.

Трэцяя ўмова — катэгарычна і назаўсёды адмовіцца ад усіх; у тым ліку зноўку санкцыяніраваных Масквою «законных прывілеяў».

Зразумела, ва ўсякай прававой дзяржаве не павінна быць ніякіх незаконных прывілеяў. Але справа ў тым, што ў нашым грамадстве не павінна быць ніякіх, у тым ліку і «законных прывілеяў». Тым болей для камуністаў, членаў КПСС.

Сацыяльная справядлівасць павінна рэалізоўвацца толькі праз сацыялістычны прынцып размеркавання ад кожнага — па здольнасцях, кожнаму — па працы згодна яе якасці і колькасці. Гэта значыць, кожны з нас мае права на адзіную прывілею — атрымліваць большую плату за якасна лепшую і колькасна большую працу.

Гэта прынцып таго сацыялізму, аб якім марылі Маркс, Энгельс, Ленін. Гэта прынцып, рэалізацыя якога выключнае эксплуатацыю, што зразумела не проста як наём і выкарыстанне чужой работнай сілы, а як такое выкарыстанне, норма аплаты якога знаходзіцца ў разуменнай эканамічнай, юрыдычнай і гуманістычнай сбалансаванасці з нормай прыбытку наймаючай асобы, манапаліі ці дзяржавы. Менавіта ў парушэнні гэтага балансу — выток эксплуатацыі чалавека чалавекам і разам з тым выток ле эканамічнага пераадолення.

Эксплуатацыя звязана з парушэннем разумнага эканамічнага балансу паміж гэтымі двюма з'явамі (аплата працы і прыбытак) у бок узростання нормы прыбытку за кошт аплаты працы.

Эканамічнае пераадоленне эксплуатацыі звязана з парушэннем дысбалансу паміж гэтымі двюма з'явамі ў бок узростання нормы аплаты працы згодна яе якасці і колькасці за кошт мяншэння норм прыбытку.

Адной з форм масавай эксплуатацыі працоўных з'яўляецца ўраўнілаўна аплата працы. Ва ўмовах сталінскага сацыялізму, пад знамен ідэй роўнасці, была ўведзена ўраўнілаўна аплата працы. Яна стала сродкам, з аднаго боку, новай формы агульнай, плануемай эксплуатацыі — эксплуатацыі чалавека (Працяг на стар. 6—7).

дзяржавай, з другога — сродкам і формай яе маскіроўкі. Адно трэба дадаць тут: гэта была ўжо эксплуатацыя не толькі чалавека, а цэлых народаў.

Менавіта дзеля пераадолення гэтай формы эксплуатацыі чалавека кожны з нас, паўтормым гэта, павінен змагацца за адзіную прывілею — атрымліваць узаконена большую плату за экспертна ўстаноўленую, якасна лепшую і колькасна большую працу. Любыя іншыя прывілеі — гэта права прамой эксплуатацыі чалавека дзяржавай і яго функцыянерамі. Знаміцна толькі так і можна расцаніць сітуацыю, калі пераважная большасць савецкіх грамадзян гадамі абжывае мізэрны садовы ўчастак, ахвяруючы немалыя грошы са сваіх сціпых заробкаў, губляючы час і здароўе, тады як абсалютная меншасць спалоіна, без натугі ды страт для здароўя за сімвалічную плату карыстаецца шыноўнымі дачнымі пасёлкамі тыпу Атоліна, Сцяпанка, Гарадзішча і г. д.

У гэтым сэнсе ў рамках перабудовы не можа лічыцца нармальнай з'явай і прывілеяваная зарплата, якую, нікога не папытаўшы, не так даўно прызначылі самі сабе і сваім памагатым тыя, хто дагэтуль маюць абсалютную ўладу ў дзяржаве і партыі. І гэта зроблена ў той час, калі якасць работы гэтых кіруючых служб прывяла краіну да разбурэння. І гэта зроблена ў той час, калі інжынеры, настаўнікі, медыкі, культурасветнікі, журналісты, уся творчая інтэлігенцыя, навуковы «пралетарыят», не кажучы ўжо пра старых, інвалідаў, адзіночкіх жанчын і дзяцей-сірот, атрымліваюць ад дзяржавы абразлівы для чалавека ўраўніцельны мізер. І гэта ў той час, калі існуючы партыя-апарат катастрофічна губляе ў грамадстве апошнюю рэшткі даверу. Яскравая права палітычнага кансерватызму і кампанізму — іначай гэты акт сэння кваліфікаваць нельга.

Адмоўная рэакцыя абсалютнай большасці савецкіх людзей на згаданую акцыю — не вынік псіхалогіі люмпенаў і пячорных істот першабытнага камунізму. Гэта нармальнае, здаровае рэакцыя нармальнага суб'ектаў рэвалюцыйнай перабудовы на нешта такое, што зрады рабаўладальніцкай дэмакратыі: арыстакратам — на справядлівасці, усім астатнім — на волі арыстакратаў.

Чацвёртая і самая галоўная ўмова: неадкладна ажыццявіць гэты М. С. Гарбачова: «Крэйгольная ідэя перестройкі самой партыі... — состоит в утвърждении власти партийных масс». Толькі тады і будзе пераадолена абсалютнае і фактычна бескантрольнае ўладанне ў партыі яе эліты. І толькі тады аб адказнасці, аб поспехах, аб рэальных магчымасцях КПСС можна будзе гаварыць як аб адказнасці, поспехах і магчымасцях КПСС у цэлым.

Але не паспела гэтая прапанова прагучаць у эфіры, як на яе ўжо накідаецца аброчы: афіцыйныя прапановы ЦК КПСС па выбарах дэлегатаў на XXVIII з'езд рэальна падкрэслілі — не скоро прыйдзе той час, калі партыйная эліта аддасць уладу партыйным масам.

Калі КПСС здольна будзе хутка і бескампрамісна ажыццявіць гэтыя ўмовы, яна стане сапраўды нечым ідэйна і арганізацыйна цэлым, яна рэальна зможа стаць ідэйным і палітычным інтэгратарам, авангардам дзяржавы і грамадства.

«Самый важный до сих пор результат перестройки... — это раскрепощение общества, благодаря чему миллионы советских людей обрели гражданское достоинство и берут в свои руки управление государством».

Але ж далося і працягвае давацца ў знакі людзям гэтае «распрыгоньванне»! «Прыганятыя» ўпіраюцца ўсімі дазволенымі і недазволенымі сродкамі. Логіка іх рэакцыі простая: распрыгоньванне мільянаў, набыццё імі пачуцця і ўсведамлення грамадзянскай годнасці, магчымасці прамы, непасрэдна ўплываць на палітыку дзяржавы.

вы азначае канец абсалютна прыгоннага права на татальную ўладу партыя-арыстакратыі. Менавіта таму яна насуперак сваёй уласнай палітычнай дэмагогіі, насуперак патрабаванням артыкулаў 50 і 51 Канстытуцыі СССР і іх рэспубліканскіх аналагаў, насуперак рашэнням XIX партыйнай Канферэнцыі, наўздагон сваім уласным дэкларацыям і заклікам рабіла ўсё магчымае, каб не дазволіць стварэння «паралельных» палітычных структур.

А, можа, і праўда няма памылак? Каб жа так! Напрыклад, на мітынгу кіраўніцтва рэспублікі было абвінавачана ў нацыянальным нігілізме. Крыўдна, ды што зробіш, калі абвінавачванні гэтыя — не беспадстаўныя? Доўгія гады ЦК КПБ спывадаў ідэалогію інтэрнацыяналізму, якая сядомна і планавая, сіразіяном, як кажуць, праціналася нацыянальным нігілізмам. Гэтыя дзве з'явы нават атажсамліваліся. Адным з неабвержных аргументаў на карысць такой непрыемнай высновы з'яўляецца тое, што ні Я. Я. Сакалоў, ні М. І. Дзем'янец на тым мітынгу не прамі-

капіталізацыяй — надзіва некарэктным, з пункту гледжання навукі, тэрмінам. Што такое капіталізацыя, скажам, прыбавачнай вартасці — гэта зразумела. А вось што такое капіталізацыя цэлага ладу — пра гэта можна толькі здагадвацца. Але калі на загадках ды здагадках будаваць палітыку і канцэпцыі перабудовы, тады сапраўды можна дабрысці адно некуды «ў наадварот». Як гэта было з экано-

Дэмакратыя, гуманізм — шляхі да пратагораўскага чалавека. Права чалавека — пачатак і вынік усіх пачаткаў і вынікаў дэмакратыі і гуманізму. Бо рэальныя дэмакратыя і дэмакратызацыя, рэальны гуманізм і гуманізацыя магчымы толькі тады, калі аб'ектыўна, матэрыяльна будучы здзейснены фундаментальныя права чалавека. Хаця б тыя, якія азначаны ў Міжнародных пактах па правах чалавека, ратыфікаваных намі яшчэ ў 1976 годзе. Права чалавека — гэта выток і вынік сапраўднай дэмакратыі і сапраўднага гуманізму. І не толькі сацыяльна-эканамічныя («каўбасныя»), як іх горка-іранічна імянуюць сёння простыя людзі) права (пры ўсёй іх безумоўнай важкасці), але ў першую чаргу — палітычныя, грамадзянскія, культурныя права чалавека. Колькі б сёння ні ўбівала людзям у галовы партыя-арыстакратыя, што ўсе катаклізмы ў краіне вынікаюць у асноўным з гэтага ненаतोленага «каўбаснага права», з гэтым ніяк нельга пагадзіцца: савецкія людзі ніколі не жылі ў раскошы, яны прывыклі да матэрыяльнага мізэру, яны ўсе разумеюць і гатовы яшчэ тужэй зацягнуць паяржкі. Але чаго савецкія людзі больш цягнуць не жадаюць, дык гэта палітыка-прававога рабства асобы і народаў, грамадзянскай знявагі, культурнага жабрацтва, крута заквашаных на палітычнай крывадушнасці і дэмагогіі, на прававым нігілізме вярхоў. Адсюль усе сацыяльныя катаклізмы, у тым ліку і на нацыянальнай глебе. Адсюль.

Крокі наперад і таптанне на месцы

тур», каб спыніць у зародку так званую «митинговую стихию» ды галоснасць.

«К сожалению, не обошлось без просчетов и ошибок, допущенных в ходе перестройки, и это тоже осложнило обстановку».

Амаль у кожным дакладзе па стратэгічных пытаннях перабудовы паўтараецца гэтае прызнанне. Праўда, ні ў адным з іх няма расшыфроўкі, канкрэтызацыі «просчетов и ошибок». Але нават у абстрактным выглядзе гэта вельмі важная (палітычна і маральна) пазіцыя. Значыць, ёсць яшчэ «рэзервы» ў дзяржаве, партыі, у кіраўніцтва на новыя «просчеты и ошибки». А між тым на маю думку, партыйна-дзяржаўны апарат вінаваты (на сённяшні дзень) у пяці канкрэтных буйных памылках. Першая — бяздумнае, не збалансаванае, каманднае, камсамольска-кавалерыйскае вырашэнне адной са складанейшых сацыяльна-эканамічных і маральна-псіхалагічных праблем усіх часоў і народаў, — маю на ўвазе апошнюю антыалкагольную кампанію. Другая — палітычная крывадушнасць і злачынная абьякवासць вярхоў да сённяшняй і заўтрашняй, на сотні гадоў наперад трагедыі мільянаў людзей, усяго нашага народа, выкліканай чарнобыльскай аварыяй.

Трэцяя — бяздарнае, на падставе дагматычнай ідэі аб нязмэннасці граніц таталітарнай сталінскай федэрацыі і фактычнага адмаўлення нацыям і народам у праве на самавызначэнне (маю на ўвазе хоць бы праблему Нагорнага Карабаху).

Чацвёртая — рэзкае пагалоўнае павышэнне заробтнай платы партыйна-дзяржаўнаму апарату, аднаму адзінаму з усіх шматлікіх слаёў грамадства ў той час, як аплата працы ўсіх астатніх засталася на ўзроўні сталінскай ураўнілаўкі і сталінскай жабрацкай нормы.

Пятая — адносіны да камандна-адміністрацыйнага кансерватызму як да элемента ўнутрыпартыйнага іншадумства, як да правадзейнага члена ідэалагічнага плюралізма. І гэта пры разуменні таго, што гэты кансерватызм накіраваны ў першую чаргу на вяртанне да палітычна-прававых структур і адносін таталітарызму, аўтарытэту і бюракратызму. Пры разуменні таго, што гэты кансерватызм сёння — такая ж негатыўная сіла, як нацыяналізм, шавінізм ці правабуржуазны кансерватызм.

І калі цэнтральныя ўлады краіны хоць бы абстрактна гавораць сёння аб сваіх памылках і праліках, дык нашы рэспубліканскія не гавораць аб іх ніяк, у іх усё ў парадку, усё ў норме.

вілі па-беларуску ніводнага слова. І наогул амаль ніхто з кіраўніцтва рэспублікі ні гаварыць, ні пісаць на роднай мове сёння не можа. Ці можна ўявіць сабе, каб Жорж Маршэ ці Франсуа Мітэран гаварылі са сваімі партыямі і народам на драннай англійскай мове, ці, дакладней, на тамашняй траянцы, якую французы завуць «франгле»? Гэта абсурд, які і прысміць немагчыма. У нас жа палітычны і духоўны абсурд зрабіліся з цягам часу нормай.

Раздзімае плямы нацыянальнага нігілізму яшчэ доўга будучы высвечваць на целе ротнага народа. А самая свежая і балючая з іх — Чарнобыльчына, права свабоднага выезду за межы рэспублікі з забруджаных мясцін, у прыватнасці. Што гэта, як не чарговая клякса сораму і ганьбы? Сапраўднае беларускае нацыянальнае партыйнае і дзяржаўнае ўлада павінна была б біцца за кожнага беларуса, каб захаваць яго на зямлі продкаў, каб не даць беларусам бязродна разрысціся па белым свеце, каб зберагчы гэты ўнікальны старажытны славянскі народ менавіта на яго нацыянальнай глебе. Кожнаму беларусу павінна знайсціся месца на Бацькаўшчыне! А тут — вальце, куды вецер падзьме, абы клопат з плячэй, абы з вачэй прэч...

«Мы уже слышим от одних, что, дескать, взяли слишком круто, заматываемся на первоосновы социалистического строя, и нет якобы иного выхода из трудностей, как возврат к прежним порядкам. От других, напротив, будто реформы, направленные на раскрытие потенциала социалистического строя, обречены на неудачу, и единственное спасение страны в капитализации».

Афіцыйныя сродкі інфармацыі, афіцыйныя партыйныя дакументы шмат чаго казалі апошнім часам наконт кансерватызму. Але гэтыя з'явы нідзе дагэтуль не адзначаны як палітычны феномен, па-першае, і як нешта шматлічнае, па-другое.

Кансерватызм — з'ява сапраўды шматлікая. Гэта, па-першае, «возврат к прежним порядкам». У такім выпадку гаворка павінна весціся сама меней аб аўтарытарна-бюракратычным кансерватызме. Калі ж мець на ўвазе варыянт «болей», тады будзем мець справу з таталітарна-аўтарытарным кансерватызмам. Але кансерватызм, па-другое, можа быць і платформай «перабудовы наадварот», у напрамку да капіталізму, што просіцца быць аднесеным ужо да буржуазнага кансерватызму. Апошні, звязаны з працэсам перапрацоўкі сацыялізму ў капіталізм, афіцыйна ахрышчаны ў нас

мікай, што мусіла быць эканомнай...

«...Отныне и навсегда в центре политики партии ставится человек и его благо, прежде всего этим критерием должны измеряться успехи движения по социалистическому пути. В платформе изложение начинается с политических и социально-экономических прав советского человека...»

«Отныне и навсегда» — гэтымі двума словамі робіцца прызнанне, што дагэтуль у цэнтры палітыкі партыі было нешта іншае. Што? Вытворчасць дзеля звышдзяржавы? Звышдзяржава дзеля суцэльнай рэвалюцыі? Суцэльнае рэвалюцыйнае дзеля планетарнага панавання адной адзінай ідэалогіі? Планетарнае панаванне адной ідэалогіі дзеля абсалютнай манополіі на татальную ўсепранікаючую ўладу яе галоўных творцаў і носьбітаў — звышэліты? Што ж было ў гэтым злавесна-таёмным цэнтры? На гэтае пытанне гісторыя яшчэ чакае сумленнага і шчырага адказу.

Чалавек — цэнтр палітыкі... Лепш за ўсіх, глыбей за ўсіх, гранічна проста, шчыра і мудра сказаў пра гэта яшчэ недзе ў пятым веку да нашай эры ў сваім галоўным творы «Ісціна» старажытны грэцкі Абдэр Пратагор: «Мера ўсіх рэчаў — чалавек, існуючы, што яны існуюць, неіснуючы, што яны не існуюць». Гэта значыла, што ўсё пад сонцам мае права на існаванне толькі тады, калі адпавядае духоўнаму і фізічнаму росквіту чалавека, і не мае права на існаванне (сацыяльны і духоўны негатыў), калі не адпавядае гэтаму. Такое прачытанне прарочага філасофскага афарызму Пратагора ў савецкім грамадазнаўстве да нядаўняга часу не было ў пашане. Яно зводзілася адно да ідэалізму ці, таго горай, — суб'ектыўнага ідэалізму. Час адкрыў нам магчымасць маральна-сацыяльнага прачытання гэтай глыбока гуманістычнай мудрасці старых вякоў.

З некаторымі нюансамі прыкладна ў тым жа сэнсе гаварылі пра гэта і многія гістарычныя наступнікі, у тым ліку і Марксі, і Ленін, і Сталін, і Хрушчоў, і Брэжнеў. Асабліва назойліва — Сталін і Брэжнеў, выдатнейшыя майстры палітычнай карупцыі і маральнага тэрору...

Хто ж возьме цяпер на сябе гістарычную місію перавесці філасофскі запавет Пратагора з дэкларатыўнай ідэалогіі і палітычнай дэмагогіі ў паўсядзённую рэчаіснасць? Хто здолее ажыццявіць, у рэшце рэшт, гэту спрадвечную мэту чалавечтва, выпакутаваную тысячагоддзямі? Гарбачоў? Дай бог яму, як кажуць, і сілы, і волі, і розуму. А яшчэ — і верных папленнікаў.

«В предсъездовской платформе указывается на возможность и необходимость дальнейшего развития договорного принципа советской Федерации... возможность существования различных форм федеративных связей...»

Кансерватыўны цэнтр камандна-адміністрацыйнай сістэмы ў яе аўтарытарна-бюракратычным варыянце не хоча развітвацца са сваёй абсалютнай уладай у створаным Сталіным імперскім саюзе. Але ўсе народная перабудовачная рэвалюцыя набірае сілу, і ён вымушаны крок за крокам адступаць. Нават нечакана хутка апошнім часам.

Яшчэ летась, яшчэ ўчора апаратчыкі даводзілі: ніякіх новых дагавораў, хоціць адзінай для ўсіх Канстытуцыі. Сёння ж літасціва дазволены не толькі новы дагавор, але і «разлічныя формы федэративных связей» з Цэнтрам.

Але ж дагэтуль у нас няма яшчэ цільнай канцэпцыі новай федэрацыі, строгай праграмы перабудовы старой і адбудовы новай, не распрацаваны практычныя этапы рэальнага пераходу краіны да новай структуры Саюза на падставе дагаворнага прынцыпу. А менавіта з гэтага трэба было пачынаць палітычную рэформу, калі не перабудову цалкам.

У гэтай сувязі выклікае пытанне сьвярдженне: «Начинают вырисовываться реальные контуры новой советской Федерации». Не. Законы, у тым ліку і нядаўна прынятыя (аб уласнасці, аб зямлі і г. д.) — гэта толькі асобныя контурныя элементы магчымай канцэпцыі новай савецкай федэрацыі. Да яе рэальных аб'ектыўных контураў сягоння яшчэ далёка. А тое, што мы маем сёння рэальнае, дык гэта актыўнае стыхійнае («несанкцыянаванае» Цэнтрам) разбурэнне старой федэрацыі.

«Мы должны быть принципиальными в таких вопросах, как борьба с национализмом, шовинизмом, сепаратизмом».

«Изначальная позиция Центра состояла в том, что конфликт вокруг Нагорного Карабаха должен быть урегулирован так, чтобы

не было победителей и побежденных».

«...Надо сделать все, чтобы скорее были решены проблемы Нагорного Карабаха... при безусловном соблюдении конституционных принципов, включая целостность Азербайджана».

Так, барацьба з нацыяналізмам і шавінізмам, пры гэтым прынцыповая, павінна вестца — гэта бясспрэчна. Але барацьба з сепаратызмам — у нашых сённяшніх умовах — штука супярэчлівая і далікатная. Чаму? Такая барацьба аўтаматычна адмаўляла б і, нарэшце, ліквідавала б права нацыяў на рэалізацыю кадыфікаванага ў Міжнародных прававых актах, ратыфікаваных нашай краінай (у тым ліку і Беларусі), маючага месца нават у дзеючай брэжнэўскай Канстытуцыі ССРС права на самавызначэнне.

Сапраўды. Як інакш вестца рэалізацыю гэтага карэннага права, калі не праз прапаганду і палітычную барацьбу за аддзяленне, за выхад з пэўнай нацыянальна-дзяржаўнай супольнасці, які з'яўляецца і лагічным, і натуральным выніковым этапам палітычнага самавызначэння народа?..

Дзе ж у нас тады праўда: там, дзе мы абвешчаем барацьбу з сепаратызмам, ці там, дзе мы клянёмся на вернасць праву нацыяў на самавызначэнне, на палітычны і сацыяльна-эканамічны выбар?

Здаецца, што «ізначальная пазіцыя цэнтры» з самага пачатку хварэла на цяжкую небяспечную хваробу палітычнай дэстацыі: і сепаратызму не хацелася б, і на самавызначэнне замахвацца нежак не зусім зручна: усё ж на ўсё белы свет абвешчана «новае мысленне».

Выйсце тут адназначна адзінае: усе прынцыпы ў міжнацыянальных адносінах, які ў адносінах «цэнтр—рэспубліка», павінны безумоўна падпарадкоўвацца галоўнаму прыярытэту палітычнаму праву чалавека і народаў—праву на самавызначэнне.

«...Мы видим дальнейшее расстройство потребительского рынка...»

«Ситуация усугубляется активностью дельцов теневой экономики...»

«Я говорю о представителях теневой экономики—этой настоящей мафии, которая всячески раздувает пламя межнациональной распри и осуществляет давление на государственные органы под лозунгами национального возрождения».

Зразумела, гэтая самая «ценявая» ці, як яе яшчэ імянуюць іна Захадзе, «паралельная», «другая» эканоміка, пра існаванне якой унутры нашай эканамічнай сістэмы заходнія эканамісты і сацыёлагі нам гаварылі ўжо добрыя два дзесяцікі гадоў, існуе. Зразумела і тое, што такая эканоміка, народжаная каманда-адміністрацыйнай сістэмай, яе афіцыйна дазволенай эканамікай, негатыўна ўплывае і на вытворчасць, і на ўнутраны рынак, і на размеркаванне дабrot, і на ідэйна-палітычнае становішча, і на маральна-псіхалагічную атмасферу ў грамадстве. Вельмі падобна на праўду і тое, што яе асобныя дзеячы могуць быць звязаны з негатыўнымі палітычнымі з'явамі.

Але вельмі цяжка пагадзіцца, што гэтая з'ява выступае як нешта аб'ектыўна адзінае, аб'ектыўна цэласнае, як сукупнасць пэўных вытворчых адносін, г.зн. як з'ява, якая звычайна завецца эканамікай. Вельмі цяжка, разам з тым, уявіць сабе, што кіраўнікі яе ажыццяўляюць нейкую пэўную ідэйна-палітычную платформу, скажам—антыперабудовачную.

У нас, хутчэй за ўсё, маюцца спарадычныя, дыскрэтныя элементы такой эканомікі. Яны, зразумела, імкнуцца да уста-

наўлення глыбокіх і шырокіх унутраных сувязей, але, дзякуючы богу, да гэтага мы пакуль не даялі. Бо інакш у нас даўно быў бы ажыццяўлены пераворот на чале з каралямі вытворчай, гандлёвай і наркатычнай мафіі.

У гэтай сувязі нельга сёння пагадзіцца і з тым, што «ценявая эканоміка» гаспадарыць ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, дыктуючы амаль усю сваю волю. Яна, аказваецца, расстройвае і вытворчасць, і спажывецкі рынак, і міжнацыянальныя адносіны! Яна, аказваецца, атануе дзяржаву, вынарыстоўваючы лозунгі нацыянальнага адраджэння!.. Калі ўжо нацыянальнае адраджэнне афіцыйна пачалі на «ценявую эканоміку», то неўзабаве можна чакаць, снажам, на Беларусі, што і Быкава з Адамовічам, і Гілевіча з Законнікавым, і Садоўскага з Вячоркам запішучы ў яе актыўныя агенты.

І гэта не ўсё. Афіцыйная ідэалогія прыпісвае ёй амаль усё, што сёння крытыкуецца працоўнымі, што не робіцца так, як трэба. І што вельмі небяспечна — яна прыпісвае «ценявой эканоміцы» і самую гэтую крытыку. Невыпадкова ж на сустрэчы М. С. Гарбачова з санратарам парткому, райкомаў, гаркомаў 8 сакавіка г. г. нехта В. М. Платонаў заявіў: ценявая эканоміка б'е яшчэ і па арміі, і па КГБ, і па партыі. Засталося толькі аб'явіць, што глыбокі крызіс у КПСС, правакцыянае павышэнне зарплат апаратчыкам каманда-адміністрацыйнай сістэмы, крытыка партыйнага кансерватызму, прывілеяў партыйна-дзяржаўнай эліты — таксама справа рук баронаў «ценявой» эканомікі, і круг суцэльнай антыдзяржаўнай змовы, а разам з ім і афіцыйнага ідэалагічнага абсурду будзе замкнёны.

Калісьці ўсю афіцыйную бездапаможнасць, усе недаравальныя пралікі, увесь афіцыйны антынародны разбой валілі на «воргаў народа», на «прошукі імперыялізму». Цяпер—чарга «ценявой» эканомікі? Калі ўжо шукаць вінаватых у праліках і правалах перабудовы, тады да баронаў ценявой эканомікі трэба было б дадаць і князёў палітычнага кансерватызму.

Жудасныя прывіды выкарыстоўваюцца тады, калі пэўныя сілы хаваюць ад народа ўласную віну і асноўныя прычыны катастрофы.

Ці не час спыніць вытворчасць прывідаў?..

«Ставится вопрос о создании института президентства со всеми необходимыми полномочиями, для проведения в жизнь политики перестройки».

У артыкуле «Бойцеся краху Савецкага Саюза» ад 9 сакавіка ў «Нью-Йорк Пост» знакамты Генры Кісінджэр заўважае наконт адмены 6-га артыкула Канстытуцыі ССРС і ўвядзення інстытута прэзідэнцтва: «Замена аднапартыйнага рэжыму праўленнем аднаго чалавека». Крый божа?!

Думаецца ўсё ж, што прэзідэнцтва—натуральная ступень далейшага будаўніцтва новай структуры нашай дзяржавы, прававой і дэмакратычнай, натуральная ступень да рэальнай перадачы выканаўчай дзяржаўнай улады ад Палітбюро ЦК КПСС Прэзідэнцкаму і Федэральнаму Саветам, ад Генсека КПСС—Прэзідэнту ССРС, ад Пленума ЦК КПСС—З'езду народных дэпутатаў ССРС. З уварэння гэтага інстытута, відаць, яшчэ да першага З'езду народных дэпутатаў ССРС шляхам усенародных выбараў і трэба было пачынаць працэс адраджэння нармальнай цывілізаванай дзяржавы. Потым ужо—першы З'езд і выбары парламента краіны. Затым—фарміраванне новай Савецкай улады рэспублік і на месцах, ад абласцей да сельсаветаў. І нарэшце, ажыццяўленне самага галоўнага этапу, этапу рэаль-

най перадачы ўсіх форм рэальнай дзяржаўнай улады Саветам, іх выканаўчым органам і карэнным унутраным структурам ды функцыянальным зменам і самім Саветаў, і іх органаў.

Менавіта таму, насуперам розным прымітыўным трактоўкам, выказаным не так даўно Я. К. Лігачовым у друку, М. М. Слюньковым па тэлебачанні, Саветы і іх органы, як галоўны змест і сутнасць першага парадку нашай дзяржавы, павінны валодаць усёй палітычнай, эканамічнай і адміністрацыйнай уладай у цэнтрах і на месцах.

Не можа быць у нармальным цывілізаваным грамадстве такога, каб пэўная палітычная партыя замяняла сабой дзяржаўны механізм цалкам. Але не можа быць у нармальным цывілізаваным грамадстве і таго, каб пэўная партыя валодала ў краіне палітычнай уладай, а дзяржава — толькі адміністрацыйна-гаспадарчай. У аб'ектыўнай рэальнасці такая з'ява выглядала б сёння як радзімая пляма палітычнага дзікуства сталінскага таталітарызму. У мысленні — як элемент звычайнай палітычна-прававой і філасофскай неадукаванасці і непісьменнасці. Сапраўды, адміце ад дзяржавы палітычную уладу — дзяржава знікае ці яе замяняе нейкая іншая недзяржаўная структура. Так, як яно і было ў нас.

Такім чынам, хаця трохі і праз пень-калоду, але ідзе адраджэнне, «наладка» новай дзяржавы—галоўнага інструмента арганізацыі ўсяго грамадскага жыцця, галоўнага і асноўнага яе інтэгратора і авангарда. Значым: па-ранейшаму ідзе гэты працэс з галавы. Бо, нягледзячы на рашэнні XIX партыйнай канферэнцыі, партыйная эліта і ў цэнтры, і на месцах не паварушыла і пальцам, каб скрануць з месца працэс рэальнага пераходу і рэальнай перадачы ўлады ў рукі сярэдніх і нізавых савецкіх органаў, гэтай зусім не кранутай бяскрайняй цаліны палітычнай перабудовы. Ішлі і ідуць толькі канстатацыі: мы адышлі ад кіраўніцтва, а Саветы—не могуць, не здольныя. У такой сітуацыі (зусім, думаецца, не выпадковага, а, можа, і падсвядома спланаванага) вострага дэфіцыту ўлады магчымы толькі два варыянты выйсця: ці назад—у партыйна-дзяржаўны таталітарызм, ці наперад—да дэмакратычнай прававой дзяржавы. Менавіта таму найпершы клопат Прэзідэнта бачыцца сёння ў найхутчэйшай перабудове ўсяго дзяржаўнага механізма краіны, ў найхутчэйшым замацаванні гэтага працэсу ў новай канцэпцыі савецкай федэрацыі і новай Канстытуцыі ССРС. Паўсядзённая каардынацыя работы гэтага гіганцкага механізма — галоўнае яго прызначэнне.

Але калі было б так, як піша пан Кісінджэр, гэта б прынесла народу новую бяду. Спадзяемся, што новай, цяпер ужо прэзідэнцкай, дыктатурай у нас не будзе, што прэзідэнцкая ўлада—гэта сапраўды натуральны этап фарміравання новай дзяржавы.

Канешне, патрэбны вельмі сур'ёзныя дэмакратычныя процівагі: сама палітычная сістэма, яе структура, яе ўнутраныя законы павінны амаль аўтаматычна адкідаць любыя імкненні да персанальнай ці «калектывізаванай» дэспатыі.

Ці хоць тых правоў, якія зацвердзіў трэці З'езд народных дэпутатаў? У іншым грамадстве, можа, і хапіла б. У нас жа, памятаючы выдаўняе таталітарна-аўтэкратычнае, дыктатарскае мінулае, даволі моцныя плыні палітычнага камандна-адміністрацыйнага кансерватызму ў вышэйшых эшалонах кіраўніцтва, маючы на ўвазе шматлікія валавыя акцыі самога М. С. Гарбачова, якія цяжка залічыць у актыўны перабудовы, трэба рабіць гэтыя процівагі як мага больш важкімі, надзвычай аператыўнымі, гранічна дзейнымі.

Ды не меней важна тут і не «перагнуць»: «лялечнага» Прэзідэнта нашай шматпроблемнай дзяржаве таксама не трэба.

Фінал фальклорнага канцэрта Магілёўскай вобласці. Фота Ул. КРУКА.

Выступленнем творчых калектываў Магілёўскай вобласці ў Доме літаратуры завяршыўся цыкл вечараў аўтэнтчнага фальклору. Гледачы ўбачылі фальклорныя калектывы Охарскага сельскага клуба Чэрыкаўскага, Бярозаўскага сельскага Дома культуры і Мосінскага сельскага клуба Хоцімскага раёна.

Танцавальная група хору дзярак Варатынскага сельскага Дома культуры Бабруйскага раёна выканала «Варатынскую надрылю». Выступалі і дружыны сямейныя ансамблі: вакальна-інструментальнае трыо Чарноўных з Чэрыкаўскага РДК і ансамбль Пахоменкаў Васілеўскага сельскага клуба з Хоцімскага раёна.

Вечар у К. Сваяка

Свет чароўны, цудоўны мненне ўзяў у абоймы, Напаўшы адвечнай журбой ідэалу.

Гэтыя радкі належаць паэту Казімеру Сваяку, які нарадзіўся 19 лютага 1890 года ў вёсцы Барані Свянцянскага павета. Ад гэтай часовай і прасторавай іроніі пачаўся жыццёвы шлях сына зямлі беларускай Канстанціна Стэпавіча, алеўшага яе як паэт Казімер Сваяк. Праз сто гадоў, у дзень юбілею, у выставачнай зале Музея гісторыі беларускай літаратуры сабраліся тыя, хто шануе памяць паэта.

...Партрэт Казімера Сваяка аздаблены ручніком, пад партрэтамі гарыць свечка, сумна нахілены галоўкі яркіх руж. Гуцьць арган. «Ойча наш, які ёсць у небе...» — словамі малітвы, што прагучала па-беларуску, у перакладзе Казімера Сваяка, пачалася вечарына. Малітва была прачытана з малітоўніка для беларусаў-каталікоў, які мае назву «Голас душы». Дзеля таго, каб пачуць голас душы паэта, і сабраліся

на імпрэзу супрацоўнікі музею.

Нядоўгім, але пакутлівым быў жыццёвы шлях паэта. Шчаслівае дзяцінства, навучанне ў Духоўнай семінары ў Вільні, дзе ён цяжка захварэў на туберкулёз. У Вільні паэт далучыўся да беларускага адраджэнскага руху. У 1915 г. у Пецярбурзе Канстанцін Стэпавіч вывесціўся на ісяндза. Але, акрамя адданасці богу, душа паэта належала роднай зямлі. Гэтымі пачуццямі прасякнуты ўсе яго вершы, якія і прагучалі на вечарыне. Прэсутныя маглі азнаёміцца з архійнымі матэрыяламі, якія прынеслі на вечарыну супрацоўнікі архіва музея літаратуры і мастацтва. Да шчырай размовы пра Казімера Сваяка далучыліся А. Бяліцкі, Г. Сурмач, Я. Раманоўскія.

Свечку з вечарыны, якая не паспела дагарэць, вырашана разам з ружамі завезці на магілу паэта ў Вільню.

Г. ЖАРКО, супрацоўнік Музея гісторыі беларускай літаратуры.

Юр'я ў Мінску

6 мая ў Мінску па вуліцы Казіна, 78, на Белай Дачы адбудзецца ўрачыстае адкрыццё Цэнтра беларускага фальклору. Уваходзіны вырашана прымеркаваць да народнага свята Юр'я, што спрадвеку адзначаецца на нашай зямлі ў гонар Георгія Пабеданосца, які менавіта ў гэты дзень адкрывае ў прыродзе замкі ўраджлівасці. Пажадана прыйсці на Белую Дачу раніцай, калі яшчэ не абсохне роса. Юр'яўская роса лічыцца гаючай, яна — асноўны кампанент многіх народных рэцэптаў. Калі дазваліць надвор'е, можна будзе пагуляць басанож па прыгожым квітнеючым парку, па роснай траўцы, паслухаць слевы птушак і размову дрэў.

Пагадзіцеся, не часта ў нашым імклівым Мінску нам даводзіцца так вольна сустрэць новы дзень!

Калі абсохне роса і стане цёпла, вы знойдзеце ў парку ўтульнае, прывабнае месца, расквіце там саматканы або вышываны «абдулін» абрус, накрыце на ім сяджанне для сваёй сям'і ці сяброў. На паветры смачна ўсё, асабліва дзецяц. Лепшая беларуская святочная ежа: каравай, аяндліна, сыр, сала, гурок, квас. Ну, а каб дагледзіць Юр'я, прынясіце з дому рэчынню. Яешня на Юр'я—гэта рытуальнае, абавязковае ежа.

Недзе а 11 гадзіне пачнецца ўрачыстая частка свята. На адкрыццё Цэнтра беларускага фальклору адбудзецца канцэрт

Юраўскіх песень у выкананні гарадскіх фальклорных калектываў «Вязанка», «Дзіва», «Дзяніца».

Будзе працаваць Юраўскі кірмаш, дзе вы зможаце набыць карціны альбо заказаць мастаку імгненны партрэт.

Адбудзецца конкурс знаўцаў Юраўскіх песень, легенд пра Юр'я, прыказак, прымавак, прымет, звязаных з гэтым народным святам. Пераможцы яго будуць ўзнагароджаны.

На Юр'я і дзеці і дарослыя змогуць прыняць удзел у народных спаборніцтвах і гульнях. Для ўсіх, хто прыйдзе на свята, полькі, кадрылі, падспані, фанстроты, вальсы, будуць іграць скрыпачы, гарманісты, цымбалісты з народнага ансамбля «Вязанка» Палаца культуры Мінскага трактарнага завода. Развучыць ці ўспомніць народныя танцы дапаможа гасціям кіраўнік ансамбля, балетмайстар і знаўца народнай культуры М. Котаў.

Калі хто з мінчан прыйдзе на свята са сваім гарманікам ці іншым музычным інструментам, то арганізатары абавязкова запрасяць зайграць і яго.

Калі тое, што мяркую аргкамітэт, ажыццявіцца ў час свята, дык застаецца спадзявацца: Юр'я будзе нам задаволены.

Ж. ВАСАНСКАЯ, рэжысёр масавых прадстаўленняў РНМЦ культуры.

АДЗІН З ПЯЛЁСТКАЎ СВЯТА

Паўсюдна ў рэспубліцы набываюць размах мерапрыемствы, прысвечаныя 500-годдзю з дня нараджэння Ф. Скарыны. Гэтай знамянальнай даце прысвячаюцца мастацкія выстаўкі, чытацкія канферэнцыі, вечары.

Адзін з такіх вечараў адбыўся ў Палацы культуры Аршанскага льнокамбіната. У выкананні самадзейных калектываў прагучалі народныя песні

і песні беларускіх кампазітараў.

Адметнасць вечару надало тое, што на ім выступіў вядомы рэстаўратар старадаўніх музычных інструментаў У. Пузыня разам са сваім сынам Алесем.

Актыўны ўдзел у гэтым скарынаўскім мерапрыемстве прынялі пісьменнікі А. Жалызоўскі, К. Камейша, Г. Пашкоў. Наш кар.

...А мая ж ты кветанька,
А мая ж ты любая,
У чыраона летанька
Ой, цябе на зэбу я
Нарадзіла-песціла
Люлянка-песняю.
Ножанькі здарожаны,
Ручанькі зяможаны...

На руських косачках.
Довечка-слязіначка,
Яблычка ружовая...
Не аддам цябліначку
У глухія сховы я.

Бо сонечны дожджык нясе нам не
вечнасць.
Дажджынікі сляпяя усходы калечаць.

...Субота Вялікая. Белы кашулі,
дванаццаць дзяўчат-чараўніц апранулі,
сахою святочнай наўкола радзіны
вядуць баразну, каб усходы радзілі,
малітвай святою адпрэчаваюць ліха.
Трывожна ўздыхае зямля-парадзіха.

...Адплывае белая пасцеля.
Бела дзеўка ручнікі пасцеля.
Дакранецца лёгкім веам Жыва
Да зямлі збалелай літасціва.
А на лузе зацітае лотаць.
Расцілае дзеўчына палотны.
І струменяць светлыя сцяжыны
З рук святое жыватворнай Жывы.

Хусцінку сціскаюць далоні нямыя.
Над-белай зямлёй — Чорны Дух
лейкеміі.
Ляцяць Серакі. Сорак выраяў птушак.
Над краем, дзе звуку сяліліся душы...

— Дожджык, дожджык, перастань,
мы паедзем на растань...

Адплакала ў полі тужлівая каня.
Бабуля зямлі саграбла на расстанне
у клуначак белы дрыготкай рукою.
А могількі дыхалі сцятым спакоем.
Ручнік на крыжы, як абраз перад
светам.

Калі Усяночная свечкі запаліць,—
агнём страпянецца балючая памяць.
Мая ж ты зямелька, мая малітоўня,
калі салавейка свой голас прытоміць,
калі ў бары ацішэе зязюля,
пакаюся горка. А хто мяне чуе?

Антаніна ХАТЭНКА

З Д З І Ч Э Л Д А Е Р Э Ж А В Я С Н Ы

...Ці прыйдзе да нашага краю
счарнелага
Вясна, як прыходзяць хвалі да берага?
Каторы гадочак бусловымі крыламі
Б'ецца надзея над чорнай магілаю...
Між Небам і Процьмаю хісткаю
кладкаю
Ляжыць Беларусь. Не дакорам-
адплатаю
І нават не жорсткімі стогнам-
праклёнамі,
Не ўсходамі жыта атрутна-зялёнымі,
Не жалем Айчына мая задыхаецца...
Ей мроіцца Воля і Песня-вясняніца.

Пад самы вільчак заляталі і ценькалі
Сініцы, жытло апяваючы, некалі.
Цяплеў журавель над спрадвечнаю
студняю
Упарта і мудра. Бо мы ж —
не прыблудныя.
У гэтай зямлі — карані нашы чэпкія
І продкавы душы жывуць нед
палеткамі
Ды льецца паветра змярцвелае,
склепнае —
Шчыруюць шыкоўна, ідэяй аслеплены,
Над намі, жывымі, даследчыкі
рупныя,
Бяскрылыя, з доляй бяздушна-
атрутнаю
Чуж-чужаніцы з прарочымі вуснамі,
Жыцця абаронцы з паглядамі
вузкімі.

...Ножанькі здарожаны.
Ручанькі зяможаны...
А мая дачушачка,
Пташка-шчабятуюшачка,
Ягадка няспелая,
Галованька белая.
А мая ты красачка,
Зорка мая, ясачка.
Не згасайце, вочанькі,
Проці цёмнай ночанькі...

У росах сцюдзёных купаецца ночка.
Зязюля кувае ў самотным гаёчку.
Не спіць белатавары анёл —
немаўлятка.
Яму — гэтаксама над прорваю кладка.
Раскінуты распачна ў свет ручаняты —
Расхрыстаны крыж — Акрылёны?
Распяты?
Расшчэплены атам... Счаплёныя
пальцы.
І свечка ўтрапёная ў чорным палацы.
...У цёмным Сусвеце устане Дзяніцца.
Чарпну светлыні даланёю з крыніцы.
Укленчу. І скажа святая вадзіца,
Ці суджана сыну майму нарадзіцца...

Зямельня вёскі, густыя прарэхі.
У шыбіны б'ецца здзічэлае рэха.
Апалены лёс, як маланкай арэхі.
...А песня гняздуе пад новыя стрэхі.
Прастора калыша вясны загуканне.
А, можа, замова ў бездань не кане?
Трапечачца ў небе, над ціхай пакорай,
Вясны і збавення вяснун — жаваронак.
Дзяўчаты выходзяць з дзяржаўнага
змроку —
Агонь ачышчальны паліць на пагорку.
Цямрэча зімовае нікне, згасе.
Вянок веснавы ўзыходзіць над краем.
Пльвуць карагоды. Гайдаюцца хвалі.
Адпелі учора дзяўчо... Пахавалі,

...Не згасайце, вочанькі,
Проці цёмнай ночанькі.
А мае ж вы пальчыкі —
Лёгкія плястачкі.
Сонечныя зайчыкі

На сорак дзянькоў малітоўна і скрушна
Заплакаць — матулі. А ветру загушкаць
Яе галашэнне ў немых цянітах,
Дзе нам паміраці дазволена ўпотаі.
Пад зоркай Бяды, на глухім небакраі
Чыя памінальная свечка згасе?

...«Не я б'ю. Вярба б'е. Праз тыдзень —
Вялікдзень».
А, можа, і праўда ўваскросанне
прыйдзе?
Свячоной вярбінкай дзятва гаманка
Вялікае Сонца вясны уздымае.
Устань, велікоднае Шчодрэ-Свяціла,
над краем панурым, над крыжам
пахільым!
Над шэрай чарнобыльскай цёплай
магілай,
над цвёрдай уладай, што сорам
згубіла.
Жыву. Апантаных ідэянікаў донар.
Чарсцвее зямля пад падзшаю чорнай.
Над чэравам хіжай палескай пачвары —
нявінных пакутнікаў боскія твары.
Над ветразем белай юначае мары
ашчэрэна здрадай цяжарная хмара.

— Дожджык, дожджык, крапані,
бабу з поля прагані...
Гуляе са смерцю вясёла малеча.
Гульня-забаўлянка малечу нявечыць.

З радзімы жанчына сыходзіць
раздзетай.
Атрутная вопратка кінута долу.
Няма павяртанна да круўнага дому.
Збірайцеся, дзеткі. Далёка паедзем.
Каму мы патрэбны? Вялікім
суседзям?
Старэйшым братам у замшэлай хаціне?
А дзе ж нам стамлёныя душы
пакінуць?

...Вялікая Пятніца. Чысты Чацвер.
Ці верне прырода цяпло і давер?
Ці скажа, дзе нашая доля начуе,
чаму ні Зямлі, ні Сварога не чуем?

Пайду. Акунуся на досвітку золкім
У чысту вадзіцу. З халоднай палонкі
Выходзьма, народзе, на вольную волю,
дабром засяваці бацькоўскае поле!
...У чысты чацвер і заганы, і смецце
павынесці з хаты, з падворка і клеці —
было для матулі здвечным законам.
І мне б не забыцца пра гэта да скону.
І мне б ручнікі вышываці на покуць.
Мяне ж спажывеці вучылі галёкаць.
У неба нахабна паўзе пустазелле.
Ці мы тут—нашчадкі? Ці... проста аселі,
з чужое зямлі пералётнае семя,
бязроднае, блуднае, мёртвае племя?

...Не аддам цябліначку
у глухія сховы я...
Родная расіначка,
кропелька вясновая.
Апрану маліначку
у сукенку новую.
У вянку валашачкі
твае, донька, вочачкі...

Хрыстос уваскрос. І званы абвясцілі
Сусветную праўду адзінаю сілай.
Ды смерцю хрышчоны Дняпро
пачарнелы.
Над Веткаю звон, як напатыя нервы.
Вялікдзень. Цяплее зямное улонне.
Надзея збудзілася ў хцівым палоне.
Распростаюць крылы маркотныя гоні,
Бунтуе Ярыла святую Пагоно.
У вуснах паганскай дружыны ускрэсла
забытая мною валачобная песня:
«Спадарыні рупнай,
сьяночкам-малойцам—
нязгаснага шчырага весняга сонца!
Дачушкам-нявестам—на долю красенцы!
Люботы, спагаднасці мужу ды жонцы!

Вялікдзень. Вялікдзень. Нястомнае
сонца.
Матулінай веры жывой влаконцы.
Магічная споведзь зямлі і нябесаў.
Маё прасвятленне. Прамень майго лёсу.

Трыціх Ю. ВАСІЛЬЕВА

Не верыцца больш абячанаму шчасцю.
Пайду да радзіны святой на прычасце:
у храме баюся прыпасці да крыжа.
...Хто й сёння яшчэ маю Вербніцу
крышыць?

За дозы смяртэльнага ў гул
дэманстрацый
Якімі рублямі бяздушна заплацяць?

Шарэнгі сляпяя да бездані кроцаць.
Крывёй захліпаецца ўночы сыночак.
Крыжукі растанне маўклівага воіны.
У гулкім бары грыбнікам не галёкаць...
Развееўся попел балючых выжарын.
Як свечкі, над краем гаротным Стажары.

...Зжаўцелае цела на жоўтым услоне.
Падбітымі птушкамі ўпалі далоні.
А хто ж уратае, суцешыць, заслоніць?—
бязлітасна трэбы збірае плутоній.

Мая ж ты зямелька, сляпяя вязніца,
а я ж над табою вярбінаю ніцай
стачала Дзянніцу, вяла Мілавіцу.
Бывала, што сіл не стала хрысціца...
Стаіць на кладах адзінока капліца—
не будзе каму за памерлых маліцца.
Кідаюся ў свет, як у лютую пельку,
выгнанніца любай святое зямелькі.

...У вянку валашчкі —
тае, донька, вочакі.
А маё ж ты сонейка,
нашто закацілася?
На зямельцы цёмнячкі
без цябе зрабілася.
Ой, з якога полечка,
родная зязюльчэчка,
галасок твай тоненькі
мне какаць адкульчэчка?..

На Радаўніцу спакоівечнае Веча:
дзядоўскія душы лятуць на сустрэчу.
Засланая белым цнатлівым абрусам
магілы—радзімкі маёй Беларусі.
Пад крыжам высокім—святонія трэбы:
чырвоныя яйкі, акрайчыкі хлеба.
Плыве над магілай малітва святая.
Бабуля мая да мяне прамаўляе:
«У чорнай рацэ
ані плыні, ні броду,
збуцвелі шляхі
старажытнага роду.
Чырвоная кара
над гордым народам.
...Ці ўсё вам даруе
адрынуты продак?»

Блакітам сплываюць Касмічныя рэкі...
Суровае праўда—бабуліны лекі.
«Запрэжаны люд
у тупыя аглоблі
і цісне хамут —
неадольны Чарнобыль.
Гаючыю сілу
балота панішчыць,
пакуль маладое
распальвае агнішча.
Не спралі вы
дбайнага лёсу кудзелю,
Дрыгнуво ускормлены
выбраўся нелюды.
Ці ён чалавечую
доляй надзеліць?
Не горды народ —
паслухмяная чэлядз.
У храме добра
загасе агніца.
Ідзі курганам
раніцай пакланіцца.
Да неба ўздымі
ацяжэлыя рукі.
Паслухай Сусвету
таемныя гукі...»

Бабуля ў празрыстым тумане растала.
Чаму пра сябе гэтак ведаем мала?
У сне страпянецца душа на дасвецці
І зноў аднадзённай мільгэе па свеце.

А там, за чарнобыльскай здраднай
мяжю,
Нясмынныя круцяцца дзедавы жорны:
Часінай Ярылавай ніва рунее,
Далатамі труннымі вёска панее.
Дуда пастуховая жаліцца-плача.
А што перайначыць? І хто перайначыць?

Ідзем немінучым чарнобыльскім
шляхам.
Не сэрцы—вуголле пяхучага жаху...
Не лекуюць раніцы юр'евы росы.
І лесам бяздумным — «вопросы»,
«вопросы»...
А дозы і тэрмін даведзены крайнія.
Давер крываточыць, хлуснёю паранены.

Радзіма мая—прымусовая грэшніца,
прытулак даеш афіцэрам і бежанцам.
Бадзямся мы, твае дзеці бяздомныя,
і вечна пасцім. Бо няможна скаромнае.
Бо нас выракаюць на волю за кратамі.
Дратамі калючымі песня распятая.
Бусліныя гнёзды астылі над хатамі.
...На дрот і на зоны нязменна багаты
мы.

...Галасок твай тоненькі
пачую адкульчэчка?
Паявіся, дочка,
пташка адляцелая,
хоць у небе кропачкай,
зорачкай нясмелаю...

Крычаць груганы над халоднай
спажываю...
А ў школе ізноўку—пра долю
шчасліваю.

На вернасць ідзем дзятва прысягае,
нібы і не ў нас пачарнелі прагалы.
У свеце балесным ні пекла, ні раю.
І толькі ашчаднікі рупныя знаюць:
ніхто ад Чарнобылю не памірае,
нікога чарнобыльскі лёс не карае.
На цэле сплаганым спеўнай Нароўлі
Пакутнымі ранами новабудоўлі.
Былём зарастае дарога да Хойнік.
Зняменне. Расстанне. Мой боль
незагойны.

Ці стрэне радзіма заплаканы ранах?..
Ці вызірне сонца з-за белых фіранак?..

...З усмешкай спагаднай ідзе адрэчэнец:
лагоду-угоду наверх ацэняць...
Ніхто за раба не ўладкуецца лепей:
аддана ярлык свайму брату начэпці,
растопча расаду матулінай мовы —
Трасецца трапанка у зычнай прамове.
Гукаюць па танныя транты спецкравы.
Сваіх дэпутатаў гадуюць спецкамы.
Жыве прыпяваючы пан адрэчэнец.
Хай дурні галодныя партыю чэрніць.
Ды што яны маюць? Абуджаны гонэр?
А ён—з перспектывай. Бо ён—
прыручоны.

Ой, пайду я ў свет. Не вярнуся.
За мной доля ўсёй Беларусі.
У далёкі свет—не ў капейку.
Гора горкае кіну ў пельку.
Як пушчу стралу па ўсім свеце.
Ясна лейцея хай прысвецціць.
Сцеражы, страла, ад маланкі
Маю вёсачку-палаянку.
...Завіла вянок на бярозе
Не крапіце дол, горкі слёзы.
Абдыму ямчы родну матку,
На зялёныя ды на святлі,
праваду куста зелянога,
дайце ж мне віна маладога.
Ой, пайду-збягу. Не вярнуся
Ды русаліцай абярнуся.
А як жыццёйка закрусе,
роднай нівачцы прынясу я
ды жывой вады поўны прыгаршчы.
Чарнабог жыццё, ой, не вынішчыць.
Я пайду-пайду па ўсім краі.
Красна дзеванька ускрасае.
Сукня белая падвянечная,
у вачах—блакіт неба вечнага.
Ой, не прывід я. А русалка.
Па зямлі блукаць стала змалку.
А дзясчатанікі, мае сёстры,
Не лажаць усіх сярпом гострым.
Узмахнула ноч цёмнай грывай.
У кароне зор выйшла Жыва.
Выйшла вольная, без прымусу,
пакланілася Беларусі.
Абудзіўся край гул-ракою.
Ой, гудзе Вясна талкаю.

...а мая ж ты кветанька,
а мая ж ты любая...

Ліст у рэдакцыю

ЦІ НЕ ЗАЎЧАСНА?..

Т. Чабан у справядна-
чы аб сумесным пася-
джэнні сенцы крытыкі і
літаратуразнаўства СР
БССР і Інстытута літара-
туры імя Янкі Купалы
АН БССР («ЛіМ» за 23
снежня 1988 г.) вельмі
падрабязна і прыхільна
апісала канцэпцыю ства-
рэння новай гісторыі,
якую прапанаваў даклад-
чык, доктар філалагічных
навуk М. Мушынін. І як
было не падтрымаць яго,
калі ён прапанаваў мно-
ства новых поглядаў і
падыходаў да гісторыі
беларускай літаратуры.
Тут і ўважэнне новай
перыядызацыі, і смелае,
больш шырокае вына-
рыстанне паняцця «Гі-
сторыя літаратуры XX
стагоддзя», і пераадолен-
не гіпнозу былых вуль-
гарызатарскіх тракто-
вак, і зварот да творчас-
ці разпрэсраваных пісь-
меннікаў, і неабходнасць
напісання раздзелу пра
беларускую эмігранцкую
літаратуру, пра літарату-
ру Заходняй Беларусі,
пра дзіцячую літаратуру,
пра беларускае маста-
цтва ва ўзаемадзейнасці
літаратуры. М. Мушынін
самым сур'ёзным чы-
нам ставіў пытанне аб
неабходнасці ўліку пры-
ацэнцы мастацкіх тва-
раў палітычнай атмасфе-
ры часу, гераічнай і
трагічнай гісторыі са-
цыялізму, аб пераадолен-
ні ўплыву культурыскага
«генеральнага» літара-
туразнаўства, калі ад-
маўляліся альбо, наад-
варот, завывшаліся ста-
ноўчыя характарыстыкі
пэўных імёнаў і твораў,
аб недапушчэнні уніфіка-
цыі непаўторных творчых
асоб і інш. Слушна заў-
важыла Т. Чабан і аб
тым, што выступаючыя
вызначалі цікавыя і ка-
рысныя думкі і прапано-
вы, істотна ўзмацнілі ас-
ноўныя палажэнні дакла-
да. Разнагалосіў тут не
ўзнікала. Спакойна аб-
мяркоўваліся рэальныя
факты руху жыцця і лі-
таратуры. І на фоне гэта-
га адзінства і маналіт-
насці поглядаў Т. Чабан
вылучыла як негатыўнае
маё выступленне, адгун-
нула аб ім з абвінаваў-
чым ухілам, у форме
рэзкага і безапеляцый-
нага наскоку. Яна, у пры-
ватнасці, адзначала, што
я, паставіўшы прабле-
му — «якое месца зой-
ме ў гісторыі літаратуры
тэма Кастрычніка, Ле-
ніна, партыі, не стаў ад-
нак загалубляць у кан-
цэптуальны, метадала-
гічныя аспекты гэтай
праблемы, што было б
карысна, а пачаў чытаць
ленцыю пра гісторыка-
рэвалюцыйны раман і воб-
раз камуніста».

Я, вядома, не прэтэн-
ду на бесспрэчнасць
таго, што сказаў. Але
пагадзіцца з тым, што
выказала Т. Чабан, та-
сама не магу. Да таго ж,
пасля пасяджэння папаў-
злі чуткі, нібыта я спра-
баваў навязаць гісторы-
ка-літаратурныя стэрэ-
атыпы, якія скажваюць
агульнае ўлўленне аб
развіцці савецкай літара-
туры, памылкова імнуў-
ся малавец не добра-
чынным вобраз, хварэю
мысленнем плоскасці,
аднамерным, убогім. Ад-
ным словам, тэма, якую
я ўздымаў, не што ін-
шае, як кан'юнктура,
апалагетыка, дагматызм,
зварот да жорсткай нар-
матыўна- бюракратыч-
най эстэтыкі, абсалю-
тызацыя сталінскай дык-
татуры ў літаратуры.

Чаму я вярнуўся да
падзей больш чым гада-
вой даўнасці? Не толькі
для таго, каб разбілі-
таваць сябе ў вачах літара-
турнай грамадскасці.
Усведамляючы вострую
грамадскую неабход-
насць напісання акадэ-
мічнай гісторыі савец-
кай літаратуры з новы-
мі поглядамі і падхода-
мі, абавязковае рас-
працоўка сучаснага на-
вуковага курса для
студэнтаў ВНУ і ўліча-
ючы цяжасці ў гэтай
справе, я хацеў бы, каб
верх узлў аб'ектыўны,
паважлівы і абавязковы
аналітычны падыход да
фактаў і з'яў літарату-
ры, каб мы былі свабод-
ныя як ад безыдэйнай
апалагетыкі, так і ад раз-
дражняльнага негатывіз-
му. Я запрашаю да пра-
даўжэння размовы, да
спрэчкі, да самага цвёр-
дага крытычнага аналі-
зу нашага гістарычнага
шляху, адлюстраванага ў
мастацкай літаратуры.

Гісторыя ўжо пішацца,
і абмеркаванне найбольш
сладаных праблем, звя-
заных з яе напісаннем,
дасць нарысць, палеп-
шыць справу. Тое, што я
стаўлю патрабаванне но-
вага падыходу да тва-
раў, якія звязаны з ре-
валюцыйнай, з Леніным,
з партыяй, з гісторыяй са-
вецкай дзяржавы, з пра-
блемамі сённяшняй ре-
валюцыйнай перабудо-
вы, у разлік не бярацца.
А хіба без гэтага аспек-
ту можна ўсебакова рас-
працаваць навуковы курс
гісторыі савецкай літара-
туры?

М. Мушынін ў сваім
дакладзе нават не ўпа-
мянуў тэрміна «сацыя-
лістычны рэалізм», і ні-
хто з выступаючых не
звярнуў увагі на гэтую
істотную, на маю думку,
дэталю. А між іншым,
што ж гэта адбылося —
адмаўленне ад метаду,
які служыў нам шмат
год? Атрымоўваецца, што
ў адзін дзень мы адмо-
віліся, па сутнасці, ад
праўдзівага, гістарычна-
га адлюстравання рэча-
існасці ў яе рэвалюцый-
ным развіцці, вырашылі
абсыціць без тэндэнцый,
якія служыць ідэалам са-
цыялізму. Вылучаюцца
розныя тыпы сацыялі-
стычнага ідэала, вузна-
класавы інтарэсы ў
30-я гады, ідэал, у асно-
ва яго пакладзена аса-
ба чалавеча. Нам патрэ-
бен сацыялістычны ідэ-
ал, ачышчаны ад згуб-
ных напластаванняў мі-
нулых часоў, ад скажэн-
няў, ад дагматычнай ло-
зунгавасці. Але ўзнікла
пытанне, ці можа абсыці-
ся мастацтва без вызна-
чэння свайго мастацкага
метаду? У нас заўсёды
была неабходнасць на-
даваць першаступеннае
значэнне метадам. Хіба
выпадковымі былі класі-
цызм, сентыменталізм,
рамантызм, рэалізм, «на-
туральная школа», кры-
тычны рэалізм, якія ме-
лі развітую тэорыю, а
яна абгрунтавала прын-
цыпы творчасці і дала
ім арыенціры. Ужо на
першым этапе свайго
развіцця савецкая літара-
тура ўлўляла сабой
странатую, разнастай-
ную і складаную нарці-
ну, якая стваралася не
толькі творчымі індыві-
дуальнасцямі, стыльвы-
мі плынямі, літаратурны-
мі аб'яднаннямі (групі-
роўкамі), але і разна-
стайнасцю мастацкіх сі-
стэм на аснове розных
творчых метадаў: рэа-
лізму, крытычнага рэа-
лізму, мадэрнізму.

У савецкі час у рускай
і савецкай шматнацыя-
нальнай літаратуры на-
зіралася наступнае ста-
пень у развіцці крытыч-
нага рэалізму і адначасо-
ва ішло інтэнсіўнае раз-
віццё метаду сацыялі-
стычнага рэалізму —
больш устойлівага, скла-
данага і разгалінаванага.
Ён даваў упліў на магчы-
масці ахопліваць тым
бачі рэчаіснасці, якія
былі недаступныя кры-
тычнаму рэалізму. Дума-
ецца, што сацыялістыч-
ны рэалізм з'явіўся най-
больш плённым для ад-
люстравання сучаснай
рэчаіснасці, бо на яго ас-
нове адкрываліся неаб-
межаваныя магчымасці
выяўлення новых
мастацкіх сродкаў. По-
тым у нас былі прыхіль-
нікі формулы вузна зра-
зумега рэалізму, якія
прыходзілі да прызнання

раўнапраўнага існаван-
ня двух самастойных ме-
тадаў у нашым мастац-
тве — рэалізму і раман-
тызму і, нарэшце, да
яшчэ больш шырокага
вытлумачэння яго як
рэалізму без берагоў. Да
сацыялістычнага рэалі-
зму прад'яўляліся сётні
іншых прэтэнзій, сцвяр-
джалася, што ён нібыта
не апраўдаў сябе. Часта
гавораць, што сама тэр-
міналогія сяміпрамета-
вала сябе, што ў выніку
зліцця палітычнага сло-
ва «сацыялістычны» з
эстэтычным «рэалізм»
узнік вульгарна-сацыя-
лагічны кентаўр. Але ці
ўсё тут адпавядае сапраў-
днасці, рэальнаму стану
рэчаў? Як жа мы будзем
сёння весці агульныя
працэсы асэнсавання, тэ-
арэтычнага вытлумачэн-
ня з'яў і фантаў у іх гі-
сторычным кантэксце, у
руху часу? І чаму гэты
тэрмін зусім не ў нега-
тыўным плане, а са спа-
чываннем, цікавасцю,
увагай, усур'ёз ужыва-
ецца за мяжой? А для
нас саміх гэтае паняцце
аканчана, ператвары-
лася ледзь не са шоль-
ных год у нейкі атрыбут
афіцыйнасці і вучонай
схаласці, а зараз зусі-
м выключана з ужытку
як непатрэбнае. Ці не
заўчасна?

Справа іншага пара-
ду, што метаду сацыялі-
стычнага рэалізму быў
скажоны, ён уваходзіў у
мастацкую свядомасць
крытыкі і літаратуразнаў-
ства не як чалавечая сі-
стэма, а толькі як яго
асобны рысы, прычын-
ны, у першую чаргу тыл,
што датычылі змястоў-
нага боку мастацкага
твора. Тым пісьменнікі,
якія найбольш дасканалы
былі ўзброены ўсімі
сродкамі мастацкай вы-
разнасці, здаваліся ўста-
раўшымі і не мелі пер-
спектывы развіцця.

Больш таго, уважоў-
шы ў літаратуразнаўства,
метаду сацыялістычнага
рэалізму ператварыўся з
рухомага, тактычнага ар-
гумента ў стратэгічны,
каравуючы камень,
стаў сродкам рэгламен-
тацыі мастацтва. Бюра-
кратыя ўстанавіла межы
яго прымянення, выка-
рыстоўвала яго як зброю
знішчэння іншых маста-
цкіх наштоўнасцей. Эста-
тычны плуралізм адмі-
страцыйна абрываўся,
а развіццё канцэпцыі
антыўнай асобы часта
налаўнялася стратамі, бо
асоба гэтая не заўсёды
была арыентавана на
агульначалавечыя нашо-
ўнасці. Вядома ж,
толькі мастацтва, якое
сцвярджае іх прырытэт,
па-сапраўднаму гумані-
стычнае.

Пры напісанні новай
гісторыі літаратуры да-
вядзецца здымаць шмат
налётаў устарэлых ста-
рэзатыпаў, якія так моц-
на адчуваюцца, бо, ві-
даць, хваля абнаўлення
яшчэ не дасягнула го-
тых «паверхаў» нашага
літаратуразнаўства. Ця-
пер становіцца ясным,
што раней такіх тэрмінаў,
як «сацыялістычны рэа-
лізм», «класавасці і пар-
тыянасці літаратуры»,
«сацыялістычны змест і
нацыянальная форма»,
былі закліканыя заклю-
чыць літаратуру ў пэў-
ныя рамкі, стварыць ма-
гутнае ідэалагічнае за-
беспячэнне бюракратыч-
най арганізацыі літара-
турнага жыцця. Тэрміны
гэтыя і зараз выклікаюць
апаску, асцрогу, боля,
бо іх распэнтэльныя
маршальскія жэзлы пера-
творны былі ў звычай-
ную дубіну. Але ці вар-
та ў час спрэчкі аб са-
цыялістычным рэалізме
блытаць розныя з'явы —
жывы творчы метаду, які
нараджаўся ў 20-я гады,
і жорсткую нарматыў-
на-эстэтычную сістэму,
якая існавала ў 30—40—
50-я гады?

Міхась НЯХАЙ.

— Барыс Аляксеевіч, сёння часта даводзіцца чуць гаворкі аб тым, ці патрэбны ўвогуле Саюз мастакоў?

— На гэтае пытанне няма адназначнага адказу. Вядома, што Саюз савецкіх мастакоў СССР (менавіта савецкіх!) ствараўся для ідэалагічнага кантролю над мастацтвам, каб трымаць мастакоў у жорсткіх рамках сацрэалізму. Такі саюз быў патрэбны перадусім бюракратычна-каманднай сістэме. Але ж пры існуючых на сённяшні дзень парадках, калі чалавек можа мець пэўныя сацыяльныя гарантыі—кватэру, пенсію і гэтак далей, толькі будучы «членам прафсаюза», толькі маючы дачыненне да нейкай афіцыйнай зарэгістраванай арганізацыі.—саюз патрэбен і мастаку.

Кантрольная функцыя саюза, дзякуючы богу, адыходзіць у нябыт, а вось функцыя сацыяльнай абароны мастака якраз узмацняецца. Думаю, пакуль наша дзяржава не пяройдзе ад размеркавальнай эканомікі да рыначнай, пакуль не будзе створаны рынак мастацтваў, будзе існаваць і патрэба ў Саюзе мастакоў. Мы павінны лічыцца з той рэчаіснасцю, што дзяржава сёння галоўны, а фактычна і адзіны мецэнат.

Сёння Саюз мастакоў—гэта аб'яднанне не па творчых, а па матэрыяльных інтарэсах. Гэта падкрэсліваецца яшчэ і тым, што органы Саюза мастакоў і Мастацкага фонду аб'ядноўваюцца. Адпаведна ідзе скарачэнне кадраў: цяпер у нас адна бухгалтэрыя замест двух і адна, скажам так, канцэлярыя.

— А ўсё ж такі — як наконт творчых інтарэсаў?

— Іх мастакі рэалізуюць у творчых групах, аб'яднаннях, такіх, як аб'яднанне «Няміга» (свайго роду саюз у саюзе, бо там амаль усе віды мастацтва — станковы і манументальны жывапіс, дэкаратыўна-ўжытковы мастацтва, ёсць у гэтым

Крок да суверэнітэту, або Што яднае творцаў

Успрыманне часу залежыць ад насычанасці яго падзеямі. Калі яны змяняюць адна другую, як кадры кінастужкі, тыдзень здаецца месяцам, месяц—годам.

У канцы студзеня—пачатку лютага мастакі Беларусі праводзілі свой з'езд. Трынаццаты, здаецца, гэта было так даўно! А між тым мінула ўсяго два месяцы. Час гэты быў пазначаны шматтысячным мітынгам Беларускага народнага фронту на плошчы Леніна, драматычнай выбарчай кампаніяй, упершыню больш-менш адкрытым «адзначэннем» гадавіны БНР. У Маскве за гэты час абралі Прэзідэнта СССР, а ў Вільні новы Вярхоўны Савет Літоўскай ССР абвясціў Літву «замежнай дзяржавай».

У такім раскладзе падзей ці варта сёння ўвогуле прыгадаць нечарговы XIII з'езд мастакоў БССР! Варта. Будучыя даследчыкі Беларускага мастацтва назавуць яго гістарычным, будучы ўважліва чытаць яго стэндаграму, аналізаваць дакументы менавіта для таго, каб зразумець, што гэта такое — «перабудова» ў культуры.

На з'ездзе прысутнічалі прадстаўнікі так званых дырэктывных органаў, але іх прысутнасць у вочы не кідалася, бо сядзелі яны не ў прэзідыуме, а ў зале. Абвешта аб узнагародзе адной з секцый саюза граматай МУС за шэфскую работу была сустрэта залай... ці не з

абурэннем: мастакі патрабавалі, каб міністр унутраных спраў БССР найперш папрасіў прабаўчэння ў тых, каго міліцыя сустрэла дубінкамі ля Маскоўскіх могілак на памятных ўсім Дзяды 1988 года.

На з'ездзе можна было набыць афіцыйны выданні народных фронтоў Прыбалтыкі, газету эстонскіх беларусаў «Грунвальд». Маладыя хлопцы, што прадавалі гэтыя выданні, былі затрыманы людзьмі ў цывільным і перададзены людзям у форме. З'езд прыняў рэзалюцыю пратэсту. Увогуле палітычных рэзалюцый з'езд прыняў ці не болей, чым па прафесійна-творчых пытаннях. А галоўнае—на з'ездзе акрэсліўся раскол на «Згуртаванне мастакоў Беларусі», якое стаіць за поўную незалежнасць творчага саюза, і на рэспубліканскі Саюз мастакоў, фактычна падпарадкаваны цэнтральнаму праўленню ў Маскве.

Пакуль што і «незалежнікі» і «федэралісты» застаюцца ў адной арганізацыі—СМ Беларусі. Але і тых і другія разумеюць, што галоўныя падзеі—наперадзе. «Напачатку было слова». Слова прагучала. Значыць, будзе і справа.

Хацелася згадаць гэта, перш чым прапанаваць чытачам сваю гутарку пра сённяшні і заўтрашні дзень мастакоўскай арганізацыі рэспублікі, з сакратаром новага праўлення саюза Барысам КРЭПАКАМ.

аб'яднанні і мастацтвазнаўцы). Аб'яднанне графікаў называецца «Верасень», пейзажыстаў—рэалістаў—«Традыцыя». Ад секцыі дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва аддзяляецца аб'яднанне «Кут»—малая пластыка і міні-габелен. На з'ездзе было абвешчана аб стварэнні аб'яднання крытыкаў, мастацтвазнаўцаў і супрацоўнікаў музеяў—«Калегіум». І працэс гэты незваротны. Лічу ўвогуле аб'яднанне мастакоў па віда-

вой аддзяленняў—секцыя жывапісу, графікі, скульптуры—анахронізм. Творцы павінны збірацца разам па перакананнях.

— Ці не ўзнікаюць у сувязі з гэтым працэсам арганізацыйныя праблемы, матэрыяльныя канфлікты?

— Узнікаюць. Вось хаця б такі характэрны прыклад. Пасля смерці нашага вядомага жывапісца Альгерта Малішэўскага паўстала пытанне наконт

ягонай майстэрні. Альгерт Адамавіч калісьці атрымаў яе як член секцыі жывапісу, і зараз секцыя хацела б уключыць майстэрню ў спіс для размеркавання. Вы ж ведаеце, майстэрня для мастака—гэта праблема нумар адзін, чарга на яе—велізарная. Але аб'яднанне «Няміга» хацела б захаваць майстэрню за сабою, каб перадаць яе свайму аднадумцу. Яны зыходзяць з таго, што Малішэўскі быў сябрам аб'яд-

нання, таму, маўляў, і майстэрня належыць «Нямізе».

Па якіх крытэрыях размяркоўваць сёння кватэры, пуцёўкі на адпачынак, матэрыяльную дапамогу мастакам? Пытанні ад чыстага мастацтва нібыта далёкія, але без іх вырашэння мастак не тое што не можа працаваць—жыць не можа.

— Я хацеў бы закрануць пытанне, так бы мовіць, аб палітычным статусе Саюза мастакоў Беларусі. Мне здаецца, што яно якраз напраму звязана з нашымі матэрыяльнымі інтарэсамі. На з'ездзе я галасаваў за незалежнае «Згуртаванне мастакоў Беларусі» не толькі таму, што жадаю, каб мы жылі ўласным розумам, а не розумам чужога дзядзькі, але і таму, што ўпэўнены: «федэрацыя» нявыгадная нам эканамічна, нашы стасункі з Масквою будуць нагадваць адносіны гаспадары і работніка.

Памятаеце, у сваім выступленні Фелікс Янушкевіч гаварыў, што маскоўская закупка з выстаўкі васьмі аўтараў «Маладыя мастакі Беларусі», якая з вялікім поспехам праходзіла ў Цэнтральным доме мастака, была настолькі мізэрнай, што пра гэта сорамна гаварыць. Я быў на выставе, магу сведчыць: таленавіты мастакі прадставілі на яе выдатныя творы. Фактычна, нас абразілі. І адначасова паказалі, за наго нас лічаць.

Ведаю, што калі ў Маскве экспануюцца творы мастакоў Грузіі ці Прыбалтыкі, закупка ідзе на сотні тысяч рублёў. У нас жа закупілі мізэр. І гэта пры тым, што адлічэнні Саюза мастакоў рэспублікі ў маскоўскую скарбонку немалыя і ідуць без лях-небудзь збоў. Дык ці патрэбна нам такая «федэрацыя»?

— Зноў адназначна не адкажаш. Сам я галасаваў за федэрацыю. Бо лічу, што да незалежнасці наш рэспубліканскі саюз яшчэ не гатовы. Вы, магчыма, проста не ўяўляеце, як моцна мы звязаны з цэнтрам і як цяжка гэтыя сувязі, хоць і не заўжды яны нам выгадныя, парваць. Але я ўпэўнены, што за ідэяй незалежнасці творча-

У АДНЫМ НУМАРЫ

Па старонках «Даугавы»

У № 12 «Даугавы» за мінулы год дзве значныя публікацыі прысвечаны Беларусі. Гэта апавесць «На радзіму» рыжанкі Марыі Красавіцкай і нізка вершаў Веняміна Айзенштата, жыхара Мінска. Абодва аўтары — ураджэнцы Віцебшчыны і па праву зямляцтва могуць разлічваць на нашу чытацкую ўвагу.

Пачнём з прозы — жанр успамінаў цяпер у зеніце, тым больш што выдаюцца аўтары, раней недаступныя па розных прычынах. Гэта і ўспаміны Анны Керн, і цудоўна выдзеныя ў літпомніках «Запіскі Бабулі» Благага, а таксама «На берагах Нявы» і «На берагах Сены» Ірыны Адоеўцавай, успаміны Беларускай паэтэсы Ларысы Геніюш, якія друкуюцца зараз у «Маладосці». Успомніліся чамусь выключна пісьменніцы. Мне здаецца, жанчыны ўвогуле схільныя памятаць «проста жыццё», іх сіла ў перадачы настрою, драбніц, дэталей. Аўтабіяграфічная апавесць Марыі Красавіцкай — яшчэ адно таму пацярджэнне.

У пэўным узросце ўзнікае ў чалавека патрэба наведваць мясціны свайго маленства. Знешняй зачэпкай для падарожжа з'явілася калекцыя рэд-

кіх парод дрэў, вырашчаных у свой час бацькам пісьменніцы. А па прафесіі ён быў доктарам (як не згадаць доктара Астравал). У аўтобусе ад Віцебска да Бешанковічаў сестры-падарожніцы, акунуўшыся ў стыхію жывой гутарковай мовы, самі загаварылі па-беларуску. Апісанне кірмаша на плошчы райцэнтра нагадала мне кірмаш і фэст у Кабыльніках, пад Мядзелем, дзе мне пашчасціла пабываць у дзяцінстве. Нягледзячы на трыццацігадовы прамежак часу паміж тым кірмашом і гэтым, апісаным М. Красавіцкай, колькі ўсё ж агульнага, непаўторнага, страчанага!.. Зрэшты, не варта ўпадаць у меладраматычны тон, якога ішчасна пазбегла наша зямлячка.

На памяць міжволі прыходзяць словы Р. М. Рыльке: «Калі б Вы нават былі ў турме, чые сцены не даносілі б да Ваших пацудуў і адзін з гукаў свету, — хіба і тады Вы не валодалі б Вашым дзяцінствам, гэтым неацэнным, царскім багаццем, гэтай скарбніцай успамінаў?» Не мной прыкмецана,

што кнігі пра дзіцячыя гады — найбольш удалыя як у славытых пісьменнікаў, так і ў іх менш вядомых калег.

Ва ўспамінах, мне думаецца, самае важнае — натуральнасць тону. Ні манернасці, ні надуманасці сучасны чытач не прымае. Дык вось, М. Красавіцкая натуральнасцю голасу валодае досканала: проста не паспяваеш прыкмеціць, як цябе прыцягваюць да падарожжа па Беларусі. «Хаты — спалілі. Тэпер заместо ніх — кірпичныя белыя дома, если не близнецы, то близкие родственники. Вместо шумной базарной площади — площадь такая же, как в любом другом районном центре». Стандартнасць абстаўнін, якая непазбежна вядзе да нівеліроўкі асобы, наводзіць на сэрца маркоту. Аўтару, тым не менш, гэта не пагражае, менш за ўсё схільная М. Красавіцкая да элегічнага смутку. Актыўныя дзейсныя адносіны да жыцця характэрныя для яе з першых старонак апавесці. Не схільна яна і да настальгічнай ідэалізацыі сваіх старых знаёмых і суседзяў.

Дзіўнае адчуванне — пасля шматгадовай адсутнасці (даўжынёй у жыццё!) пабачыць у родных мясцінах тых, хто там

увесь гэты час жыў. Змяніўшыся да непазнавальнасці, былы сяброўкі засталіся сяброўкамі, былыя варагіні па-ранейшаму непрыемныя. У момант сустрэчы з Пронькай здзіўляешся суровасці апавядальніцы, і толькі ў канцы апавесці робіцца зразумелым, што зусім не дробная дзіцячая сварка ў аснове гэтай непрыязнасці.

Сям'я Красавіцкіх пакідала абжытыя мясціны ў гады «вялікага пералому». Зведаная ў дзяцінстве несправядлівае запаміналася на ўсё жыццё. На прыкладзе роднай вёскі аўтарка паказвае, што на першым этапе калектывізацыі, г. зн. пры добраахвотным запісе, ў калгас ішлі найперш тыя, каму няма чаго губляць, хто хацеў пажывіцца за чужы кошт — як і сям'я згаданай Пронькі.

Падзеі, апісаныя ў апавесці, да нейкага моманту складваліся драматычна, пакуль бацька герані не звярнуўся ў высокія інстанцыі. У выніку маці вызвалілі, а маёнасць дазволілі прадаць. Вядома, чытач адчувае палёгка ад такой развязкі, тым не менш фінал твора гучыць на мінорнай, абарванай ноте: «Нет дома. На его месте заросли бурьяна — этого извечного спутника старых пелиц».

Але, як ужо заўважана, не смутак — асноўная танальнасць твора. Агульнае ўражан-

не ад знаёмства з асобай аўтара — здзіўляючая слухнасць меркаванняў і пэўнасць ацэнак і густаў. Міжволі думаецца, вось пра што: характар, як вядома, ад Бога, але ж ёсць і агульныя рысы ў пакаленняў. Тыя часы, калі падрасцала пісьменніца, вызначаюцца, мабыць, большай дакладнасцю маральных крытэрыяў у параўнанні з нашым часам. Для нас больш характэрны рэфлексія, сумненні, няупэўненасць, вечнае пытанне: а ці маю я права судзіць? Магчыма, гэта мае асабістыя якасці, а не рэлятывізм, якім прасякнута пасляваеннае грамадства, але ў любым выпадку мяне злёгка шакіруе безапеляцыйнасць маральных ацэнак, якія выносяцца аўтаркай.

Апошнія радкі апавесці «На радзіму» сталі як бы камертонам да наступнай публікацыі «Даугавы» — вершам Веняміна Айзенштата. Ужо сем год я знаёма з творчасцю поэта і з ім самім. Не часта, але імя яго з'яўляецца на старонках Беларускага друку — то ў «Нёмане», то ў «Дні паэзіі». Змяшчаліся яны і ў калектывным зборніку 1979 года. Пад псеўданімам Веняміна Блажэнных аўтар друкаваўся ў часопісе «Новый мир», а сёлета і кніжка выйшла — «Слых сэрца».

Трэба валодаць сапраўдным паэтычным дарам, самабытнасцю і духоўнай стойкасцю, каб ісці ў адзіноце ўласным шля-

га саюза — будучыні. І гэтыя пытанні паўстаюць праз год-два. У любым выпадку на XIV з'ездзе Саюза мастакоў Беларусі яно будзе галоўным. Ужо тое, што сёння нам прыняты ўласны беларускі статут (раней быў адно статут Саюза мастакоў СССР) — крок да рэальнага суверэнітэту. І не трэба прымяняць значныя гэты падзеі.

— Ці рэальны, на вашу думку, сёння выхад Беларусі на сусветны рынак мастацтваў без пасрэднага ў асобе цэнтра?

— Над гэтым трэба працаваць. Трэба вывучаць вопыт армян, грузін, Прыбалтыкі, той жа Масквы. Зараз у штаце Саюза мастакоў Беларусі мяркуюцца пасада рэфэрэнта па знешніх культурных сувязях. У свеце ёсць цікаўнасць да Беларусі і да беларускага мастацтва. Падобна на тое, што наша рэспубліка — ці не адзіная «белая пляма» на культурнай карце Еўропы. Да нас прыежджалі прадстаўнікі Заходняй Германіі, Швейцарыі, Швейцарыі, дарэчы, найбольш цікавіла мастацтва 40—50-х гадоў — час сталіншчыны.

— У нашым мастацтве, бадай, ва ўсіх відах, ёсць сапраўды унікальны ўзоры «сталінскага ампіру». Іх ужо трэба коўваць, як гістарычныя помнікі. Каб глядзелі людзі і думалі: «На што мастакі талент марнавалі!» Няблага, каб у Мінску быў гэты «музей Афіцёзу»...

— Няблага. Але ж мы сёння не маем нават нацыянальнага музея, дзе было б прадстаўлена сапраўднае мастацтва. Маленечкая выстаўка твораў беларускіх мастакоў у Дзяржаўным мастацкім музеі, якую, да таго ж, час ад часу адмаваюць, калі трэба разгарнуць прывазную экспазіцыю, — не выйсе. Гэта наш сорам і наша бяда. А калі будзе нацыянальны музей, я вам і не адкажу. Ва ўрада рэспублікі хранічна не хапае сродкаў на культуру. Раней усё валілі на ваіны, потым, здаецца, на Алімпіяду, цяпер — на Чарнобыль. Праўда,

і на Чарнобыль, як вядома, не хапае.

— Можна тут прыгадаць і жабрацкія ганарары мастацтвазнаўцаў. Вы, як нязменны старшыня секцыі крытыкі, ведаеце гэта лепей, чым хто.

— Так, на жаль. Таму вельмі мала крытыкаў, мастацтвазнаўцаў, для якіх гэта было б асноўнай работай. Такая акалічнасць пэўным чынам адбіваецца на прафесіяналізме. Каб не згубіць форму, трэба працаваць пастаянна што музыканту, што жывапісцу, што крытыку. Але для большасці публікацыі — толькі прыробак да асноўнай працы. У секцыі — некалькі дзесяткаў крытыкаў, а пастаянна друкуюцца 5—6 чалавек. Зараз з мастацтвазнаўцамі, з крытыкамі заключаюцца дагаворы, як і з мастакамі. Скажам, дагаворы на распрацоўку экспазіцыі выстаўкі, на публікацыі, на выступленні. Але да прыняцця змен у сацыяльным статусе мастацкага крытыка яшчэ вельмі далёка. Трэба найперш, каб само мастацтва займала паважнае месца і ў жыцці грамадства, і ў жыцці кожнага чалавека. А пакуль даволі часта чуеш ад твораў, прычым вядомых, што «мы нікому не патрэбны». Зрэшты, мастак працуе не за грошы. Мала хто згадзіўся б працаваць у тых скляпеннях і сутарэннях, якія называюцца «майстэрнямі» і дзе большасць мастакоў праводзіць большую частку свайго жыцця. Дарэчы, без упэўненасці, што ягона праца знойдзе пакупніка. Мастак працуе не за грошы, але ненармальны матэрыяльны стан твораў нашай культуры — сорам дзяржавы.

— Тое ж, Барыс Аляксеевіч, можна сказаць і пра журналістаў, і пра ўрачоў, і пра многія многія іншыя прафесіі. Але хочацца быць аптымістам. Сёння матэрыяльна мы жывём горш, чым у застой. Аднак людзі вучацца думаць. Гэта дае надзею. Напачатку — думка, слова, потым — справа. Дзякуй вам за гутарку.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

паэта» — вандроўніка з хатулём за плячыма, які пакутуе сам і спачувае ўсім слабым і бяздомным.

...Господи, ланы кошачьи наполнены болью И как по злобному лаю бредут по земле. Но воскреси эту кошку своею любовью. Малую искру в загробной распутой золе...

Можна, вядома, і так разважыць: зараз пагражае гібель людзям, экалагічна абстаноўка бліжэй да катастрофы, і спачуваць кошы — ці не завялікая раскоша? Мне ўяўляецца ўсё ж, што толькі так, як піша паэт, з адчуваннем адзінства ўсяго жывога, свайго неаддзельнасці ад таго, што мы высакамерна называем «апражэнай средой», і можна наблізіцца да асноўных праблем нашага існавання.

Думаецца, сёння, калі беларуская мова, абароненая законам, павінна займаць належнае ёй месца, рускамоўны аўтар у рэспубліцы таксама жыве з інакшым адчуваннем — без пакуцы, што ты міжволі выступаеш ад імя тых, хто навіязвае народу свой лад думак. Быць на сваім месцы сярод іншых моў, іншых культур, без комплексў і варожнасці — ідэал і чалавека, і грамадскасці. «Даугава» дае прыклад падобных адносін да нашай рэспублікі.

Люба ТУРБИНА.

кам. Вершы В. Айзенштата як па тэматыцы, так і па стылістыцы значна адрозніваюцца ад таго, да чаго мы прывыклі. (І да паэзіі, на жаль, можна прывыкнуць). Мяркую па сабе: доўга і цяжка даваўся мне спасцігаць свет паэта. Дастаткова нестандартнай з'яўляецца ўжо адсутнасць сацыяльнай тэматыкі. Як пачочны прадукт інтэнсіўнай палітызацыі нашай свядомасці мы маем наступную з'яву: «сацыяльнае» запаніла цалкам чужою для яго сферы — паэзію. Няўключанасць у літаратурны і калялітаратурны сферы сыграла тут станоўчую ролю: паэзія Айзенштата засталася экзистэнцыйнай па сваёй сутнасці. Існаванне ў свеце, а не ў канкрэтна грамадска-эканамічнай фармацыі — вось яго асноўнае крэда.

У свядомасці паэта няма відавочных межаў паміж жывым і мёртвым, паміж чалавекам і любой іншай жывой істотай. «Запанірацыя» адносін з Богам пастаянна ўзнікаюць у прасторы яго верша.

«Что же? делать, коль мне не досталось от господи Бога Ни кола, ни двора, коли стар я и сед, как труха...

Падборка ў «Даугаве» мае назву «Вершы адыходу», і — як кожная падборка — у нечым тэндэнцыйная і не вызначае вядучых тэм. Затое ёй уласцівае адзінства «вобраза

БТ: РАЗАМ ЛЯ ЭКРАНА

Чарговая партыя?

Жыццё сёння найбольш драматычнае ў формах самога жыцця. Вобразнае асэнсаванне рэчаіснасці пакуль выціснута працэсам разумення свайго шляху: хто я, адкуль прыйшоў, дзе мой дом?.. І кожны крок па тым шляхам набліжае да разумення: моцны ланцуг скуі кат і ахвяру, героя і здрадніка, хлусню і ілюзію, мэту і сродак...

Мы пакутуем і шукаем аднаго, але частакол пыталінікаў становіцца больш цесным. Мы яшчэ блукаем, а гісторыя прад'явіла нам свой рахунак, які ўжо не абмяжоўваецца лёсам нашай краіны...

Драма І. Чырынава «Чалавек з мядзведжым тварам» была надрукавана на самым пачатку 1989 года і нібыта адлюстравала тагачасны стан нашай грамадства, калі дыскусія накатвалася хвалямі, але сапраўдны шторм быў яшчэ наперадзе.

«Прыстасоўваючы» п'есу да бягучага часу, рэжысёр В. Анімушкін значна перабудаваў матэрыял — «выкраіў» з драмы трагедыю. Дзеючыя асобы ў п'есе І. Чырынава пададзены ў супрацьвазе ўзросту, лёсу, віны. Іх уземадачынны выяўляюцца ў форме інтэлігентнай гутаркі, якая даволі прыстойна завяршаецца.

У тэлепастаноўцы В. Анімушкіна сутыкненне Пагасава, былога следчага сістэмы дзяржаўнай бяспекі, з пісьменнікам Аляксеем Данілавічам пераўтвараецца ў драматычную споведзь, у апошні падыход Пагасава... з самім сабою. Менавіта ў гэтым вобразе сыходзіцца ідэйны і мастацкі наштоўнасці тэлеспектакля. Канфлікт тансама набывае «цэнтраімкліваю сілу», разгортваецца нібыта знутры чалавека і ім самім вырашаецца. Іншымі словамі, пакуты Пагасава (Г. Гарбука) — у ім самім, раз'ядаючы душу, дзе зніталася віна асабіста і віна грамадскага пад цяжарам падвойнай прысягі — службовай і ідэйнай.

Пагасаў Г. Гарбука існуе ў вымярэннях мінулага, зноў і зноў вяртаецца ў «сярэдневечча 30-х», каб зразумець (не апраўдаць!) сябе. Ён выключаны з сучаснага быцця, з традыцыйных чалавечых стасункаў. Таму вымушаны быць сам сабе і судзіць, і катам.

Пакуль ішла прэм'ера тэлеспектакля «Чалавек з мядзведжым тварам», мяне ўвесь час

Г. Гарбук (Пагасаў)
Фота Г. МАСКАЛЕВА.

не пакідала супярэчлівае ўражанне. З аднаго боку, рэжысёр В. Анімушкін максімальна наблізіў свой твор да сённяшняга дня, «чэпачы» ўвагу глядача падкрэслена сучаснымі дэталі і дакументальнымі сродкамі выразнасці (хроніка, гуказапіс рэальных асоб, што адпавядае эстэтычнай прыродзе тэлемастацтва). З другога — сэнс размовы і разважанняў герояў разгортваецца ў межах таго інфармацыйнага «слою», які мы, здаецца, ужо «прабурылі».

На мой погляд, рэжысёру В. Анімушкіну не хапіла больш актыўнага пераўтваральнага дзеяння. Але «дзяення» — не ў сэнсе дынамічнай стымуляцыі падзей (гэтага ярка досыць), а ў сэнсе больш рухавага і паглыбленага развіцця думкі. П'еса «Чалавек з мядзведжым тварам»

рам» магла быць трансфармавана на тэлеэкране ў монадраму. І, па-мойму, тэлеспектакль імкнецца да таго. Асяроддзе, у якім астальваўся Пагасаў, не мае прыняцывага значэння. Гэты даволі аднародны шэраг персанажаў не уплывае на стан героя. Тым больш, што гэтаму харантару ў адпаведнай мастацкай сіле не супастаўлена ніводная фігура тэлеспектакля.

Галоўны суразмоўца Пагасава ці, дакладней, партнёр, — даволі ўмоўны вобраз «жывога аніла». Пісьменнік Аляксей Данілавіч (А. Ткачонок) перанана, што «дабро на зло не павінна мяняцца» ні пры якіх абставінах. Ён больш слухае і звычайна перыруе абстрактнымі хатгорыямі, калі Пагасаў спрабуе праз інтэлект і вопыт пісьменніка знайсці адказ на свае «адвечныя» пытанні.

Харантар Аляксея Данілавіча акрэслены агульна, і цяжка зразумець, хто ён: тыповы мараліст ці — сапраўдны пакутнік, у якога атрымліваецца жыць не па хлусні? Але, відаць, хутчэй за ўсё — апошняе. У гэтым пераконваюць... вочы выканаўцы А. Ткачонок. Я не іранізую. На жаль, у тэлеспектаклі гэтаму цікаваму акцёру няма чаго рабіць, акрамя як трымаць «анельскі» погляд. Бо на тэлеэкране мізансцэны вырашаюцца не ў аб'ёмным рабегу прастораў і крокаў, а канцэнтруюцца ў вачах, позірку і нават рубцах маршчынаў на твары выканаўцы. Дарэчы згадаць хоць бы нульмінацыйныя эпізоды ролі Г. Гарбука, калі ў моманты эмацыянальнага напалу глядач сутыкаецца з ягоным Пагасавым быццам тварам у твар. Падобныя ўзбуджаныя «дэталі» сталі выразным сродкам тэлепастаноўкі і адметна вылучылі аператарскі «курс» А. Курча.

Здаецца, што цяпер катгорыя Часу страціла абстрактны сэнс. А паміж «учора» і «сёння» пралягае такая гушчыня змен, што іншы раз іх хапіла б на дзесяцігоддзе. Але наш рэспубліканскі «экранны» сродак масавай інфармацыі не надта спышаецца за жыццём. Нябраўчы, як разыгрываюць чарговую партыю ў камфартна-белым пакоі героі новай тэлепастаноўкі «Чалавек з мядзведжым тварам», задумалася — ці не спазнілася зноў Беларусь тэлебачанне?..

Наталля АГАФОНАВА.

3 ПОШТЫ АДДЕЛА МУЗЫКІ

«Збеднена ўсё наша грамадства...»

На маю думку, пакідаць без увагі такія праблемы нельга... Вось ужо некалькі гадоў у краіне ідзе перабудова — перабудова, якая закранае амаль усе сферы грамадскага жыцця: палітычную, эканамічную, духоўную і інш. Аднак, калі тое, што робіцца ў сферы палітыкі, эканомікі, шырока асвятляецца, так што можна назіраць і пэўныя перамены, дык у галіне духоўнай гэтыя змены чамусьці не такія значныя і прыкметныя. Яны, безумоўна, ёсць — гэта і аднаўленне слаўных імён дзеячаў нашай культуры і мастацтва, і выданне забароненых твораў, і ўзнікненне новых творчых калектываў і інш., але ж гэтым далёка не вычэрпваецца развіццё і выхаванне духоўнасці ў нашым грамадстве.

Праблема, якая заахоціла мяне ўзяцца за пера, — музычнае выхаванне і адукацыя савецкага чалавека. Чаму ж гэтай праблемай не пабаюся сказаць, зусім не надаецца ніякай увагі?

Не думайце, што я — выкладчык музыкі ці прафесійны музыкант. Не, паводле свайго дзейнасці я вельмі далёка ад мастацтва, але, нягледзячы на гэта, музыцы ў маім жыцці адведзена велізарнае месца. Бязмежную любоў да яе абудзілі ў мяне з дзяцінства мае бацькі, таксама гарачыя яе прыхільнікі, і я ім за гэта вельмі ўдзячна. Менавіта бацькі, а не тыя, хто, на мой погляд, павінен быў гэта рабіць, — музычны выхавальнікі ў дзіцячым садзе, настаўнікі музыкі ў школе. Чаму ж любоў да працы, да чытання, да фізічнай куль-

туры яшчэ неак спрабуюць у нас выхоўваць, а да музыкі — нават і не спрабуюць? Цяпер мяркуюць-спрачаюцца пра тое, як перабудаваць вышэйшую і сярэдняю школу, але, здаецца, зусім не закранае гэта музычнай адукацыі. А ў гэтай жа галіне рэформа ой якая патрэбная!

Музыка — адно з самых вялікіх і цудоўных стварэнняў чалавецтва. Яна гучыць стагоддзі і павінна, як і літаратура, і жывапіс, быць зразумелай і блізкай кожнаму. Наколькі збеднены чалавек, які не разумее і не любіць музыку. І збеднены не толькі ён сам — канкрэтная асоба, але і ўсё наша грамадства цалкам, якое складаецца з такіх людзей. Як горка і крыўдна бывае часам, калі культурны быццам бы чалавек з пагардай гаворыць пра сімфанічную музыку, якая гучыць па радыё, і спышаецца выключыць прыёмнік. Мне заўсёды шкада такіх людзей, але часам яны не самі вінаватыя ў сваёй музычнай неадукаванасці. Вельмі нямногім можа сёння даць прыстойнае музычнае выхаванне сям'я, пераважная ж большасць пазбаўлена сувязі з музыкай і дзяцінства. А ўжо даросламу, сталаму чалавеку куды больш складана навучыцца любіць класічную музыку, калі яна не ўспрымалася душой з маленства.

На маю думку, пачынаючы з самага ранняга ўзросту, з дзіцячага сада, трэба займацца з дзецьмі музыкай. І не гэтак, як робіцца цяпер на так званых музычных занятках, дзе развучваюць нейкія беззместныя і безматыўныя дзіцячыя

песенкі для святочных ранішнікаў. Ёсць жа багата цудоўных твораў, напісаных вялікімі кампазітарамі спецыяльна для дзяцей, даступных для іхняга разумення. Трэба знаёміць дзіцвя з імі, выкарыстоўваючы для гэтага пласцінкі, малюнічыя музычныя альбомы, а музыку, якая гучыць, дапаўняць цікавымі апавяданнямі. І галоўнае тут, каб педагог-выхавальнік быў зацікаўлены гэтай работай.

Пачатковыя асновы музычнай адукацыі, закладзеныя ў дзіцінстве, неабходна затым развіваць і паглыбляць у школе. дзе на музыку павінна быць звернута павышаная ўвага — не такая, якая ўдзяляецца ёй цяпер, калі гэты прадмет і за прадмет школьнікі не лічаць, ды і педагогі, у асноўным, ні да чаго іншага і не імкнучца. Ёсць, безумоўна, энтузіясты, якія хочуць штосці змяніць, але іх, на жаль, вельмі мала. І таму зразумела, што, калі на ўроках музыкі развучваюць толькі акіявныя пачаткі ці піянерскія песні, то нашы дзеці ўжо ніколі не змогуць успрымаць Бетховена ці Баха. Трэба, проста неабходна іх да гэтага падрыхтаваць, накіраваць, падвесці.

У іншых краінах, напрыклад, у Аўстрыі ці ў Венгрыі, музычнай адукацыі надаецца такая вялікая ўвага, што там амаль кожны можа пазнаць на слых ці праспяваць урывак з якога-небудзь класічнага музычнага твора, а то і адрозніць Шанэна ад Ліста...

Наша музычная культура заўсёды была багатая на імёны выдатных кампазітараў і слаўных выканаўцаў. Дык проста немагліва дапускаць, каб усё гэта было цікава і дасягальна толькі для абмежаванага кола людзей. Цудоўна павінна быць здабыткам усяго народа, і дамагацца гэтага — задача велізарнай важнасці.

Ірына ПРАКАПЕНКА,
29 гадоў.

г. Мінск.

У ВІНІКУ чарнобыльскай аварыі забруджана вялікая тэрыторыя трох рэспублік. Ці можна там жыць, працаваць? Калі можна, то пры якіх умовах? Склалася так, што адказаць на гэтыя пытанні давялося ведамствам. І яны «адказалі». Спачатку нам прапанавалі арыентавацца на гранічную пажыццёвую дозу — 75 бэраў. Затым, па нейкіх няясных прычынах — 50 бэраў.

Нарэшце, сёння беларускаму народу падносіцца канцэпцыя бяспечнага пражывання ва ўмовах абраменьвання ў 35 бэраў, набраных за ўсё жыццё. Канцэп-

ністрацыяна-каманднай сістэмай. Я не выключаю, што мяне абвінавачаць у раздзьмухванні радыяфобіі, экстрэмізму і г. д. Але ж факты — упартая рэч. «Рэальная сярэдняя доза ў зоне жэсткаго кантроля, — сцвярджае, напрыклад, той жа Л. Ільін на старонках «Советской Белоруссии» (16.04.89 г.), — складаецца каля 6-ці бэр... Это тоже не очень хорошо, но лучше, чем 17,3 бэра». Гэта азначае, што магчыма гаварыць толькі аб трохразовым (17,3:6) зніжэнні дозы за кошт вялікага комплексу прафілактычных мерапрыемстваў.

Не ў чатыры, як было адзначана раней,

малака ў некалькі сот разоў. Трэба было катэгарычна забараніць выпас жывёлы, хоць на дзень, два, тыдзень, а тым часам ацаніць абстаноўку і арганізаваць вываз яе (жывой ці забітай), каб пасля мясных прадуктаў з яе нельга было размяркоўваць употайкі сярод насельніцтва СССР, як гэта рабілася і робіцца цяпер.

Паводле «Правды» ад 29.05.89 г. у раёнах найбольшага забруджвання ёдам пражывае 160 тысяч дзяцей узросту да сямі гадоў пры агульным насельніцтве ў паўтара мільёна. Сярод дзяцей 36 працэнтаў атрымалі дозу ад 30 да 100 бэраў і 17 працэнтаў — звыш 100 бэраў. Такім

тыповай аддаленай хваробай з'яўляецца радыяцыйны канцэрагенез. Сярэдні латэнты перыяд неадпаведнасці для розных тыпаў пухлін. Для лейкеміі ён складае 7—10, а для рака скуру, лёгкіх — звыш 20 гадоў.

Акрамя радыяцыі, выклікаць пухліны могуць тысячы арганічных хімічных рэчываў, некаторыя гармоны, шматлікія вірусы. Таму вызначыць, чым канкрэтна выклікана з'яўленне ракавай хваробы, вельмі цяжка.

Член-карэспандэнт АМН А. Гуськова лічыць, што «достоверные изменения возникают лишь при мощности дозы от 25 бэр в год или суммарной в 75—120 бэр за жизнь. При более низких дозах отклонений отметить не удалось». («Советская Белоруссия», 11. 07. 89 г.) Дырэктар Інстытута радыяцыйнай медыцыны Міністэрства аховы здароўя РСФСР П. Рамзаев на старонках той жа газеты называе крыху меншую лічбу: «Никто в мире не нашел никаких эффектов при годовой дозе до 10 бэр. Я официально заявляю, что ни по двум областям Белоруссии, ни в Брянской области, ни на Украине изменений, подтверждающих негативное воздействие на организм человека малых доз радиации, нет». Сваё меркаванне выказаў і акадэмік Л. Ільін. «Дело в том, что эффекты (мы говорим об опухолях, уродствах и генетических результатах) можно видеть при высоких мощностях доз: от 50 бэр и выше при условии, что эти дозы получены в очень короткое время». («Советская Белоруссия» за 16. 04. 89).

Як не пагадзіцца з выказваннямі спецыялістаў! Але не будзем спяшацца. Акадэмік Л. Ільін, як мы памятаем, упэўнена заяўляе: «Средняя доза, которую получили люди в зоне жесткого контроля, составляет около шести бэр на 01. 01. 90. ...Это... лучше, чем 17,3 бэра». Значыць, шэсць бэраў за тры гады і восем месяцаў — гэта «не очень хорошо», а вось 50 бэраў за год — гэта для жыхара на забруджанай тэрыторыі хоць бы што. Вось якая логіка ў ведамаснага акадэміка! Такая ж яна і ў П. Рамзаева. Сёння ён заклікае не зяртаць увагі на магучыя дозы выпраменьвання аж да 10 бэраў у год, бо ніхто быццам бы ад таго абраменьвання яшчэ не пацярпеў. Але ў таго ж Рамзаева чытаем: «Калі жанчына дзятароднага ўзросту нават з першага дня цяжарнасці будзе вызвалена ад працы з радыяактыўнымі рэчывамі, то такія доўгажывучыя нуклідны, як цэзій-137, што назапасіліся ў яе арганізме, прывядуць, па нашых разліках, да ўзнікаючага пераабраменьвання плод...» («Пределы поступления для работающих с ионизирующим излучением», 1982, ч. 1, с. 4).

Найбольш небяспечным для генетычнага апарата чалавека з'яўляецца абраменьванне жанчын у перыяд цяжарнасці. Яно вядзе да анамалій. Побач з рэальнымі анамаліямі абраменьвання эмбрыёна малымі дозамі можа выклікаць такія функцыянальныя змены, якія на раннім этапе немагчыма знайсці сучаснымі метадамі, але якія садзейнічаюць развіццю аддаленых хвароб. Частата, напрыклад, лейкеміі ў патамства жанчын, якія пад час цяжарнасці абраменьваліся ў медыцынскіх мэтах, прыкладна падвойваецца. (Ярмоленко С. П. Радиобиология человека и животных. М., 1977, с. 257).

Чарнобыльская аварыя эквівалентна выбуху 2,4 мегатонных бомб, калі меркаваць па велічыні агульнай дозы ад выпраменьвання ўсіх нуклідаў. А гэта азначае, што ў бліжэйшыя 70 гадоў рызыка смерці для дзесяткаў тысяч людзей узрасце.

Прыменшваць сапраўдныя маштабы небяспекі, рабіць выгляд, быццам нічога не здарылася з зямлёй, з усімі намі, — проста злачынна, амаральна. Аднак роўзуму, кваліфікацыі, сумлення, адказнасці яна бракала ведамаснай медыцыне, прадстаўнікам высокіх камісій і рэспубліканскіх органаў. Бракуе яшчэ і сёння, бо па-ранейшаму, як сведчаць факты, аснову палітыкі ліквідацыі вынікаў аварыі складае не адмаўленне ад вырошчвання і ўжытку забруджанай сельскагаспадарчай прадукцыі, ад жыцця насельніцтва на забруджанай тэрыторыі, а імяненне прывучыць там жыць, пераканаць людзей не зяртаць увагі на забруджанасць, уводзячы ў зман «грабавымі» грашмыма, «дэактывацыяй», «здараўленнем» і г. д.

Валеры ГОЛУБ, інжынер-фізік, кандыдат фізіка-матэматычных навук. Г. Гомель.

ЧАРНОБЫЛЬ: Чатыры гады і ўсё жыццё

цыя гэта распрацавана супрацоўнікамі Інстытута біяфізікі АН СССР «на аснове абагульнення вялікага масіва дэзэных, атрыманых спецыялістамі Беларусі, Украіны, РСФСР з выкарыстаннем сучасных мадэляў разліку, якія грунтуюцца на міжнародных канцэпцыях разліку» («Советская Белоруссия» за 14.03.89).

На жаль, той-сёй у Беларусі паспеў падхапіць гэтую канцэпцыю і ўхваліць яе. Напрыклад — першы намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР У. Г. Еўтух. Вось яго словы: «Доза 35 бэраў, якую чалавек можа атрымаць за ўсё жыццё, адпавядае міжнародным нормам» («Советская Белоруссия», 09. 02. 89). Але яму, як старшыні камісіі Бюро ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР па ліквідацыі вынікаў аварыі, павінна быць вядома, што ніякай нормы 35 бэраў аніякай міжнароднай арганізацыя ў свеце не прызнавала, што мяжа 35 бэраў прынята толькі ў нашай краіне пасля чарнобыльскай аварыі.

Ведамаснай канцэпцыі 35 бэраў беларускія вучоныя супроцьпастаўляюць другую канцэпцыю. Сэнс яе ў тым, што чалавек не можа жыць там, дзе нельга атрымаць незабруджаную прадукцыю. З такой канцэпцыяй нельга не пагадзіцца. Галоўнае — вызначыць, калі можна атрымліваць дастаткова чыстую прадукцыю. Бяспечна мяжа абраменьвання за ўсё жыццё абмежавана 7 бэрамі.

Не трэба забываць і пра мяжу генетычна адчувальнай дозы (МГАД): 5 бэраў за 30 гадоў ці 12 бэраў за сямідзесяцігадовае жыццё пры больш-менш раўнамерным абраменьванні.

Такім чынам, навука абгрунтаваная мяжой больш-менш бяспечнага пражывання на забруджанай тэрыторыі павінны лічыцца не 35, а ўсяго 7—12 бэраў.

Хто-хто, а акадэмік Л. Ільін ведае сапраўдную ролю радыенуклідаў як саўтар кнігі «Ядерная энергетика, человек и окружающая среда». Але ён робіць выгляд, што галоўнага небяспека тоіцца, нібыта, у міграцыі цэзію па харчовым ланцугу. Пры гэтым сьведома не ўлічваецца ўздзеянне ўсіх іншых радыенуклідаў.

Між тым, доза абраменьвання цэзію-137 складае ў сярэднім толькі шостую частку сумарнай дозы ўздзеяння ўсіх радыяактыўных нуклідаў. І наогул, разлікі па радыяцыйнай забруджанасці прадуктаў харчавання ў 1986 годзе на Беларусі не ўлічвалі той акалічнасці, што людзі на забруджанай тэрыторыі спажывалі ў маі—жніўні 1986 г. практычна чыстую ежу, здабытую раней, да аварыі, або завезеныя з «чыстых» раёнаў муку, хлеб, макаронныя вырабы, крупы, цукар, цукеркі, бульбу, кансервы і г. д. Бяда ў тым, што гэтыя, фактычна недакладныя, дадзеныя сказілі агульную карціну за ўсе наступныя гады назіранняў. Паводле афіцыйных сцвярджэнняў, у выніку праведзеных у рэспубліцы мерапрыемстваў доза знешняга абраменьвання была зніжана ў 10—15 разоў, а ўнутранага — у чатыры разы. Але ж гэта — міф, створаны рэспубліканскай адмі-

а ў тры разы! Сярэдняя ж доза ўнутранага абраменьвання ў зоне пастаяннага кантролю складае за тры гады не пяць бэраў, як тое падносіць ведамасная медыцына, а, з улікам выпраменьванняў іншых нуклідаў, 280 бэраў! Гэта можа быць прычынай узнікнення хранічнай прамянёвай хваробы (ХПХ).

У першыя тыдні пасля аварыі галоўную небяспеку з'яўляў сабою ёд-131. Ён паступаў у арганізм інгаляцыйным шляхам, але галоўным чынам — з малаком і ліставой гароднінай. Нукліды ёду былі зафіксаваны ў брэсцкай, мінскай, калінінградскай, бранскай, гомельскай, магілёўскай абласцях, у Швецыі, Фінляндыі і многіх іншых краях. Быў ён і ў Обнінску Калужскай вобласці, дзе я жыў, тут яго шчыльнасць у паветры павялічалася прыкладна ў дзесяць тысяч разоў, але яшчэ не дасягала дапушчальнай шчыльнасці (0,15 пікаюры на літр). У паўднёвай частцы Калужскай вобласці, за чатырыста кіламетраў ад месца аварыі, пры правярцы групы дзяцей аказалася, што доза на шчытападобную залозу складала ад 400 да 600 бэраў. Гэтых дзяцей клалі ў інстытут медыцынскай радыялогіі на «прамыўку». А ці прымаўліся падобныя меры ў Гомельскай вобласці, дзе забруджанасць была куды большай? Хоць гэта і дзіўна, але, паводле матэрыялаў, прадстаўленых у МАГАТЭ, малака прызнавалася непридатным для ўжытку ў Брэсцкай вобласці на 50 працэнтаў, а ў Гомельскай... усяго на 30. Разам з гэтым цікава адзначыць, што забруджанасць малака на поўдні Беларусі дасягала па ёду-131 аднаго мікраюры на літр, а зеляніны — да 10 мікраюры на кілаграм.

Пашкоджанне залозы радыяактыўным ёдам можна было пазбегнуць, калі б медыцынскія ўстановы забяспечылі людзей ёдзістым каліем (0,04 г — дзецям да двух гадоў, а ўсім астатнім — 0,125 г). Пры адсутнасці таблетак можна было ўжываць ёдную настойку: для дзяцей да двух гадоў 1-2 кроплі ёду на сто грамаў вады ці малака, для астатніх — 3-5 кроплёў на шклянку. Немаўля спажывае ёд у дастатковай колькасці з малаком маці, калі тая ўжывае яго. Цяжарным жанчынам ужыванне таблетак ёду супрацьпаказана. Вось чаму іх трэба было неадкладна вывозіць з зоны забруджвання. Але, на жаль, на Беларусі гэта зроблена не было.

Найбольшая карысць ад прыёму стабільнага ёду дасягаецца пры ўмове добрага ежы. У гэтым выпадку эфект наступае ўжо праз пяць хвілін. Калі ж таблеткі ўжываць са спазненнем больш чым на суткі, эфект ад іх мізэрны.

Не было ўжыта ніякіх захадаў для таго, каб выратаваць пасля аварыі жывёлу. Перш-наперш, трэба было прадоўжыць стойлавы перыяд яе ўтрымання, канец якога яраз прыпадаў на канец красавіка. Гэта было неабходна таму, што вялікая колькасць нуклідаў у тыя дні знаходзілася ў траве. Спажыванне яе жывёлай павялічвае каэфіцыент пераходу нуклідаў у арганізм чалавека праз мяса і

чынам, атрымліваецца, што ў рэспубліцы каля 12,5 тысячы дзяцей атрымалі дозу звыш 100 бэраў і 26 тысяч дзяцей да сямігадовага ўзросту дозу ад 30 да 100 бэраў.

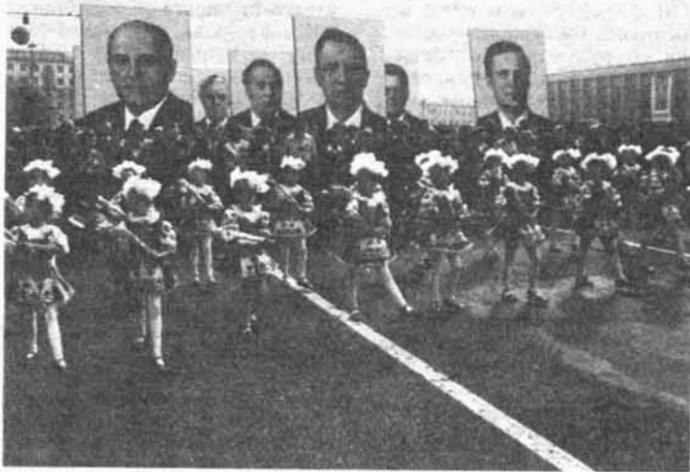
Узнікае вельмі важнае пытанне: ці магло абраменьванне на поўдні Гомельскай вобласці, усяго за некалькі дзесяткаў кіламетраў ад Чарнобыльскай АЭС, выклікаць у людзей вострую прамянёвую хваробу? Паводле матэрыялаў, пададзеных у МАГАТЭ, дозы на адлегласці 5—10 км ад выкідку нуклідаў з рэактара, які 27 красавіка дасягаў вышыні 1200 метраў, складала адзін бэр у гадзіну. З 27 па 29 красавіка на вышыні звыш двухсот метраў дзьмуў вецер з хуткасцю каля 20 км у гадзіну ў паўночным і паўночна-ўсходнім напрамках. Зразумела, цэнтр радыяактыўнага воблака, якое слалася над вобласцю, быў ніжэй на 5—10 км. Пералік жа на меншую адлегласць прыкметна павялічвае велічыню дозы. Нагэтулькі, што не выключаецца магчымае абраменьвання нейкіх участкаў мясцовасці на ўзроўні доз ад 100 бэраў і вышэй, што можа выклікаць прамянёвую хваробу.

Хранічная прамянёвая хвароба (ХПХ) развіваецца пры сумарнай дозе звыш 70—100 бэраў. Хранічная прамянёвая хвароба можа ўзнікнуць пры дозе — 0,1—0,5 бэра за суткі ці 36—180 бэраў за год. Пры ўмове харчавання прадуктамі, атрыманымі на палях з забруджанасцю 15 юры на кв. км, доза ў першы год складае 400 бэраў, а калі завозіцца чыстыя прадукты—100—130 бэраў. Гэта дае падставы меркаваць, што ў зоне з забруджанасцю вышэй 3—5 юры на кіламетр могуць быць хворыя ХПХ.

У дыяпазоне доз 100—200 бэраў выпраменьванне ўплывае на палавыя залозы, што выклікае ў жанчын часовую бесплоднасць. Доза каля чатырохсот бэраў выклікае стойкую бесплоднасць. Доза 250 бэраў выклікае часовую палавую нядужасць у мужчын на працягу двух-трох гадоў. Пры дозе 400—600 бэраў наступіць пастаянная нядужасць (Дж. Коггл, Биологические эффекты радиации. М., 1986).

Пад уздзеяннем іянізуючага выпраменьвання ўзнікаюць так званыя аддаленыя хваробы. Гэта можа быць радыяцыйны фіброз, пашкоджанне крывяносных сасудаў, катаракта, канцэрагенез, лейкоз і г. д. Усе яныносяць верагоднасны характар. Гэта азначае, што не ўсе людзі, якія атрымалі, скажам, 25 бэраў, захварэюць, а толькі адзін з 320 абраменьваных. Неразуменне гэтай акалічнасці спараджае антынавуковыя высновы, быццам на забруджанай тэрыторыі выпраменьванне не з'яўляецца небяспечным для здароўя.

Сёння нельга прадказаць — захварэе канкрэтны чалавек у будучым якой-небудзь хваробай ці не. Глумачыцца гэта тым, што доўгі час пасля абраменьвання не наглядаецца прыкметных дэфектаў тканак, якія цягнуць за собой развіццё хваробы.

Мінск, 1 мая 1986 г.

Сход першых перасяленцаў. Хойніцкі раён, 7 мая 1986 г.

Хойніцкі раён, 7 мая 1986 г.

Хойнікі, 7 мая 1986 г. Пасяджэнне рэспубліканскага штаба па ліквідацыі наступстваў чарнобыльскай катастрофы.

Мінск, 30 верасня 1989 г. «Чарнобыльскі шлях».

3. ЗА КРОК

АД БЯЗДОННЯ

На зямлю беларусаў прыйшоў доўгачаканы мірны час і, зразумела, патрэбна было ладзіць жыццё паводле зусім іншых мерак. На замену думак пра былыя ратныя подзвігі павінен быў прыйсці глыбокі роздум, як быць далей, тым больш, што перадваенны час

Зусім не ў тым рэчышчы праводзілася на старонках перыядычнага друку рэспублікі абмеркаванне апублікаваных у час і неўзабаве пасля гэтай дыскусіі артыкулаў І. В. Сталіна «Адносна марксізму ў мовазнаўстве», «Да некаторых пытанняў мовазнаўства» і «Адказ таварышам». Усе выступленні пісьменнікаў і вучоных-філолагаў рэспублікі звязаліся ў асноўным да ўсхвалення ўкладу «справадыра і бацькі савецкіх народаў» у мовазнаўства, і зусім

месцы аналагічную пазіцыю ці бліжнюю да яе занялі б і прадстаўнікі іншых нацый, не бачачы рэальных магчымасцей выкарыстання ведаў роднай мовы ў грамадскім жыцці. На што моцная нацыянальная самасвядомасць у немцаў, але і яны, масава эмігруючы ў XIX стагоддзі ў ЗША, не задумваючыся, пасылалі сваіх дзяцей у школы з англійскай мовай навучання, абы толькі даць ім выжыць у барацьбе за існаванне, забяспечыць месца ў

Леанід ЛЫЧ,
донтар гістарычных навук

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: дэградацыя і адраджэнне

істотна пахіснуў нацыянальны ўстоі, унёс значныя дэфармацыі ў этнічную самасвядомасць беларусаў. На вялікі жаль, менавіта гэты аспект апынуўся па-за ўвагай тых, хто ў пасляваенныя гады стаяў ля стэрна дзяржаўнай улады ў рэспубліцы, узначальваў яе партыйную арганізацыю. У іх хапіла часу на эканоміку, не заставаліся па-за полем зроку розныя пытанні сацыяльнай сферы, але толькі не міжнацыянальныя адносіны. А імі патрэбна было вельмі сур'ёзна заняцца, бо ў разбураную за час вайны і фашысцкай акупацыі Беларусь рынула шмат людзей з розных куткоў краіны, прычым сярод іх знаходзілася і нямаля такіх, якія занялі самыя высокія пасады ў найважнейшых сферах жыццядзейнасці чалавека і, значыцца, маглі істотна ўплываць на фарміраванне ў беларусаў адносінаў да культуры і мовы роднага краю, поглядаў на сябе як на самабытную этнічную супольнасць.

Якога-небудзь сур'ёзнага акта ці канкрэтных захадаў з боку партыйнай арганізацыі рэспублікі па навадзеным парадку ў нацыянальна-культурным жыцці карэннага насельніцтва нашага краю не палічылі неабходным прыняць. Праўда, у лютым 1947 года на пленуме ЦК КП(б)Б прапанавалася «партыйным і савецкім работнікам, лектарам і прапагандыстам, навуковым работнікам, выкладчыкам і іншым прадстаўнікам інтэлігенцыі, якія валодаюць беларускай мовай», часцей выступаць на ёй, але ніхто асабліва не кантраляваў ход выканання гэтага пункта пастановы. Дый не трэба забывацца, што ў другой палове 40-х гадоў па лініі ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)Б былі прыняты шэраг дакументаў, у якіх з неаб'ектыўных пазіцый відавочна многія пытанні міжнацыянальных адносін, пракаціліся новым хвалі ганенняў на творчую інтэлігенцыю.

Прыцягнуць увагу да нацыянальных патрабаванняў беларусаў, усур'ёз паразважаць з імі над прычынамі паступовага ўпадку сацыяльнай прэстыжнасці роднага слова зручную нагоду давала распачатая з мая 1950 года на старонках газеты «Правда» дыскусія па пытаннях савецкага мовазнаўства. У час яе гаворка ішла не толькі аб памылках акадэміка М. Я. Мара. У той ці іншай ступені закранаўся і сацыялістычны аспект. Беларускія мовазнаўцы прамаўчалі: ці то тэрэтычна не былі падрыхтаваны, каб выйсці на ўсесаюзную арэну з такім пытаннем, ці то не вельмі былі заклапочаны пагражальнымі для беларускай мовы сімптомамі.

сім не была зроблена спецыялістамі спроба прааналізаваць сапраўдны стан беларускай мовы, спрацаваць яе развіццё на аглядную перспектыву. А разумнаму ж чалавеку няцяжка было прадбачыць, раз мова выключана з абслугоўвання ўсіх найважнейшых сфераў грамадскага жыцця, аўдыторыі ВНУ і тэхнікумаў, яе немінуча рана ці позна напаткае трагічны лёс.

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў, асабліва маладых пакаленняў, моцна пахінулася не толькі ў выніку рэзкага звужэння сацыяльных функцый іх роднай мовы ў першыя два пасляваенныя дзесяцігоддзі. Не трэба забывацца, што ў выніку страшэннага спусташэння беларускай зямлі за час вайны і фашысцкай акупацыі вельмі мала чаго засталася ў нас такога, што б сваёй існасцю абуджала ў народа і гістарычную памяць, эмацыянальна ўздзейнічала на яго пачуцці і розум. Вось чаму ў многіх маладых людзей стваралася ўражанне, што іх прапурчы нічога такога не ўнеслі ў духоўны прагрэс сусветнай цывілізацыі.

Сіндром абыякавасці да мовы з боку тых, ад каго былі падставы ў першую чаргу пачуць аўтарытэтны голас у яе абарону, тлумачыць, чаму для нацыянальна-культурнага жыцця беларусаў зусім нічога не дала ці дала вельмі мала дэмакратызацыя савецкага грамадства, што наступіла пасля XX з'езда КПСС. Калі ў іншых рэспубліках адразу ж паспяшаліся ліквідаваць меўшыя месцы скажэнні ў нацыянальнай палітыцы, дык на Беларусі насіліся са шкоднымі ідэямі аб наданні бацькам права вызваляць сваіх дзяцей ад вывучэння беларускай мовы ў якасці звычайнага школьнага прадмета, пераводзіць шляхам збірання чодзісаў беларускамоўныя школы ў рускамоўныя. На вялікую бяду, у рэспубліцы не знайшлося разумнага, смелага чалавека, які паспрабаваў бы ўтаймаваць бацькоў ад умяшання ў справу дзяржаўнай народнай адукацыі.

З усіх нацый, якія далі сваё імя назве саюзнай рэспублікі, беларусы былі першымі, хто выступіў ініцыятарам пераводу нацыянальнай агульнаадукацыйнай школы на рускую мову, хто пачаў звяртацца з заявамі аб вызваленні дзяцей ад вывучэння роднай мовы як звычайнага школьнага прадмета, на што, як вядома, можа адважыцца толькі народ з істотна расхістанай нацыянальнай самасвядомасцю. Але гэтага нельга тлумачыць толькі нізкім узроўнем нацыянальнай годнасці нашых людзей. На іх

грамадстве, чаго можна было дасягнуць, толькі авалодаўшы англійскай мовай. Гэтак сама паступалі і паступаюць у адносінах да выбару мовы навучання дзяцей у школах і ўсе іншыя эмігранты ЗША.

Акрамя беларусаў, падобныя негатыўныя адносіны да роднай мовы пачалі складвацца ўжо ў 50-я гады ў татараў, башкіраў, карэлаў, асіцаў і шэрагу іншых народаў, на тэрыторыі пражывання якіх выпускалі з-пад кантролю свядомае рэгуляванне міжнацыянальнымі адносінамі, не паключаўшы з абмежаванняў сацыяльных функцый паміж нацыянальнай і рускай мовамі.

Не праяўляць асаблівай запеканасці русіфікацыйнай агульнаадукацыйных школ многім, відаць, дазваляла іх доўгі час даволі суцэльнай нацыянальнай структурай. Ці ж можна было б іць у званы, калі ў перыядычным друку, на старонках навуковай літаратуры прыводзіліся факты, што ў канцы 50 — пачатку 60-х гг. у рэспубліцы на беларускія агульнаадукацыйныя школы прыпадала каля 90 працэнтаў усёй колькасці такога тыпу навукальных устаноў? Затое зусім інакш выглядала б становішча з развіццём нацыянальнай школы, калі б такую групоўку рабілі па ліку вучняў, бо хоць беларускія школы было значна больш чым рускія, аднак, яны ўжо і тады з'яўляліся малакамплектнымі. Тэндэнцыя русіфікацыі гэтага зьяна народнай адукацыі лепш прасочвалася б і тады, калі б звярнулі ўвагу на тое, што паасобныя прадметы ў сельскіх нацыянальных агульнаадукацыйных школах некаторымі настаўнікамі адвольна выкладаліся на рускай мове. Да таго ж і нападненне школьных прадметаў, усёго адукацыйна-выхаваўчага працэсу ніяк не аднавідала назве беларускай нацыянальнай агульнаадукацыйнай школы. Тады ж з'явіліся першыя «педагогі-наватары», якія ў гарадскіх школах пачалі выкладаць беларускую літаратуру на рускай мове. Ніцяжка зразумець, як такі выключна важны школьны прадмет уплываў на нацыянальную годнасць маладой асобы. І ўсё ж памылкова будзе думаць, што нашым педагагічным калектывам належыць вынаходзіць і выкладаць родную літаратуру на чужой мове. Такая практыка больш за сотню гадоў ужо была вядома вышэйшай школе Варшавы, дзе царскія ўлады выступілі за выкладанне польскай літаратуры на рускай мове. Розніца заключаецца толькі ў тым, што ў нас гэты антыпедагагічны працэс падтрым-

(Працяг на стар. 14—15).

ліваўся і вучымі, і настаўнікамі, а ў Варшаве яму далі бой студэнты. Не прытрымліваліся яны і прадпісанні не размаўляць паміж сабой па-польску. Якое значэнне для лёсу польскай культуры і сусветнай цывілізацыі мела прычыповая пазіцыя студэнцтва, думаецца, няма патрэбы тлумачыць.

На Беларусі складалася незвычайная для сусветнай педагогічнай практыкі сітуацыя: замест выхавання нацыянальна свядомага маладога пакалення, якое ва ўсіх цывілізаваных грамадствах з гонарам працягвае, памнажае справу бацькоў, большасць навучальных устаноў так рыхтавалі юнакоў і дзяўчат, што па заканчэнні вучобы яны аказваліся зусім не здольнымі хоць штосьці карыснае рабіць для нацыянальнай культуры сваіх продкаў, бо не ведалі ні іх мовы, ні гісторыі. Такіх маладых людзей у афіцыйных колах, па радыё, у газетах і часопісах, кнігах называлі інтэрнацыяналістамі з вялікай літары, хаця гэтак слова не гаварыліся ў дачыненні да іх і з малой. Нельга, бо не можа быць інтэрнацыяналістам чалавек, у душы і сэрцы якога поўны вакуум нацыянальнага. З другой паловы 50-х гадоў наша сістэма народнай адукацыі, кіраўнікоў якіх гісторыя, за рэзкім выключэннем, ніколі не памяне добрым словам, наладзіла мільёны нацыянальна скаражаных маладых людзей, значная частка якіх дажыла да старэчага ўзросту ці развіталася з гэтым светам, так і не адчуўшы сваёй беларускасці. Трагічна, што такога вымывання нацыянальнай самасвядомасці не пазбеглі і выпускнікі педагогічных інстытутаў і вучылішчаў, г. зн. тыя асобы, якім ціпер трэба фарміраваць зусім іншую за сябе маладую змену.

Беларуская сацыялістычная нацыя ледзь не спусціла дух за неверагодна цяжкі для яе перыяд стагнацыі, якая доўжылася не адно дзесяцігоддзе. Пад уплывам уяўнай інтэрнацыяналізацыі грамадскага жыцця з яго адыходзіла ў нябыт многае з таго, што складале каркас кожнай этнічнай супольнасці. Справа дайшла да таго, што лічыўся ледзь не за злачынца кожны, хто хоць трохі імкнуўся садзейнічаць нацыянальнай кансалідацыі беларусаў. Затое як высока ўзніосліся захадзі на размыванне іх этнічнай годнасці! Нікога не цікавіла, чаму на тэрыторыі Беларусі ў змешаных беларуска-ўкраінскіх, беларуска-яўрэйска і г. д. сем'ях дзяцей называлі рускімі, хаця так рабіць не зусім лагічна было б нават і тады, калі б хто-небудзь адзін з бацькоў быў рускай нацыянальнасці, бо пры вызначэнні этнічнай прыналежнасці недастаткова выходзіць толькі з аднаго біялагічнага фактару.

У якім становішчы знаходзілася за ўвесь пасляваенны перыяд наша тэарэтычная думка аб шляхах развіцця беларускай сацыялістычнай нацыі, можна меркаваць па тым, што за гэтыя адносна і некароткія гады гісторыі час не з'явілася ніводнай праблемнай публікацыі, дзе б хоць зольшлага былі закрануты пазасобныя негатыўныя з'явы ў нацыянальна-культурным жыцці беларускага народа. А іх жа была процьма!

Вельмі шкада, што ў час, калі рушыліся асновы беларускай мовы, кіруючыя работнікі з партыйнага і дзяржаўнага апаратаў абміналі сваёй увагай слухныя думкі многіх вядомых у краіне знаўцаў моўнай палітыкі, да прыкладу, узбекскага філосафа К. Х. Ханазарава, які пісаў: «...у эпоху будаўніцтва сацыялізму і камунізму наступова і ўсё больш узрастае роля суб'ектыўнага фактару ў гісторыі. У дастасаванні да мовы яна выяўляецца ў тым, што шляхам глыбокага і ўсебаковага ўліку аб'ектыўных тэндэнцый развіцця грамадства, гісторыі, канкрэт-

ных умоў існавання носьбітаў мовы навукова абгрунтавана вызначаюцца далейшыя шляхі развіцця нацыянальнай мовы, крыніцы моўных запазычванняў, дыялектна аснова і г. д.»¹. У нас жа ніхто іх не вызначаў. У вярхах было толькі адно жаданне: хутчэй прыйсці да адной мовы, якой у перспектыве для беларусаў прызнавалася руская. І вярта сказаць, што пад «мудрым» кіраўніцтвам рэспубліканскіх партыйных і савецкіх орга-

наў, пры непасрэдным удзеле педагогічных калектываў усіх тыпаў навучальных устаноў у гэтым кірунку было зроблена вельмі і вельмі многа. Па сутнасці ва ўсёй краіне ў беларусаў не было сур'езных канкурэнтаў у маштабах адмаўлення ад роднай мовы, пра што можна было прачытаць нават на старонках саюзнай літаратуры.

Нацыянальная самасвядомасць беларусаў: дэградацыя і адраджэнне

«савецкі народ» ніколі не прынімае факта існавання і развіцця сацыялістычных нацый і народнасцей, якія застаюцца аб'ектыўнай формай грамадскага развіцця»¹. Каб у нас у рэспубліцы кіраваліся такім падыходам, удалося б пазбегнуць многага негатыўнага ў нацыянальным развіцці беларускага народа, так рэзка не спаў бы ўзровень яго нацыянальнай самасвядомасці.

Пераважная большасць вучоных — грамадазнаўцаў рэспублікі, менш за ўсё клапоціцца пра нармальны стан нацыянальнага патэнцыялу беларусаў, усмярны ўсхвалялі і без таго ўласціваю апошнім тэндэнцыю перабольшвання інтэрнацыянальнага ў іх жыцці, настойліва заклікалі ва ўсім ставіць вышэй агульнасаюзны інтарэс над рэспубліканскім. І беларус жыў паводле такіх мерак. Ніхто не стане аспрэчваць, што ўжо і ў той час яго вызначала вельмі вялікая павага да ўсіх савецкіх народаў і іх культур. Кожны, хто наведваў нашу зямлю, здзіўляўся з гасціннасці беларусаў, іх шчырасці жыць у сябе дома ў поўнай згодзе з прадстаўнікамі іншых нацый і народнасцей. Такое адбывалася проста падсядова, ішло ад сэрца беларусаў. Але ж тут нельга недацэньваць і таго велізарнага значэння, якое мела мэтанакіраваная работа ідэалагічных службаў рэспублікі па інтэрнацыянальным выхаванні беларусаў. Толькі, на жаль, што, выхоўваючы іх у духу сацыялістычнага інтэрнацыяналізму, не заўсёды належна ўвага звярталася на тое, як важная цаніць і развіваць свае ўласныя духоўныя традыцыі. Адсколь велізарная іх страта, адрачэнне ад таго, што так варты было захоўваць. Ці ж была патрэба ў беларуса кляпаціцца пра сваю будучыню, прачытаўшы такія радкі з навуковай працы маладога вучонага А. Б. Зямляннікава: «...сціранне нацыянальна-спецыфічных адрозненняў паміж беларускім і рускім народамі адбудзецца значна хутчэй, чым паміж некаторымі іншымі нацыямі СССР»². Адсколь зразумела, раз «значна хутчэй», дык навошта ж развіваць у культуры нацыянальна-спецыфічнае, як важную ўмову непадудаленні апашняў пад уплывам уяўлення кожнай нацыі і народнасці сябе як арганічнай часткай новай сацыяльнай і гістарычнай супольнасці людзей — савецкага народа. Але ж пры ўсіх страхах гадоў культу, валютарызму і застою абсалютная большасць нацый і народнасцей СССР не пераўтварылася ў аморфную масу і ў той жа час

ні магчымых рацыянальных рамак або межаў, у граніцах якіх магчыма сціранне нацыянальнага каларыту, спецыфікі». Хаця з пазіцыі сённяшняга дня і ў гэтай цытаце не ўсё для нас прымальна, аднак нельга не бачыць заклапочанасці аўтара аб неабходнасці вельмі ўважліва стаўлення да нацыянальных асаблівасцей. Мы ж са спакойнай душой ахвяроўвалі імі ў імя будучай камуністычнай культуры, пра якую мелі вельмі цямнае, а як разабраўся пазней, памылковае ўяўленне.

Доўга, вельмі доўга мы не маглі аддзіць ад прымітыўнага разумення сутнасці нацыянальнага ў культуры. Да яго часта адносілі і такое, што ўвогуле не мела аніякага дачынення да беларускага элемента. Вялікую шкоду прычыняла нашай справе, што і самі кіраўнікі сферы культуры ці не ў стане былі правільна разабрацца ў гэтым пытанні ці наўмысна заблыталі ў ім людзей. Вось, да прыкладу, як выклаў сваю пазіцыю колішні намеснік міністра культуры БССР Ю. Міхневіч у артыкуле «На службе народу», што быў змешчаны ў «Звяздзе» ад 26 жніўня 1969 года: «Ціпер у рэспубліцы працуюць 13 тэатраў... Усе гэтыя калектывы створаны пасля Кастрычніка і ўжо тое, што яны ёсць, сведчыць аб перамоце прычынаў ленынскай нацыянальнай палітыкі». Выходзіла, паводле слоў кіраўніка, што галоўнае ў ленынскай нацыянальнай палітыцы — гэта не на якіх матэрыялах, не на якой мове працуюць установы культуры, а важна, што яны ёсць увогуле. А ў той жа час, заўважае, большасць прафесійных тэатраў не выкарыстоўвалі ні беларускую мову, ні тры нацыянальных аўтараў. Суадносіны паміж нацыянальным і інтэрнацыянальным у дзейнасці тэатраў зусім не адпавядалі інтарэсам беларускай культуры.

Ні ў адной з навуковых публікацый 60—70-х гадоў, што выйшлі ў БССР, мне не ўдалося знайсці сцвярдзення, што з нарастаннем інтэграцыйнай тэндэнцыі ў міжнацыянальных адносінах, магчыма і паглыбленне нацыянальнай самасвядомасці. Наадварот, вельмі катэгарычна выказваліся меркаванні аб непазбежным паслабленні апашняў пад уплывам уяўлення кожнай нацыі і народнасці сябе як арганічнай часткай новай сацыяльнай і гістарычнай супольнасці людзей — савецкага народа. Але ж пры ўсіх страхах гадоў культу, валютарызму і застою абсалютная большасць нацый і народнасцей СССР не пераўтварылася ў аморфную масу і ў той жа час

час у Кіеве міжрэспубліканскай навуковай канферэнцыі па даследчай праблеме, у яго магло б не быць такога паспешнага заключэння аб будучым лёсе беларускага народа. Калі многім прадстаўнікам яго навуковай інтэлігенцыі мроілася хуткае зліццё з рускай нацыяй, на згаданай канферэнцыі К. Н. Хабібулін зусім інакш сфармуляваў погляд на гэтую праблему: «...гаворачы пра збліжэнне і зліццё нацый, патрэбна было б узяць пытанне аб вызначэн-

не згубіла пачуцця агульнасавецкай самасвядомасці. Калі ў таго ці іншага народа апошня знаходзілася ў поўнай гармоніі з нацыянальнай самасвядомасцю, ёсць усе падставы гаварыць пра яго нармальнае этнічнае развіццё. Асабіста я сказаць такое пра беларусаў не адважваюся.

Сусветны вопыт сведчыць, што ва ўсіх народаў з добра развітой нацыянальнай самасвядомасцю любячы формы культурнай асіміляцыі заўсёды параджаюць імкненне любімымі сродкамі захаваць сваю нацыянальную спецыфіку. У беларусаў жа яно назіралася ў вельмі вузкага кола людзей, пераважна ў асобаў з асяроддзя творчай інтэлігенцыі. Не да прыкладу ёй, усур'ез не праявіла, як ва ўсё папярэднія стагоддзі, ахоўных адносін да гістарычнай, культурнай спадчыны беларускае сялянства, прычыны чаму трэба, на мой погляд, шукаць не толькі ў яго стомленасці ад таго, што ўнес час яму даводзілася браць на сябе асноўны цяжар у барацьбе з апалячваннем і русіфікацыяй, але і ў тых агульных негатыўных працэсах, што падрывалі вытворча-эканамічныя, сацыяльна-культурныя асновы жыцця беларускай пасляваеннай вёскі. У дадатак да ўсяго тут год ад году скарачалася і колькасць насельніцтва, што непазбежна вяло да змяншэння ўплыву вёскі на характар нацыянальнага жыцця.

У такіх умовах вельмі цяжка пачувалася ўсякаму, хто жыў думкамі аб абуджэнні нацыянальнай годнасці ў беларусаў. І ў не малой ступені таму, што ад многіх з іх не паступала адпаведных імпульсаў. Можна, не кожны са мною пагодзіцца, але, на маю думку, нягледзячы на здатыя нашай рэспублікай зладу ў барацьбе з фашысцкімі акупантамі, поспехі ў адраджэнні і адносна хуткім развіцці эканамічнага патэнцыялу, нам тады так і не ўдалося пераадолець убиты ў дарэвалюцыйныя часы ў галовах беларускага народа тэзіс аб яго непаўнацэннасці ў параўнанні з іншымі народамі. Калі ў 20—30-я гады такому тэзісу была абвешчана барацьба на самых высокіх, сярэдніх і нізкіх паверхах кіравання пытаннямі нацыянальнай культуры, дык у пасляваенныя гады палічылі лепш не закранаць іх, забыўшыся, што шкодна карані ўяўнай непаўнацэннасці нам жа дарэштны не ўдалося вынішчыць. Адсколь і ўсплылі на паверхню, агаліліся нашы нядбайныя адносіны да шанавання духоўных традыцый. І зусім заканамерна, што першымі заўважалі і распачыналі занепакоеную гаворку пра гэта пісьменнікі, педагогі-філолагі, бо ніхто так, як яны, не разумеў значэння нацыянальнага фактару і асабліва мовы ў духоўным фарміраванні асобы. Але іх справядлівы голас заставаўся не больш, як марны лямант прапаведніка ў пустыні.

Хочацца звярнуць увагу, што інтэнсіўнае размыванне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў адбывалася ў той час, калі ў многіх народаў планеты, наадварот, істотна павялічылася цяга да культурных каштоўнасцей, традыцый сваіх бацькоў. У шматнацыянальнай Канадзе памкнуліся да вывучэння мовы, адраджэння культуры, звычайна радзімы продкаў дзеці некарэнных нацыянальнасцей, якія ўжо ў другім ці трэцім пакаленні нарадзіліся ў гэтай паўночнай краіне. Частва здаралася, што маладыя пакаленні лепш за сваіх бацькоў ведалі нацыянальную мову. У той час як многія беларусы з-за сур'езных хібаў у вырашэнні нацыянальнага пытання выракаліся матчынага слова, шраг савецкіх народаў — пераважна малых па колькасці — рабіў першыя захадзі, каб стварыць пісьменнасць на роднай мове.

Па розных прычынах, а часцей у выніку недаацэнкі ўсёй

Хочацца звярнуць увагу, што інтэнсіўнае размыванне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў адбывалася ў той час, калі ў многіх народаў планеты, наадварот, істотна павялічылася цяга да культурных каштоўнасцей, традыцый сваіх бацькоў. У шматнацыянальнай Канадзе памкнуліся да вывучэння мовы, адраджэння культуры, звычайна радзімы продкаў дзеці некарэнных нацыянальнасцей, якія ўжо ў другім ці трэцім пакаленні нарадзіліся ў гэтай паўночнай краіне. Частва здаралася, што маладыя пакаленні лепш за сваіх бацькоў ведалі нацыянальную мову. У той час як многія беларусы з-за сур'езных хібаў у вырашэнні нацыянальнага пытання выракаліся матчынага слова, шраг савецкіх народаў — пераважна малых па колькасці — рабіў першыя захадзі, каб стварыць пісьменнасць на роднай мове.

Па розных прычынах, а часцей у выніку недаацэнкі ўсёй

Па розных прычынах, а часцей у выніку недаацэнкі ўсёй

Па розных прычынах, а часцей у выніку недаацэнкі ўсёй

важнасці свядомага рэгулявання нацыянальнай структуры мастацкай інтэлігенцыі, здаралася так, што на ніве культуры беларускага народа пачыналася ўсё больш працаваць прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, многія з якіх не заўсёды класіфікаваліся аб яе сапраўдным росквіце, не працягвалі належнай увагі да нацыянальна-спецыфічнага ў ёй. Так, у 1970 годзе ў пяці творчых саюзах пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў, архітэктараў, кінематографістаў на беларусаў даводзілася толькі 45 працэнтаў. Асабліва мала іх было ў апошніх трох саюзах: менш за адну трэць.

Мала, вельмі мала чым маглі пахваліцца беларускія гісторыкі, ад прац якіх у вельзнай ступені залежыць узровень нацыянальнай самасвядомасці народа. Толькі жменька з іх жыла крэўнымі інтарэсамі сваёй нацыі, астатніх жа больш за ўсё цікавіў хуткі рост па службовай лесвіцы, з чым у нас заўсёды непасрэдна звязана і паляпшэнне матэрыяльнага становішча. За распрацоўку гісторыі Беларусі часта, прытым па званку зверху, браліся людзі, якія не мелі ніякай этнічнай сувязі, душэўнай прыхільнасці да яе карэннага народа, са знявагай ставіліся да яго культуры і мовы. У выніку ўжо ў 60-я гады калектыву Інстытута гісторыі АН БССР не залодаў рэальнымі сіламі, каб ла-беларуску напісаць гісторыю Мінска: падрыхтаваныя на-руску тэксты пераклалі на нацыянальную мову супрацоўнікі іншых устаноў. Гэта ж паўтарылася ў 70-я гады пры выданні пяцітомнай «Гісторыі БССР». Не будзь такога нацыянальнага запустнення ў душах пераважнай большасці гісторыкаў, што самым адмоўным чынам уплывала на каштоўнасць і аб'ектыўнасць іх прац, этнічная самасвядомасць беларускага народа не знаходзілася б сёння ў такой блізкасці ад бездані і нам не даводзілася б так часта сустракацца з абуральнымі з'явамі масавага нацыянальнага нігілізму.

Цяпер нам стала зразумела, што ні ад чаго так моцна не залежыць нацыянальная свядомасць беларусаў, як ад ведання імі сваёй уласнай гісторыі. Спецыяльна падкрэсліваю гэтыя словы таму, што яшчэ і па сённяшні дзень мы больш ведаем, як жылі людзі ў мінулым дзесяці ў іншых краінах, а не на сваёй роднай Бацькаўшчыне. Гісторыя Беларусі яшчэ не адкрыта для свайго і іншых народаў, за страшэнна доўгі час нацыя зняверылася ў гэтым, чакаючы ўласнага Геродота ці Карамзіна. Хто ім будзе? На гэтае пытанне вельмі цяжка адказаць, але ўмовы для з'яўлення такой жаданай асобы цяпер непараўнальна больш спрыяльныя, чым раней. Заклучаю так, не толькі зыходзячы з таго, што дала і дае грамадазнаўчым навукам перабудова, але і з усяго зробленага Уладзімірам Караткевічам па адлюстраванні гісторыі роднага народа сродкамі мастацкай літаратуры. Практыка сведчыць, што напісаць вобразную, запамінальную, цікавую гісторыю народа, якую чыталі б усе, а не толькі школьнікі, навучэнцы і студэнты тэхнікумаў і інстытутаў, можа толькі асоба, якая валодае дарам мастацкага слова, не пазбаўленага фантазіі. Гэта пераканаўча даказаў аўтар 12-томнай «Гісторыі дзяржавы Расійскай» (выдавалася на працягу 1816—1829 гг.) Мікалай Карамзін, які не меў гістарычнай адукацыі. Добра зарэкамендаваўшы сябе ў галіне мастацкай літаратуры, ён у самы крытычны, цяжкі для Расіі час, калі да яе без разбору, крытычнага аналізу плыло ўсё з культуры захаду, у верхніх колах грамадства запанавала французская мова, прыступіў да мастацкага выкладу рускай гісторыі, пра якую тады большасць людзей мела вельмі цямнянае ўяўленне. Сваёй выдатнай гістарычнай працай Карамзін павярнуў рускі народ

тварам да помнікаў старызны, моцна садзейнічаў фарміраванню яго нацыянальнай самасвядомасці, зрабіў культурнае жыццё Расіі ўстойлівым да асіміляцыі з боку Заходняй Еўропы. Галоўнымі патрабаваннямі да гістарычных твораў ён лічыў: не нападзіць іх нецікавымі і няважнымі фактамі, усе рысы, якія абазначаюць уласцівасці народа, характар старажытных герояў — выдатных людзей, падзеі сапраўды цікавыя, апісваць жыва, ярка.

Гэтай парады выдатнага рускага гісторыка нейкі час прытрымліваліся і ў нас на Беларусі ў першыя паўтара — два дзесяцігоддзі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Але ўжо за колькі гадоў перад Вялікай Айчыннай вайной у беларускіх школьнікаў забралі гісторыю роднага краю. Не думалі яе вяртаць і з пераходам да мірнага жыцця. Абмяжоўваліся ўкрапаннем адрывачных, не звязаных паміж сабой фактаў са шматстагадовай мінуўшчыны роднага краю ў падручнік па гісторыі СССР і былі на сёмым небе ад такога вынаходніцтва. Вось якую ацэнку гэтаму давалі на схіле 50-х гг. самі выкладчыкі нашых вышэйшых навучальных устаноў, кандыдаты гістарычных навук М. Баранав і Н. Паўлава: «У нашай рэспубліцы ўжо другі год ажыццяўляецца выкладанне гісторыі беларускага народа ў курсе гісторыі СССР у VIII—X класах. Першы вопыт такога выкладання нацыянальнай гісторыі даў станоўчыя вынікі...»

Аўтары данага артыкула ставяць сваёй задачай даць некаторыя парады аб увязванні выкладання гісторыі БССР з агульным курсам гісторыі СССР у VIII класе» (падкрэслена мною. — Л. Л.).

Раз такое выкладанне давала станоўчыя вынікі, вядома, ні ў кога не ўзнікала думка выдзяліць нацыянальную гісторыю беларускага народа ў самастойны школьны прадмет. Дзесяцігоддзямі кіраўнікамі асветы за лепшае лічылася ўсёго толькі ўвядзенне яго з агульнасаюзнай гісторыі. І дападываліся да таго, што ад гісторыі роднай Бацькаўшчыны адарвалі ледзь не ўвесь яе народ, а цяпер разводзім рукамі ад непараўнення, чаму ў яго такі нізкі ўзровень нацыянальнай самасвядомасці, чаму многія цураюцца нацыянальнай мовы. Па сутнасці, сапраўднага школьнага падручніка па гісторыі Беларусі, не кажучы ўжо пра інстытуткі, няма ў нас і сёння. Паўбяды, каб гэта адмоўна ўплывала толькі на наш агульнаадукацыйны, культурны ўзровень. Змагі б яго павысіць за кошт добрага ведання чаго-небудзь іншага, што назіпастана сусветнай навукай і культурай. Але ж ад няведання ўласнай гісторыі адбылося нешта куды больш страшнае, чым маглі ўявіць сабе нават самыя разумныя людзі, а іменна тое, пра што некалі справядліва папярэджваў вядомы дзеяч французскага і міжнароднага рабочага руху Поль Лафарг: «...у народаў, якія не маюць гісторыі, развіццё мовы спыняецца».

Мне могуць запярэчыць спасылкамі на безліч кніг, брашур і артыкулаў па гісторыі беларускага народа. Згодзен, іх нямае. Нават і аўтар гэтых радкоў прыклаў руку для павелічэння адзінак такога роду літаратуры. На жаль, многае з таго, што выдадзена па данай праблеме, неаб'ектыўна асвятляе яе, а таму не служыць мэтай далучэння народа да яго гістарычнай спадчыны. Не стала папулярнай сярод чытачоў, мала садзейнічае абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці і прытомнае акадэмічнае выданне «Гісторыя БССР» (1972—1975 гг.), таму што далёка не поўна і не навукова асвятляе сапраўднае гістарычнае мінулае нашага краю.

1. Савецкая школа, 1959. № 5, с. 57.

Як парадокс можа ўспрымацца сцвярджэнне, што гістарычнае бяспамяцце ў беларускага народа выхоўвалася — калі свядома, а калі і несвядома — у значнай ступені самімі ж гісторыкамі, якія выйшлі з яго асяроддзя. Возьмем, да прыкладу, другі том фундаментальнай пяцітомнай «Гісторыі БССР», што выйшаў у друку ў 1972 годзе. Не сумняваюся, што шмат хто з беларусаў дакрануўся да гэтай кнігі. Але якая карысць для іх, калі на 422 старонцы яны прычытаюць, што ў творчасці Я. Купалы, Я. Коласа і Цёткі «знайшлі адлюстраванне рэвалюцыйнай імкненні беларускага народа, які выйшаў на арэну гістарычнага дзеяння напярэдадні сацыялістычнай рэвалюцыі» (падкрэслена мною. — Л. Л.). Магчыма, многія, прачытаўшы гэтыя словы, паверылі, што беларусы і сапраўды з прычыны нейкай непаўнацэннасці са страшэнным спазненнем выйшлі на гістарычную арэну, належаць да народаў з жабрацкім гістарычным мінулым і таму няма асабліва патрэбы шанаваньня яго традыцыі, культуры і мовы. У душы беларусы толькі маглі пазайздросціць тым, хто адносіць сябе да рускіх, палякаў, армян, грузін і іншых народаў, вытокі якіх ухадзяць у глыбіню сёвай даўніны. Не будзем забывацца, што на працягу доўгага часу і сама практыка асветніцкай, ідэалагічнай работы не спынялася з'яўляць беларускаму народу, што толькі ад Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі ў яго пачынаецца сапраўдная гісторыя.

А гэта ж усё найчысцейшая фікцыя. Апошнія публікацыі даюць дастаткова падстаў сцвярджаць, як усё-такі слаба, фрагментарна мы ведаем сваё гістарычнае мінулае і горш за ўсё тое, што датычыць нашай духоўнай культуры. Дзюкуючы творчым, плённым пошукам даследчыкаў, чытачу раз-пораз падаюцца ўсё новыя і новыя звесткі пра такія дзівосныя, неардынарныя факты, у рэальнасці якіх зусім нядаўна сумняваліся нават самыя ўнікальныя ў гісторыю людзі. Пра што мне хочацца сказаць — гэта нерэальна, але калі б хоць на імгненне перад нашым позіркам паўстала ўсё, што створана ў галіне культуры нашымі папярэднікамі, а затым страчана пад удзеяннем часу, у выніку войнаў, разбуральных жакцый сваёй гадоўлі герастратаў ці па іншых прычынах, мы замерлі б ад захвалення і здзіўлення, не паверылі б, што такое пад сілу аднаму народу. Не, мы не былі жабракамі ў культуры на сваёй зямлі ні ў далёкія, ні ў блізкія часы. Толькі жорсткі лёс, неразумнае стаўленне да яе зрабілі шмат каго з нас бездухоўнымі.

Вельмі мала прынесла карысці для нацыянальнай самасвядомасці беларусаў усё тое, што напісалі гісторыкі пра савецкі перыяд. Сваім настойлівым, набітым амаль да аскоміны падкрэсліваннем, што эканамічны патэнцыял рэспублікі створаны намаганнямі ўсіх савецкіх народаў, вучоным яўна не ўдалося захаваць меру, у выніку чаго ў беларусаў дзесяцігоддзямі фарміравалася недаацэнка свайго сапраўднага ўкладу ў гэтую справу, адсутнічаў у належнай ступені гонар за дасягнутае ў вытворчай сферы. Асабліва не вытрымлівае, на мой погляд, крытыкі асвятленне гісторыкамі і эканамістамі самаадданай працы беларускай нацыі па аднаўленні разбуранай фашысцкімі акупантамі народнай гаспадаркі з-за гіпертрафіравання рэальнай дапамогай савецкіх народаў. Бясспрэчна, яна ішла адусюль, але ж асноўную нагрукку ўзвалі на свае плечы беларускі народ, і пра гэта трэба было гаварыць на ўвесь голас, што адгаварыла б немагуча важную ролю ў фарміраванні

станоўчых рысаў, узмацненні імпульсаў нацыянальнай самасвядомасці. І цяпер, калі жадаюць даць малюнак эканамікі сучаснай Беларусі, дык нярэдка пішуць прыкладна так: «Трывае абаянае на эканамічную магутнасць усеі краіны, на брацкую дружбу і супрацоўніцтва ўсіх народаў, яна пераўтварылася ў развітую індустрыяльна-аграрную рэспубліку». Вось табе і на, усё, што ёю дасягнута, — гэта вынік знешніх, а не ўнутраных фактараў. Прачытаўшы такое, ці ж будзе ў маладых пакаленняў нацыянальны гонар за свой народ, калі так вучоная, публіцысты ацэньваюць яго ўклад у эканамічны патэнцыял рэспублікі? Калі раней хтосьці з аўтараў наўмысна фальсіфікаваў ролю беларусаў у эканамічным развіцці роднага краю мо толькі з-за страху не выклікаць у іх хоць у мізэрнай ступені нацыянальнай фанабэрыстасці, дык учас дэмакратызацыі грамадскага жыцця, галоснасці ўжо нельга так перагінаць кій, інакш, чаго добрага, дашчэнт вытруцім у народа гонар за самога сябе.

Паколькі стан нацыянальнай свядомасці чалавека знаходзіцца ў такой цеснай залежнасці ад ведання ім сваёй гісторыі, патрэбна неадкладна паклапаціцца аб далучэнні да яе як мага большай колькасці людзей. Нам неабходна зрабіць — і не марудзчы — кожнага беларуса неабякавым да сваіх гістарычных каранёў. Крылаты выраз А. С. Пушкіна: «Павага да мінулага — вось рыса, якая адрознівае адукаванага ад дзікуна...» трэба пераўтварыць у асноўны напрамак дзейнасці ўсіх арганізацый і устаноў, якія закліканы тым ці іншым чынам удзейнічаць на фарміраванне асобы чалавека. Даўно пара спыніцца забіваць галовы дзяцей фактамі — няхай сабе і цікавымі! — з далёкай старажытнасці іншых народаў, а давайце лепш будзем больш расказаць пра сябе. Ці ж гэта справядліва, што нашы дзеці ведаюць дзесяці імянаў егіпецкіх фараонаў, дзяржаўных дзеячаў і філосафаў старажытных Грэцыі і Рыма і зусім не ведаюць, хто ж быў першым князем на беларускай зямлі, якія на ёй існавалі дзяржавы ў феадальную эпоху, які бескаштоўны ўклад унёс беларускі народ у сусветную культуру ў перыяд Вялікага Княства Літоўскага. Пара зняць усялякія абвінавачванні з тых, хто бачыў «залаты век» беларускай культуры ў XV—XVI стагоддзях. У кожнага народа ёсць узлёты і падзенні. Навошта ж з такой гістарычнай заканамернасцю выключыць беларускі народ? Варта ў шмат разоў павялічыць аб'ём ведаў нашай моладзі — і не толькі моладзі! — пра тое, што некалі было зроблена беларусамі для польскай, рускай і культур іншых народаў. Калі мы раней не ўмелі ці проста не жадалі аб'ектыўна паказаць сапраўдны стан нацыянальна-культурнага развіцця беларускага народа, дык гэта цяпер трэба абавязкова зрабіць. «У паваротны перыяд, — гаварыў М. С. Гарбачоў, — мы, як ніколі, маем патрэбу ў аб'ектыўным, усебаковым бачанні рэальнасці. Праўда павіна быць поўнай. Тады яна будзе мець якасць канструктыўнасці». Праўдзівым асвятленнем сваёй гісторыі мы хоць у нейкай ступені дапаможам прытармазіць непажаданы працэс этнічнай асіміляцыі беларусаў да таго часу, пакуль на самых высокіх рэспубліканскіх паверхнях кіравання грамадствам не будуць зроблены канкрэтныя і эфектыўныя захады па арганізацыі ўсяго нашага жыцця на трыма нацыянальным падмурку і асабліва па пашырэнні сацыяльных функцый беларускай мовы ў розных сферах дзейнасці чалавека.

1. Гл.: Перабудова і міжнацыянальнае адносіны. Мн., 1989, с. 134. (Прыцяг будзе).

Пётр Мікалаевіч ГЕРАСІМОВІЧ

Беларускае мастацтвазнаўства панесла цяжкую страту. 20 красавіка 1990 года памёр старэйшы мастацтвазнаўца, актыўны прапагандыст нацыянальнага мастацтва Пётр Мікалаевіч Герасімовіч.

П. М. Герасімовіч нарадзіўся 13 сакавіка 1912 года ў вёсцы Танежыцы на Случчыне. У 1933 годзе закончыў Віцебскі мастацкі тэхнікум як мастак-графік. Шэраг гадоў выкладаў малюванне ў Мазырскім падвучылішчы, працаваў у абласной газеце «Бальшавіцкае Палессе». У гады Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у партызанскім руху.

З 1945 года да выхаду на пенсію — амаль 38 гадоў — працаваў у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР загадчыкам аддзела беларускага мастацтва, Пётр Мікалаевіч Герасімовіч заслужыў павагу як вопытны музейны работнік, глыбокі даследчык нацыянальнага мастацтва.

Пяру Пятра Мікалаевіча належаць даследаванні аб творчасці Я. Зайцава і А. Тычыны, В. Бялініцкага-Бірулі і У. Кудзінца, У. Волкава і З. Азгур, альбомы «Мастацтва, народнае Кастрычніцкае, «Дзяржаўны мастацкі музей БССР», «Ленін у выяўленчым мастацтве Беларусі». Вядомы і яго творы станковай графікі, прысвечаныя Вялікай Айчыннай вайне.

Пётр Мікалаевіч Герасімовіч выбіраўся членам праўлення Мастацкага фонду БССР, шэрагу экспертных фарміраванняў Міністэрства культуры і Саюза мастакоў БССР.

Працоўныя заслугі П. М. Герасімовіча былі адзначаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР, многімі медалямі.

Светлая памяць пра Пятра Мікалаевіча Герасімовіча, таленавітага даследчыка беларускага выяўленчага мастацтва, чалавека чулай і добрай душы назаўсёды застаецца ў сэрцах тых, хто яго ведаў.

МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
БССР
САЮЗ МАСТАКОў БССР.

УВАГА, КОНКУРС!

У красавіку гэтага года СТД БССР, СП БССР і ЦК ЛКСМБ пачынаюць закрыты конкурс п'ес сярод маладых драматургаў (да 35 гадоў), творы якіх не ставіліся ў рэспубліцы і за яе межамі.

Конкурс працягнецца да 1 студзеня 1991 г. У студзені-сакавіку журы падвадзіць вынікі і ўнясе прапановы аб узнагародах на зацвярджэнне прэзідыумаў праўленняў СТД і СП БССР і ЦК ЛКСМБ. Пераможцаў чакаюць праміі: першая — 1500 рублёў, другая — 900 руб., трэцяя — 600 руб., заахвочвальная — 200 руб.

П'есы на конкурс прсылаюць у СТД БССР (220600, Мінск, вул. Кісялёва, 13/6) пад дэвізам. Прозвішча аўтара і яго адрас паведамляюцца асобна ў запячатаным канверце, таксама пазначаным дэвізам.

Дадатковыя дэведкі можна атрымаць па тэлефоне 36-68-39.

В. ШЫМАНОВІЧ,
кансультант СТД БССР.

Міністэрства культуры БССР і Саюз тэатральных дзеячаў БССР з глыбокім жалем паведамляюць аб заўчаснай смерці салісткі оперы, заслужанай артысткі БССР, члена творчага саюза Ганны Андрэаўны ЛЕБЕДЗЕВАЙ і выказваюць спачуванне сянакам і блізкім нябожчыцы.

Саюз тэатральных дзеячаў БССР глыбока смуткуе з прычыны раптоўнай смерці члена СТД, кандыдата мастацтвазнаўства Аляксандра Анатолевіча ДРУКТА і выказвае шчырае спачуванне сям'і нябожчыка.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Міколу Ваданасаву з прычыны напатакушага яго гора — смерці БРАТА.

Дзіна Іванаўна Варачаева не прыйшла сама ў нашу рэдакцыю. Я наведла яе дома, пасля таго, як яе сын Уладзімір раскажаў мне пра лёс сваёй маці. Яшчэ раней, шыра кажучы, мяне крыху здзіўляў той факт, што Уладзімір, працуючы ў кааператыве і маючы на нашых варункі досыць добры матэрыяльны дастатак, з'яўляецца актыўным і аддаёным прыхільнікам БНФ «Адраджэнне» і «Мартыралага Беларусі». Пасля ж сустрэчы з Дзінаю Іванаў-

дальён. І пазнада іх. Гэта былі рэчы яе маці... Яшчэ два пакоі памятае Дзіна Іванаўна. У адным былі цацкі, з якімі па ўсёй бачнасці ніколі не гуляў, а ў другім стаялі маленькія дзіцячыя ложка. Дзіна была самай старэйшай сярод гэтых дзяцей, і яе ўразіла, якія хваравітыя і змучаныя былі яе маленькія суседзі. А яшчэ яна ніяк не магла даўмецца, невошта кожную ноч то адно, то другое дзіця забіралі і прыносілі толькі пад рані-

не зважаючы на дзіця, раскавалі пра смерць Блюхера, пра тое, як і ад чаго ён памёр. А Дзіна ўжо ведала пра смерць сваёй матулі... І Дзіна і дзеці Блюхера трапілі ў аркестр. У гэтага аркестра была адна-адзіная роля: ён павінен быў суправаджаць калоны дзяцей, з тых, што працавалі ў майстэрнях, у горад. Дзіна Іванаўна ўспамінала, як яны радаліся, калі ішлі па горадзе, як стараліся іграць на сваіх інструментах і як

нітаркай. І ў 1942 годзе, калі атрымала пашпарт, за ёй зноў прыйшлі супрацоўнікі НКУС. На гэты раз яе выслалі ў Казахстан. Супрацоўнікі адпаведных органаў і пазней, калі ўжо скончыўся тэрмін ссылак, не адзін раз прыходзілі і ў тэхнікум, дзе вучылася Дзіна, і ва ўстановы, дзе яна працавала...

Калі ў 1988 годзе Дзіна Іванаўна звярнулася ў КДБ, каб даведацца пра лёс свайго бацькі, там здзівіліся: чаму столькі гадоў яна маўчала. (Дарэчы, і бацька і маці Дзіны Іванаўны да мінулага года так і не былі рэабілітаваны, бо, як аказалася, ніхто не звяртаўся ў адпаведныя органы аб пераглядзе іх справы). Канешне, можа, супрацоўнікам КДБ маўчанне Дзіны Іванаўны і падалося нязвычайным, але асабіста я яе добра разумею. У жанчыны была сям'я, муж — вайсковец, дзеці, якім хацелася даць адукацыю. Яна баялася сваім мінулым «запляміць» біяграфію, скалечыць лёс блізкім людзям.

Дзіна Іванаўна ўспамінае, як неяк, вярнуўшыся са школы, яе сын спытаў: «Мама, ва ўсіх дзяцей ёсць дзяды і бабулі, чаму толькі ты ў мяне нейкая бяз-

Здымак 1937 года. У такім самым уборы Дзіна выступала вечарам 23 лютага 1938 года (напярэдадні арышту бацькі) ў Наварасійскім клубе НКУС.

родная? «Што я магла яму адказаць? — кажа Дзіна Іванаўна. — Расказала пра ўсё толькі тады, як стаў дорослым».

Так падрабязна я расказала пра трагічны лёс Дзіны Іванаўны Варачаевай па дзёху прычынах. Першая — можа, хто-небудзь з тых, хто быў разам з Дзінай у тым Харкаўскім дзіцячым доме, жывы і адгукнецца на гэтую публікацыю. І другая — лёс Дзіны Іванаўны, на жаль, не выключэнне. Пэўна, і сёння ў нашых гарадах і асабліва па вёсках ёсць яшчэ людзі, якія, баючыся за лёсы сваіх нашчадкаў, носяць у душы страшны цяжар і боль па нявінна загубленых ахвярах сталіншчыны, да гэтага часу нерэабілітаваных. Хацелася б, каб гэтыя людзі ўсё ж пераадолелі свой страх.

Галіна ТЫЧКА.

«Мама, чаму ты ў мяне бязродная?»

най мне ўсё стала зразумела...

50 гадоў, бадай усё сваё свядомае жыццё (зараз Дзіна Іванаўна крыху за 60), гэтай ні ў чым невінаватая жанчына пражыла пад страхам «выкрыцця», нікому, апроч самых блізкіх, не раскажваючы пра сваю цяжкую долю. Здаецца, не так і далёка ад Мінска знаходзіцца горад Наварасійск, дзе яна нарадзілася і дзе прайшлі яе дзіцячыя гады, але ні разу за гэтыя пяцьдзесят гадоў Дзіна Іванаўна не адажылася наведзець свет свайго маленства.

11 гадоў было Дзіне, калі ў студзені 1938 года пайшоў на працу і больш не вярнуўся дамоў яе бацька, а роўна праз месяц уночы «чорны воран» забраў і маці. Дзяўчынка засталася дома з 83-гадовай бабуляй. Кінуліся шукаць ратунку найперш да родзічэй. Скіраваліся да роднай Дзінінай цёткі, прыйшлі, а там таксама галашэнні і крык: забралі цётчынага мужа і сына.

— Тады ўсе баяліся, — раскажае Дзіна Іванаўна, — і цётка нас не прыняла, сказала, каб ішлі дахаты.

Яны вярнуліся, а вечарам бабуля заняджала. Дзіна пабегла ў аптэку па лекі, але дамоў больш не прыйшла: па дарозе яе напаткала спецыяльная машына і прывезла ў будынак НКУС.

Што запомнілася дзіцяці з побыту ў тым страшным доме? Дзіна Іванаўна памятае, што напачатку яна трапіла ў пакой, дзе, напэўна, гатавалі ежу. Там была жанчына, якая дала Дзіне паесці. І якраз у гэты час у пакой зайшла наглядачыца, яна пачала крычаць на жанчыну, што тая раскрадае дзяржаўныя прадукты. Жанчына плакала, гаварыла, што дзяўчынка галодная, і яна ёй аддала свой паёк... А Дзіна заўважыла ў наглядачыцы гадзінік і ме-

ду... Толькі значна пазней яе апаліць здегадка, што дзяцей, напэўна, вадзілі на допыт іх бацькоў.

І Дзініна маці, і бацька, і дзядзька, і стрыечны брат — усе праходзілі па адной справе: збор і перадача шпіёнскай інфармацыі на карысць Італіі. Праз дзесяць дзён пасля арышту на пачатку лютага 1938 года Дзініна маці наляжыла на сябе — рукі. Усім астатнім, нягледзячы на тое, што Дзінін бацька з дзядзькам узялі ўсю «віну» на сябе, каб уратаваць дзядзькавага сына, быў аднолькавы прысуд — расстрэл. Дзіну ж пасля смерці маці накіравалі ў Харкаўскі дзіцячы дом.

Дзіны гэта быў дзіцячы дом, гаворыць Дзіна Іванаўна. Знаходзіўся ён на ўсходняй беразе, амаль што ў лесе. Школы там не было, а ўсе дзеці падзяляліся на дзве катэгорыі: адны ігралі ў аркестры і жылі ў галоўным будынку, дзе месцілася адміністрацыя і абслугоўваючы персанал, другія — жылі асобна, у лесе, і працавалі ў майстэрнях: шылі для рабочых рознакаляровыя анучкі — выціраць рукі.

Нязвычайна ў гэтым дзедоме пачыналася ўжо з медагляду: у дзяцей бралі адбіткі пальцаў і днём на радзінныя запісвалі не афіцыйныя дадзеныя, а дату (месяц і дзень) арышту аднаго з бацькоў. У Харкаўскім дзедоме, як даведалася Дзіна Іванаўна пазней, знаходзіліся толькі тыя дзеці, у якіх «ворогамі народа» былі і бацька, і маці.

Калі Дзіна праходзіла медагляд, з размоў персаналу яна пачула, што ў дзедом прывезлі дзяцей з Крамля. Гэта былі дзеці Блюхера — Люда і Шура, з якімі Дзіна потым пазнаёмілася і пасябрывала. І сталі яны для Дзіны, як родныя. Можа, таму, што медработнікі ў час таго агляду,

не маглі зразумець, чаму людзі, што стаялі на тэатрах, глядзячы на іх, плакалі.

Калоны прыводзілі заўсёды ў адно і тое ж месца: плошча, на якой знаходзіўся кінатэатр, там яшчэ месціўся нейкі двухпавярховы заняджаны дом, а побач з ім — пакрытая бляхай, падобная на купал цырка, будыніна без вокнаў і дзвярэй. Там дзеці спыняліся. Дзве калоны заходзілі ў будынак кінатэатра, а астатнім, у тым ліку і аркестрантам, казалі, што для іх сёння не хапае месца і яны трапяць у кіно іншым разам. Яны вярталіся назад, але ўжо не так урачыста: музычныя інструменты забіралі і адвозілі ў дзедом на машыне.

Аднойчы, успамінае Дзіна Іванаўна, яны падышлі да кінатэатра, а з двухпавярховага будынка на сустрэч ім выйшаў чалавек і сказаў, што яшчэ рана, не ўсё падрыхтавана. І яны некалькі разоў пад музыку абышлі плошчу.

Дзініна «аркестранства» скончылася даволі нечакана. Аднойчы, калі яны вярталіся дамоў, адвёўшы чарговую калону ў кіно, Дзіна ўгаварыла сваю сяброўку ўцячы на рэчку. За гэтым свавольствам Дзіну перавялі працаваць у майстэрню. Дзіна Іванаўна з горкаю ўсмешкай згадвае, што ёй вельмі хацелася стаць ударніцай, каб даказаць сваім сябрам, на што яна здатная, але яна ўжо амаль хадыць не магла ад хранічнага недаядання. На шчасце, акурат у гэты час яе адшукаў другі дзядзька, які зрабіў усе неабходныя дакументы, каб забраць дзяўчынку з гэтага дзіцячага дома.

Аднак на гэтым Дзініны блуканні па пакутах не скончыліся. У дзядзькі ў Курску яна скончыла сямігадовую школу і вярнулася на радзіму ў Наварасійск. Пачалася вайна, і Дзіна пайшла працаваць са-

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і прывалення Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друарнага выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 15131 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтарскі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылкі на «Літ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэануе.

ПРАГРАМА І УМОВЫ АДКРЫТАГА РЭСПУБЛІКАНСКАГА БЛІЦ-КОНКУРСУ НА РАЗМЯШЧЭННЕ І ЭСКІЗ-ІДЭЮ ПМНІКА ФРАНЦЫСКУ СКАРЫНЕ У МІНСКУ

Як вядома, у 1989 годзе былі абвешчаны два туры рэспубліканскага конкурсу на лепшы праект помніка Францыску Скарыне ў г. Мінску. На думку прадстаўнікоў грамадскасці, якія прынялі ўдзел у абмеркаванні праектаў, праведзеныя конкурсы не далі станоўчых вынікаў. Журы конкурсу, прааналізаваўшы прапановы яго ўдзельнікаў, не здолела вызначыць праект, які можна было б рэалізаваць.

Гэтую думку падтрымаў і рэспубліканскі аргкамітэт па правядзенню юбілейнага свята, прысвечанага Францыску Скарыне. Прызнана мэтазгодным працягваць творчы пошук лепшага праекта помніка, улічваючы пажаданы грамадскасці і спецыялістаў, у мэтах палепшэння становішча спраў у манументальным мастацтве Беларусі Міністэрства культуры БССР, Мінгарвыканком, Беларускі фонд культуры, Саюз мастакоў, Саюз архітэктараў БССР абвешчваюць адкрыты рэспубліканскі бліц-конкурс на размяшчэнне і эскіз-ідэю помніка Францыску Скарыне ў Мінску.

Бліц-конкурс праводзіцца на працягу красавіка — чэрвеня 1990 г. Галоўнай яго мэтай з'яўляецца пошук і зацвярджэнне адносна лепшага месца ў гарадскім асяроддзі г. Мінска і прыняццёвай пластычна-кампазіцыйнай канцэпцыі помніка.

У абвешчваемым спаборніцтве могуць прыняць удзел як асобныя грамадзяне, якія маюць творчую кваліфікацыю (мастані, архітэктары, дызайнеры і т. п.), так і творчыя калектывы.

На бліц-конкурс падаюцца наступныя матэрыялы:

1. Генплан горадабудаўнічай сітуацыі (маштаб 1:200 альбо 1:500).
2. Эскізна-кампазіцыйнае рашэнне (малюнак, макет, пластыка) па выбару аўтара на планшэце памерам 100x100 см.
3. Фотамантаж (на падраміну памерам 100x100 см у чорна-белай графіцы, з галоўных пунктаў успрымання помніка).
4. Тлумачальная запіска.

Тэрмін падачы конкурсных праектаў 2.06.1990 г. з 9-00 да 18-00 гадзін па адрасу: 220050, г. Мінск, вул. Казлова, 3, Палац мастацтваў.

Усе конкурсныя матэрыялы падаюцца пад дэвізам з шасцізначных лічбаў (вышыня шрыфту 1 см), якія наносяцца ў правым верхнім вуглу планшэтаў, а тансама на дзвіжным канверце, у якім павінны знаходзіцца звесткі аб аўтары (калектыве). Калі праект выкананы групай аўтараў, то ў дзвіжным канверце прадстаўляюцца дадатковыя звесткі аб праэктантнім размеркаванні прэміі паміж імі, падпісаных ўсімі аўтарамі праектнай прапановы. Накіраваныя на конкурс эскізы праектаў іншагародніх аўтараў будучы праецтава па аднакна паштовых аддзяленняў.

Матэрыялы, якія не будуць адпавядаць праграме і умовам конкурсу, разглядацца не будуць.

У мэтах шырокага абмеркавання спецыялістамі і грамадскасцю пададзеных на конкурс матэрыялаў прадугледжваецца арганізаваць іх выстаўку.

Пры вызначэнні адносна лепшага праекта помніка журы конкурсу будзе кіравацца іх прафесійна-мастацкім узроўнем з улікам думкі грамадскасці, вызначанай па гэтаму пытанню.

За лепшыя праекты, якія адбярэ журы, устаўляюцца тры прэміі па адной тысячы рублёў кожнай. Аўтары прэміраваных праектаў будучы запрошаны да ўдзелу ў другім, заказным туры спаборніцтва. Аднак, калі на думку журы сярод прэміраваных праектаў будзе прапанова, якую мэтазгодна ажыццявіць, яго аўтарам робіцца заказ, а закрыты тур не праводзіцца. Прэміі пераможцам конкурсу выплачваюцца Беларускай аддзяленнем Савецкага фонду культуры і Міністэрствам культуры БССР не пазней трохмесячнага тэрміну, пасля прыняцця журы адпаведнага рашэння. Прэміраваныя праекты з'яўляюцца ўласнасцю арганізатараў конкурсу, не прэміраваныя — могуць быць вернуты іх аўтарам на працягу месяца з дня паведамлення ў друку вынікаў конкурсу.

ЗАУВАГА. Удзельнікам конкурсу прадстаўляецца самастойная магчымасць у выбары месца прывязкі помніка. Разам з тым, арганізатары творчага спаборніцтва рэкамендуецца для распрацоўкі праекта дзве горадабудаўнічыя сітуацыі і не абмяжоўваюць удзельнікаў конкурсу ў падачы колькасці варыянтаў.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ.**

Рэдакцыйная калегія:

- Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ.**